

**BALKAN SAVAŞLARI SONRASINDA RUMELİ'DEN ANADOLU'YA
GÖÇLER**

(SANDIKLI-REŞADIYE ÖRNEĞİ)

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Veysel ÖNGÜL

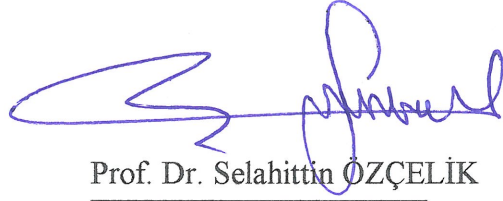
Danışman: Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK

Temmuz 2016

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Veysel ÖNGÜL tarafından Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK yönetiminde hazırlanan “Balkan Savaşları Sonrasında Rumeli’den Anadolu’ya Göçler (Sandıklı-Reşadiye Örneği)” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 15/07/2016 tarihinde yapılan savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Tahir KODAL

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Aydın BEDEN

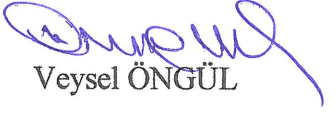
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 10/08/2016 tarih ve ...15/13.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. M. Ensar YESİLYURT
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Veysel ÖNGÜL

ÖNSÖZ

Balkan topraklarında XIV. yüzyılda başlayan Osmanlı egemenliği Balkan Savaşları (1912-1913) sonrasında büyük ölçüde sona ermiştir. Cepheye meydana gelen olaylar kadar, cephe gerisindeki gelişmeler Türk tarihi açısından önem arz etmektedir.

I. Balkan Savaşında yenilen Osmanlı Devleti Balkan topraklarının tamamını terk etmek zorunda kalmıştır. Söz konusu topraklarda bulunan yarım milyona yakın Müslüman Türk; Bulgar, Rum ve Sırp'ların insanlık dışı baskı, zulüm ve hatta katliamlarına dayanamayıp Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Göç eden nüfus Anadolu'yu her bakımdan (demografik yapı, siyaset, kültür, sosyal yaşam, ekonomi) etkilemiştir. Örneğin; İslamcılık anlayışı yerini Türk milliyetçiliğine bırakacak, Balkan kültürü Anadolu kültürü ile yoğrulacak, homojen nüfus oluşturulmasında olumlu katkı sağlayacak ve Balkanlardan alınan ders ve uygulanan radikal politikalar Anadolu'nun kaybedilmesini önleyecekti. Nitekim Milli Mücadeleye katılan subayların % 60'ının Balkan kökenli olması bu açıdan çok anlamlıdır.

Bu çalışmada Pomakların kalabalık göç kabilelerinin arasında, yollarda ve Anadolu'da izlerini takip etmeye çalıştık. Osmanlı döneminde Pomak nüfusunun ayrı sayılmayarak Müslüman nüfus içerisinde gösterilmesi ve Pomakların Anadolu'ya göçlerinden sonra Anadolu nüfusu sayılırken doğal olarak ayrı bir unsur olarak sayılmamaları, Pomakların toplam nüfusları hakkında bilgi edinmemizi zorlaştırmıştır.

Birinci bölümde Balkan Savaşlarının neden ve sonuçları ile Türk ordusunun yenilmesinin nedenleri irdelenmiştir. İkinci bölümde Balkanlarda Pomak gerçeğinden bahsederken Pomakların menşei tartışmalarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, Anadolu'ya doğru yapılan göçlerinin nedenleri, göç yollarında çekilen sıkıntılar ve Osmanlı Devleti'nin iskân siyaseti ile Pomakların Anadolu'da iskân edildikleri yerler hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde ise Afyonkarahisar Sandıklı ilçesine bağlı bir Pomak köyü olan Reşadiye Köyü'nün kuruluş tarihçesi ve nüfus yapısı incelenmiştir.

Türkiye'de mahalli arşivler ya yoktur ya da çok zayıftır. Varsa da ulaşılması zordur. Reşadiye Köyü'nde birinci elden önemli kaynakların mevcut olması ve bu kaynaklara ulaşma konusunda köy muhtarının bize kolaylık sağlaması bu zorluğu aşmamızı sağlamıştır.

Bu çalışmada, birinci elden kaynak olan "Reşadiye Köyü Nüfus Esas Defteri" (2 Adet) ve "Reşadiye Köyü Evlenme Defteri" (4 Adet) incelenmiştir. Nüfus defterlerinden; köyde ilk iskân edilenlerin isimleri, anne-baba isimleri, sülale isimleri, doğum yerleri ve deftere kayıt tarihleri tespit edilerek göçmen profili çıkarılmıştır. Evlenme defterlerinden elde edilen bilgiler analiz edilerek köyün sosyal ve ekonomik yapısı hakkında çıkarımlar yapılmıştır.

Selanik Drama'dan gelenlerin isimleri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen birinci elden kaynak olan "Tasfiye Talepnameleri"nden tespit edilmiştir. Tespit edilen bu isimler köyün "Nüfus Esas Defteri" verileriyle karşılaştırılarak doğru bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Filibe ve diğer yerlerden gelenlere ait söz konusu talepnameler olmadığı için karşılaştırma imkânı olmamıştır.

Yerel tarih araştırmaları derinlemesine ve objektif bir şekilde yapıldığı takdirde ülke tarihinin temel yapı taşlarını oluşturacağı açıktır. Yerel tarih araştırmaları yapılmaksızın yazılan ülke tarihi eksik ve güdük kalacaktır. Bu bağlamda çalışmada Balkan Savaşı sonrasında Anadolu'da iskân edilen Pomaklar hakkında fikir vermesi bakımından, Afyonkarahisar Sandıklı ilçesine bağlı Reşadiye Köyü'nün kuruluş aşaması ve göçmen profili ortaya çıkarılarak yerel tarih araştırmalarına dikkat çekmek istenilmiştir.

Tez çalışmasının konu seçiminden başlayarak her aşamasında değerli zamanını ayırarak yardımcı olan, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan ve eldeki belgeleri değerlendirme konusunda ufkumuzu açan tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Reşadiye Köyü'ne ait belgelere ulaşmamızda her türlü imkânı sağlayan köy muhtarı Hasan ÇALIŞKAN'a ve çalışma sırasında sürekli beni teşvik eden, sabır gösteren değerli eşim Ayten ÖNGÜL'e teşekkür ederim.

DENİZLİ Temmuz 2016

Veysel ÖNGÜL

ÖZET

BALKAN SAVAŞLARI SONRASINDA RUMELİ'DEN ANADOLU'YA GÖÇLER

(SANDIKLI-REŞADIYE ÖRNEĞİ)

ÖNGÜL, Veysel
Yüksek Lisans Tezi
TARİH ABD
Türkiye Cumhuriyeti Programı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK
Temmuz 2016, 153 Sayfa

Toplumsal tarih açısından göç olaylarının araştırılması ve incelenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Türk tarihinde göçlerin yaşanmadığı dönem neredeyse yok gibidir. Bu göçlerden XX. yüzyılın başında Balkan Savaşları (1912-1913) sırasında ve sonrasında Balkan topraklarından Anadolu'ya doğru gerçekleşen Müslüman Türk göçü ve bunların içerisindeki aidiyet açısından kendilerini her zaman Türk kabul eden Pomak topluluklarının göçü tez çalışmamızda incelenmiştir.

Türk ordusunun Balkan topraklarından çekilmesi nedeniyle, bu topraklarda yaşayan Türkler, buldukları bölgenin yeni hâkim güçleri olan söz konusu ulusların ve onların desteklediği çetelerin insafına bırakılmış oluyordu. Savaş sırasında ve sonrasında 400 binden fazla Müslüman Türk göç etmeye zorlanmış, bir o kadarı da katledilmiştir. Katledilenlerin 8-10 bini Pomak'tır. Bu süreçte Türk halkına uygulanan etnik temizlik amaçlı zulümler dünya tarihinde emsali az görülen ve XX. yüzyılda yaşanan en önemli insanlık dramıdır.

Balkanlardan Anadolu'ya Türk göçlerinin nedenleri, algıları, göçmenlerin göç yollarında çektikleri sıkıntılar ve Pomak göçmenlerinin Anadolu'da iskânları Reşadiye Köyü örneğinde ele alınmıştır.

Göçün getirdiği siyasal, sosyal ve ekonomik değişimler Balkanları olduğu kadar Anadolu'yu da etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Göçleri, İskân, Pomaklar, Reşadiye Köyü

ABSTRACT**MIGRATION FROM RUMELIA TO ANATOLIA AFTER THE BALKAN WARS****(THE INSTANCE OF SANDIKLI-REŞADIYE)**

ÖNGÜL, Veysel

Master Thesis

History Department

Republic of Turkey Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK

JULY 2016, 153 Pages

Studying and analyzing the migration events is essential in terms of social history. In Turkish history, there is virtually no period, in which a migration did not occur. From those migratory events, the migration of Muslim Turks that happened in the beginning of XX. Century during the Balkan Wars (1912 - 1913) from the Balkan lands to Anatolia and the migration of Pomak Community, who considered themselves as Turk in terms of attachment, were analyzed within this study as the subject of the thesis.

Due to that the reason the Turkish Army withdrew from the Balkan region, the Turks, residing in this region came under the mercy of the aforementioned states, whom became the new dominant players of the region, and the bands that were supported by those states. During and after the war, over 400.000 Muslim Turks were forced to migration and almost the same number of Turks was massacred as well. 8-10.000 of those killed were Pomak. The oppression, implemented on Turkic people at that period for the purpose of ethnical cleansing was the most important humanitarian plight experienced in XX. century with little precedence throughout the history.

The reasons of the Turkish migration from Balkans to Anatolia, migrants perception, the problems that the migrants suffered along the migration routes and the settlement of Pomak migrants in Anatolia was discoursed within the instance of the village of Resadiye.

The political, social and economic changes that the migration led impacted Anatolia as much as Balkans.

Keywords: Balkan Migrations, Settlement, Pomaks, the Village of Reşadiye.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. BALKAN SAVAŞI (1912-1913) VE GÖÇLER

1.1. BALKAN SAVAŞLARI'NIN NEDENLERİ.....	9
1.1.1. Siyasi Nedenler.....	9
1.1.2. Dini Nedenler.....	11
1.2. SAVAŞ ÖNCESİNDE OSMANLI DEVLETİ.....	12
1.3. SAVAŞ SIRASINDA OSMANLI DEVLETİ.....	16
1.4. I. BALKAN SAVAŞI'NIN SONUÇLARI.....	22
1.4.1. Balkanlarda Soykırımın Başlaması ve Göç.....	25
1.4.2. Türk-Bulgar Nüfus Mübadelesi.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

BALKANLARDA POMAK GERÇEĞİ VE GÖÇ NEDENLERİ

2.1. BALKANLARDA POMAKLAR.....	31
2.1.1. Pomakların Yerleşim Yerleri.....	33
2.2. BALKAN TÜRKLERİNİN GÖÇ NEDENLERİ.....	36
2.2.1. 93 Harbi Sırasında Türk Göçleri.....	36
2.2.2. Balkan Savaşları Sırasında Türk Göçlerinin Nedenleri.....	39
2.2.2.1. Siyasi Nedenler ve Uygulanan Mezalim.....	40
2.2.2.2. Dini Nedenler.....	46
2.2.2.3. Ekonomik Nedenler.....	52
2.3. GÖÇ YOLLARI VE ÇEKİLEN SIKINTILAR.....	55
2.3.1. Denizyoluyla Yapılan Göçler.....	55
2.3.2. Demiryoluyla Yapılan Göçler.....	57
2.3.3. Karayoluyla Yapılan Göçler.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POMAKLARIN ANADOLU'DA İSKÂNI

3.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN İSKÂN POLİTİKASI.....	60
3.1.1. İttihat ve Terakki'nin İskân Politikası.....	61
3.2. MUHACİR POMAK İSKÂNI.....	63
3.2.1. Marmara Bölgesi'nde Pomak İskânı.....	64
3.2.2. Batı Anadolu'da Pomak İskânı.....	71
3.2.3. İç Anadolu Bölgesi'nde Pomak İskânı.....	72
3.2.4. Karadeniz Bölgesi'nde Pomak İskânı.....	73
3.3. POMAK KÜLTÜRÜ.....	73
3.3.1. Pomak Yemeklerinden Örnekler.....	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR MUHACİR KÖYÜ: REŞADİYE

4.1. REŞADİYE KÖYÜ TARİHÇESİ.....	79
4.2. MUHACİRLERİN GELDİKLERİ YERLER.....	84
4.2.1. Selanik Drama'dan Gelenler.....	85
4.2.1.1. Drama Muhacirleri Nüfus Yapısı.....	86
4.2.2. Filibe Ahi Çelebi ve Diğer Yerlerden Gelenler.....	89
4.2.2.1. Ahi Çelebi Muhacirleri İsim Listesi.....	90
4.3. TASFİYE TALEPNAMELERİ	94
4.3.1. Talepnamelerin İçeriği.....	96
4.4. NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE REŞADİYE KÖYÜ.....	103
4.4.1. Muhacirlere Tanınan Muafiyetler ve Şehit Muhacirler.....	109
4.5. EVLENME DEFTERLERİNE GÖRE REŞADİYE KÖYÜ.....	111
4.5.1. Yıllara Göre Evlilikler.....	113
4.5.2. Evlenme Yaşları.....	114
4.5.3. Yaş Farkı Analizi.....	127
SONUÇ.....	131
KAYNAKLAR.....	134
EKLER.....	138
ÖZGEÇMİŞ.....	153

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1. Drama Muhacirleri Erkek İsim Grafiği.....	88
Şekil 2. Drama Muhacirleri Bayan İsim Grafiği.....	88
Şekil 3. Ahi Çelebi Muhacirleri Erkek İsim Grafiği.....	92
Şekil 4. Ahi Çelebi Muhacirleri Bayan İsim Grafiği.....	93
Şekil 5. Reşadiye Köyü Göçmen Oranları.....	104
Şekil 6. Nüfus Yoğunluk Grafiği.....	107
Şekil 7. Göçmen Yaş Grafiği.....	108
Şekil 8. Yaş Gruplarının Toplam Nüfusa Oranları.....	109
Şekil 9. Yıllara Göre Evlilik (%).....	114
Şekil 10. Yıllara Göre Evlilik Grafiği.....	114
Şekil 11. Erkek ve Kadın Medeni Hal Grafiği.....	116
Şekil 12. Bekâr Erkek Evlenme Yaş Grafiği.....	118
Şekil 13. Kadın Evlenme Yaş Grafiği.....	119
Şekil 14. Bekâr Erkek-Kadın Evlenme Yaşları Karşılaştırma Grafiği.....	120
Şekil 15. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1941-50) Erkek.....	121
Şekil 16. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1941-50) Kadın.....	121
Şekil 17. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1951-60) Erkek.....	122
Şekil 18. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1951-60) Kadın.....	122
Şekil 19. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1961-70) Erkek.....	123
Şekil 20. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1961-70) Kadın.....	124
Şekil 21. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1971-80) Erkek.....	124
Şekil 22. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1971-80) Kadın.....	125
Şekil 23. Onlu Yıllara Göre Evlenme Yaş Ortalamaları (Erkek).....	126
Şekil 24. Onlu Yıllara Göre Evlenme Yaş Ortalamaları (Kadın).....	126
Şekil 25. Türkiye Geneli Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Ortalamaları.....	127
Şekil 26. Tüm Evliliklerde Yaş Farkı Grafiği.....	129
Şekil 27. İlk Evliliklerde Yaş Farkı Grafiği.....	130

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1. I. Balkan Savaşı'na Katılan Devletlerin Nüfus ve Asker Sayıları.....	17
Tablo 2. Osmanlı Avrupa'sında Vilayetlere Göre Nüfus Dağılımı (1911).....	18
Tablo 3. Balkan Ülkelerinin Savaş Sonunda Kazanç ve Kayıpları.....	24
Tablo 4. Balıkesir'de Pomak İskânı.....	64
Tablo 5. Bursa'da Pomak İskânı.....	65
Tablo 6. Çanakkale'de Pomak İskânı.....	65
Tablo 7. Çanakkale Biga'da Pomak İskânı.....	66
Tablo 8. Edirne'de Pomak İskânı.....	67
Tablo 9. İstanbul'da Pomak İskânı.....	69
Tablo 10. Kırklareli'de Pomak İskânı.....	69
Tablo 11. Kocaeli'de Pomak İskânı.....	70
Tablo 12. Sakarya'da Pomak İskânı.....	70
Tablo 13. Tekirdağ'da Pomak İskânı.....	70
Tablo 14. İzmir'de Pomak İskânı.....	71
Tablo 15. Kütahya'da Pomak İskânı.....	71
Tablo 16. Manisa'da Pomak İskânı.....	72
Tablo 17. Afyonkarahisar'da Pomak İskânı.....	72
Tablo 18. Bilecik'te Pomak İskânı.....	72
Tablo 19. Konya'da Pomak İskânı.....	73
Tablo 20. Samsun'da Pomak İskânı.....	73
Tablo 21. Ahi Çelebi Muhacirleri İsim Listesi.....	90
Tablo 22. Reşadiye Köyü Kurucu Aile Tablosu.....	104
Tablo 23. Yıllara Göre Evlilik Sayıları.....	113
Tablo 24. Evlenme Yaş Ortalamaları ve Medeni Hal Oranları.....	115
Tablo 25. İlk Kez Evlenen Erkeklerin Yaş Dağılımı	116
Tablo 26. Kadınların Evlenme Yaş Ortalamaları ve Oranları.....	117
Tablo 27. Kadın Evlenme Yaş Dağılımı.....	117
Tablo 28. Yıllara Göre Evlilik Yaş Ortalamaları.....	125
Tablo 29. Evlenen Çiftlerde Yaş Farkı (Erkeğe Göre).....	128
Tablo 30. Gelinlerin Büyük Olduğu Evlenmelerde Yaş Farkı.....	129
Tablo 31. Erkeklerin Büyük Olduğu Evlenmelerde Yaş Farkı.....	129

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
AMMU	Aşâir ve Muhacirîn M¼d¼riyeti Umumiyesi
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BKP	Bulgaristan Kom¼nist Partisi
C.	Cilt
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
ev.	Çeviren
ÇTTAD	ağdaş T¼rkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
H.	Hicri
İAMM	İskân-ı Aşâir ve Muhacirîn M¼d¼riyeti
İst.	İstanbul
M	Miladi
PBA	Paris B¼y¼kelilięi Arşivi
R.	Rumi
S.	Sayı
s.	Sayfa
TTK	T¼rk Tarih Kurumu
T¼İK	T¼rkiye İstatistik Kurumu
TYB	T¼rkiye Yazarlar Birliği Vakfı
vd.	Ve diğerleri
yay.	Yayınları
yy.	Y¼zyıl

GİRİŞ

Göç olgusu insanlık tarihinde önemli bir yer tuttuğu gibi Türk tarihinin de ayrılmaz bir parçasıdır. Göç (*migration*): “Bir yerden haymeleri (çadırları) kaldırıp başka bir yere konma”¹ve “uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek, süresi yapısı ve yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketidir”² şeklinde tanımlanmaktadır. Göç, yalnızca bir mekânsal değişimi yanında getirmez; mekânsal değişimin yanında, kültür değişimi ve kaynaşması ona eşlik eder³. Göç, bazen daha iyi yaşam şartları elde etmek isteği ile yapılırsa da, çoğu zaman baskı ve dayatmalara dayanamayan insanların yer değiştirmesi şeklinde gerçekleştiği için insanlık dramı olarak da nitelendirilebilir. Medeniyetlerin doğuşu ve etkileşiminde göçlerin büyük katkısının olduğunu da burada vurgulamak gerekir⁴.

Türkler milat öncesinden başlayarak göç etmek zorunda kalmış ve XX. yüzyıla kadar sürekli göç hadisesi ile içli-dışlı olmuşlardır. Başka bir deyişle, göç meselesi Türklerin peşini bırakmayan ve sürekli uğraşmak zorunda oldukları bir olgudur. Asya bozkırlarından kalkıp değişik kıtalara kadar yayılan büyük göç olayları içinde yer almış Türk boyları, geçtikleri coğrafyanın pek çok anısını da tarihsel zenginliklerine katarak başka coğrafyaya aktarmışlardır⁵. “Büyük Göçler” diye tanımlanan göçleri M.S 375’te “Kavimler Göçü” takip etmiştir. Avarların Göktürk baskısıyla Avrupa’ya göç etmeleri, Kuman- Kıpçak⁶, Bulgar, Macar, Oğuz (Uz) Türklerinin Karadeniz’in kuzeyinden Balkanlara ve Avrupa’ya göçleri sadece birkaç örnektir. Alparslan’ın Malazgirt Zaferi (1071) sonrasında Türk göçleri Anadolu’ya doğru yoğunlaşmış, Haçlı saldırıları nedeniyle bir dönem duraksamış olsa da XIII. yüzyılda Moğol baskısı nedeniyle tekrar batıya doğru Türk göç hareketliliği hız kazanmıştır.

Tarihi kaynaklar Osmanlı’nın Balkan hâkimiyetinden önce Türklerin Balkan topraklarına yerleşmiş olduklarını göstermektedir. IX. yy Bizans kaynaklarında “Vardarlı Türkler” adıyla zikredilen bazı Türk gruplarının Ohri ve Selanik dolaylarına

¹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 1191.

² Göç Terimleri Sözlüğü, *Uluslararası Göç Hukuku No 18*, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) 2004, s. 22.

³ Kemal Arı, “XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Uzanan Süreçte Balkanlardan Türkiye’ye Yönelik Göçlerin Nitelik ve Boyutlarını Belirleyen Temel Etkenler”, *XIV. Askeri Tarih Kongresi Bildirileri I*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2014, s. 285.

⁴ Kemal Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul 2010, s. 7.

⁵ Kemal Arı, a.g.m., s. 285.

⁶ Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi, Ankara 1992, s. 73.

yerleştirildikleri belirtilmektedir⁷. Yine Bizans'ın Slav etkinliğini kırmak amacıyla XI. yy.'dan (1065) itibaren Teselya, Batı Trakya, Rodoplar ve Vardar Makedonya'sına Konya çevresinden Türk topluluklarının yerleştirildiğini ve bu Türk topluluklarına “*Konyar Türkleri*” dendiğini aynı kaynaklar not etmektedirler. Bizans'ın vergi muafiyeti tanınması, dini ve kültürel serbestlik tanınması adı geçen Türklerin Rumeli'ye yerleşmelerinde etkili olmuştur. Günümüzde bu bölgelerde yaşayan Türkler için “*Konyar*” ve “*Konyar Türkleri*” lakapları hâlâ kullanılmaktadır⁸. Gümölcine'nin Kırmahalle Camii'nin içinde Hicri 581 (M 1185) tarihli bir kabir taşının bulunması, bu bölgenin şu veya bu sebeple oraya giden Türklerin bölgede yaşadıklarını göstermektedir⁹. Bu bilgileri teyit eden batılı kaynaklar da bulunmaktadır¹⁰. (1243) Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki bazı aşiretler yani Türkmen ve diğer Oğuz boyları Moğollara ve onları destekleyen Selçuklu sultanlarına karşı giriştikleri mücadeleyi kaybettikten sonra II. İzzettin Keykavus (1246-1260) önderliğinde batıya, hatta Rumeli'ye göç etmeye mecbur edilmişlerdir¹¹.

Göçleri incelenen çalışmanın ana konusu Kuman-Kıpçak Türklerinin torunları oldukları kuvvetle muhtemel Pomakların menşei hakkında çoğu siyasi temelli değişik görüşler ve tartışmalar vardır. Konuştukları Slavca ağırlıklı dilden hareketle bunların Türk kökenli olmadıkları, Müslüman olmuş Bulgar, Sırp, Makedon ve hatta Rum olduklarını iddia edenler olmuştur. Ancak tarihi belgeler, yaşadıkları bölgelere verdikleri yer adları, gelenek ve görenekleri ve aidiyetleri; Pomakların XI. yüzyılda Orta Asya ve Kafkaslardan batı göçleri yoluyla Balkanlara akın eden Kuman Türklerinin bakiyeleri olduğu tezini kuvvetlendirmektedir¹².

Pomak topluluklarının İslamlaşması ile ilgili iki farklı görüş vardır. Bunlardan birincisi, yukarıda bahsedilen Bizans etkisi ile X. yüzyıldan itibaren Balkan topraklarına yerleştirilen Türk toplulukların içerisindeki erenler, Türkmen babası, şeyh ve dervişler vasıtasıyla Pomakların İslamiyet'le tanıştıklarıdır. Diğer görüşe göre ise, XIV. yüzyılda

⁷ Tayyip Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul 1957, s. 9; Yahya Kemal, *Rumeli Türkleri ve Malazgirt*, Türk Dünyası Araştırmaları, Temmuz, Ağustos, Eylül 1971, Sayı 22, s. 4.

⁸ Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay, İstanbul 2005, s. 22.

⁹ H. Memişoğlu, *a.g.e.*, s. 22; Halit Eren, “Batı Trakya Türk Cemaat ve Vakıf İradeleri”, *Batı Trakya'nın Sesi*, Mart 1992, Sayı 40, s. 14.

¹⁰ Anna Kaomena'nın “*Bizans Kronikleri*”, İvan Batakiev'in 1935 yılında yayımlanan “*Arda Nehri Vadisi*”, P. Deliradev'in “*Prinos Kim İstoriçeska Geografiya Na Trakiya*” ve K. Jirecek'in eserlerinde bu bilgiler teyit edilmektedir. H. Memişoğlu, *a.g.e.*, s 22-23.

¹¹ K. Karpat, *a.g.e.*, s. 9.

¹² Hüseyin Memişoğlu, “Pomaklar”, *İ.A.*, C. 34, s. 320.

Osmanlı Türklerinin Balkanlara hâkim olmaya başlamasıyla yine buralara gelen şeyh, derviş ve erenler vasıtasıyla Müslüman olduklarıdır¹³. Her iki dönemde gelen Türkleri Balkanlara yüzyıllar önce yerleşmiş bulunan Kuman-Kıpçaklar dost ve kardeşçe karşılaşmışlardır. Aslında farklı gibi görünen bu görüşler, zaman farkı hariç aynı sonuca varmaktadır. Bazı kaynaklarda “Pomak” adının Anadolu’dan gelen Türklere yardım ettikleri için “yardım etmek” anlamına gelen “pomaga”dan geldiği belirtilmektedir.

Osmanlı Devleti kurulduğu andan itibaren fetih politikasını, başta Balkanlar olmak üzere “batı” olarak belirlemiş ve uygulamıştır. Orhan Gazi (1324-1362) döneminde Rumeli’deki ilk toprak parçası olan Çimpe Kalesi’nin 1351’de alınmasıyla Osmanlı Türklerinin Balkanlara yerleşmesi başlamış oluyordu. Edirne (1362), Filibe (1363) ve Sırp sındığı Savaşı’ndan (1364) sonra Doğu Trakya’nın fethi tamamlandı. Daha sonra Kavala, Drama, Serez, Niş ve Manastır’ın Osmanlı hâkimiyetine alınmasını Niğbolu zaferiyle Bulgar Krallığı topraklarının alınması takip etmiştir. Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti’nin Balkanlara yerleşme politikasının sistemli ve başarılı bir şekilde uygulandığını göstermektedir. II. Mehmet (1451-1481) döneminde Mora ve Arnavutluk’un alınmasıyla Osmanlı Devleti sınırları Adriyatik’e dayanmıştır. Böylece Çin’in kuzeyinden başlayan Türk göç hareketi Adriyatik’e kadar ulaşmıştır.

Cihat anlayışıyla hareket eden Osmanlı Devleti Rumeli’de fethedilen yerleri şenlendirmek ve fetihlerin kalıcı olması amacıyla Anadolu’dan Türk topluluklarını buralara yerleştirmek suretiyle “iskân” politikasını uyguladı. Bu politikanın temelinde hoşgörü vardır. Buna göre Anadolu’dan buralara getirilecek Türkleri teşvik edici uygulamaların yanında yerli halka da dini ve kültürel serbestlik tanıdığı gibi belirli süre vergi muafiyeti ile ekonomik avantaj tanımıştır.

Sultan I. Murat (1362-1389) zamanında devletin sınırları Vardar Vadisi’ne ulaştığı ve Selanik fethedildiği zaman Anadolu’nun değişik yerlerinden gönüllü veya mecburi (aralarında husumet bulunan kavgalı aşiretlerinden birini mecburi göçe tabi tutmuştur) olarak Türkleri Rumeli’ye göç ettirmiştir¹⁴. Yıldırım Bayezid (1389-1402), Saruhan halkından bazılarını Filibe civarına sürmüştür. Çelebi Sultan Mehmet döneminde (1413-1421), Samsun’un Osmanlı hâkimiyetine alınmasında hemen sonra

¹³ Ömer Lütfi BARKAN, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. II, Ankara 1942, s. 282.

¹⁴ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001, s. 27.

İskilip Tatarlarını Filibe yöresine yerleştirmiştir. II. Mehmet (Fatih 1451-1681) döneminde de Kastamonu ve Sinop alındıktan sonra İsfendiyaroğulları bütün cemaatiyle birlikte Filibe taraflarına iskân edilmişlerdi. Böylece Balkanların diğer bölgelerinde olduğu gibi Filibe ve çevresinde de Türkleşme ve İslamlaşma hızlanmış oluyordu.

İskân politikası sayesinde Arnavut ve Boşnaklar da Müslüman oldu. Boşnaklar gibi Pomaklar da Bogomil Mezhebi'nden oldukları için bölgedeki Katolik ve Ortodokslardan çok baskı görmekteydi. Hristiyanlığın bir mezhebi olan Bogomil İslamiyet'le çok benzerlik gösteren bir inanıştır¹⁵. Balkanların İslamlaşması sürecinde bu bölgelere yerleştirilen Türk topluluklarıyla birlikte gelen derviş, abdal ve şeyhlerin etkisi büyüktür.

Osmanlı Devleti Rumeli topraklarında iskân politikasını sistemli ve başarılı bir şekilde uyguladığı söylenebilir. Ancak son dönem bazı Bulgar ve Rus tarihçilerinin iddia ettikleri gibi zorla İslamlaştırma politikası uygulanmamıştır. Eğer Osmanlı Devleti Rumeli'de asimilasyon politikasını ve zorla İslamlaştırma politikasını uygulamış olsaydı beş yüz yıldan fazla bu topraklarda kalıcı olamazdı. Yine bu iddianın doğru olmadığını, yüzyıllar boyunca Osmanlı hâkimiyetinde yaşadığı halde; Sırp, Rum, Bulgar, Boşnak, Romen ve Arnavutların kendi dillerini ve benliklerini korumaları ispatlamaktadır.

Kemal Karpat, Osmanlı'nın Balkan yerleşmeleri hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: *“Dil ve din farkları, toplumları birbirinden ayıran güçlü faktörler olmalarına rağmen, siyasi gücü ve karar verme yetkisini elinde tutan Osmanlı idaresi, kendi dinini ve dilini, yani İslam'ı ve Türkçeyi öne çıkarmamış, böylelikle yeni oluşan toplum bu önemli farklılıklara karşın sulh içinde yaşayabilmiştir. Türk toplumunda göçler başlıca etkilerini Osmanlı döneminde göstermiştir. Burada önemli bir noktayı belirtmek gerekir; Osmanlı döneminde 14-16 yüzyıllarda Anadolu'dan Rumeli'ye önemli sayıda iç göç olmuş, fakat bu dönemden sonra göçler gittikçe azalmıştır. Zaman zaman küçük grupların iç göçleri devam etmişse de bunlar mevcut durumu fazla etkilememiştir. 17. yüzyılın sonunda Sırp'ların Avusturya'ya göçmeleri Balkanlarda bazı demografik değişimlere neden olmuşsa da etkisi sınırlı olmuştur.”* Sonuç olarak diyebiliriz ki, Osmanlı döneminin beş yüz yıl süresince – ilk zaman istisna edilirse – büyük göçler olmamıştır. Bu kısmi demografik sükûnet sayesinde Osmanlı kültürü ve

¹⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 157.

idaresi kökleşmiş, Osmanlı kendi kimliğini ve medeniyetini Rumeli’de ve Anadolu’da kökleştirmişti”¹⁶.

Balkanlardaki sükûnet ve siyasi dengeler, XVII. yüzyılın sonunda Osmanlı hâkimiyetinin güç kaybetmeye başlamasıyla Türklerin aleyhine değişmeye başlamıştır. Bu durum Balkanların kuzeyinden başlayarak Türklerin başta Anadolu olmak üzere çeşitli bölgelere göç etmelerine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin ilk muhacir meselesiyle tanışması 1683 Viyana bozgunu ile başlar. Bu yenilgi aynı zamanda Osmanlı Tarihi’nin kırılma noktasıdır. 1683-1699 Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında, bölgedeki Türk halkı muhacir durumuna düşmüş ve serhat boylarındaki Müslümanlar geri çekilmeye başlamışlardır. Böylece I. Balkan Savaşı’na kadar bütün Balkan topraklarının kaybedilmesi süreci başlamış oluyordu. Osmanlı’nın geri çekilme süreci Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) sonrasında Kırım’ın kaybedilmesiyle devam etmiştir. Kırım’ın kaybedilmesinden 1800’lere kadar olan süreçte 500 bine yakın insan Anadolu ve Rumeli’nin muhtelif yerlerine göç etmek zorunda kalmıştır¹⁷.

Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan yaklaşık yüz yıl sonra başlayan ve Hicri 1293’te gerçekleştiği için “Doksanüç Harbi” olarak nitelendirilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nin en önemli nedeni, başta Rusya olmak üzere Avrupalı büyük devletlerin kışkırttığı Balkan devletlerinin Osmanlı idaresinden ayrılmak istemeleri idi. Büyük devletler, Aralık 1876’da toplanan Tersane Konferansı’nda içinde toprak terkinin de olduğu isteklerini Osmanlı Devleti’ne zorla kabul ettirmek istediler. Ancak Osmanlı Devleti’nin bu istekleri kabul etmemesi Osmanlı-Rus Harbi’nin habercisi idi. Aynı yılın 23 Aralık tarihinde Meşrutiyetin ilan edilmesi ise büyük devletleri yatıştırıramamıştı. Savaşta Osmanlı Devleti bazı bölgelerde (Plevne gibi) başarı kazanmasına rağmen büyük yenilgiye uğramış ve Rusların Edirne’yi almaları üzerine Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasını (3 Mart 1878) imzalamak zorunda kalmıştır.

Justin McCarty’e göre, bu savaş sonucunda, aşağı yukarı 260.000 Müslüman katledilmiş veya açlık ve soğuktan ölmüştü. 1879’a kadar Bulgaristan’daki Müslümanların % 17’si ölmüş, % 34’ü de göç etmek zorunda kalmıştı. Şu veya bu

¹⁶ K. Karpat, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁷ H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 32; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin İskanı*, Ankara 1988, s. 41-42.

şekilde Müslümanların yarısından çoğu Bulgaristan'ı terk etmişlerdi¹⁸. Nedim İpek, 1.230.000 kişinin savaş sonrasında muhacir konumuna düştüğünü belirtir¹⁹.

93 Harbi'nin ilk gününden başlamak üzere masum Türk ve Müslüman halk kitlelerine karşı girişilen acımasız katliam gayr-i insani mezalim haline dönüşmüş ve bu katliamlardan kurtulabilenler, işgal edilmeyen bölgelere, Rumeli ve İstanbul istikametlerine doğru mal ve mülklerini terk etmiş olarak can havliyle göç etmeye başlamıştır²⁰. Bin bir güçlkle göç etmek isteyenlerin içinde söz konusu bu çalışmayı ilgilendiren Filibe Müslümanları da vardı. Bilal N. Şimşir, kitabında,²¹ Filibe'nin demografik yapısı hakkında bilgi vermektedir. Bu bilgilere göre, 1878 yılında Filibe Sancağı'nda toplam nüfus 946.600 kişi idi. Bu nüfus içerisinde 282.500 Bulgar nüfusuna karşılık 564.600 Bulgar olmayan nüfus mevcut idi.

Bulgarlar Rusya'nın özel desteği²² ile sistematik bir şekilde bölgedeki Türk varlığını yok etmeye çalışmıştır. Bu politikaya göre, Türkler ya öldürülmeli ya da baskı yapılarak göçe zorlanmalı idi. Nitekim Rusların akıl hocalığı ve Don Kazaklarının yardımı ile Türkleri yok etme politikası başarı ile uygulanmıştır. Köy ve kasaba baskınlarında kullanılan yöntemin aynı olması, bu hareketin merkezi bir otorite tarafından planlandığını gösterir. Bu plana göre, önce baskın için kurban seçilen köyün etrafı Kazaklar tarafından kuşatılarak giriş çıkışlar engellenir. Köydeki Müslüman Türklerin silahları toplandıktan sonra (toplanan silahlar Bulgarlara dağıtıldı) Bulgar çetelerinin ve yerlilerinin içeri girmelerine izin verilerek talan, katliam, yağma ve tecavüzlere izin verilirdi. Bütün bu insanlık dışı uygulamalar yapılırken Rus subayları dürbünle olayları sadece seyrederdiler²³. Eskizağra şehrinde, Hıdır Köyü'nde, Derbend, Yeni Mahalle köylerinde, Plevne, Rusçuk, Burgaz, Varna, Silistre ve daha birçok köy ve kasabalarda da yukarıda bahsedilen yöntem kullanılmıştır.

¹⁸ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, (Çev: Fatma Sarıkaya), TTK, Ankara 2012, s. 110.

¹⁹ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 41, Bilâl N. Şimşir, göç eden Müslüman Türklerin 1 milyon kadar olduğunu yazar. (Bkz. Bilâl N. Şimşir, *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kıyımlar-Kıyımlar-Göçler* (1821-1913), Terazi Yayıncılık, Ankara 2014, s. 48-49). Hüseyin Memişoğlu ise 1 milyona yakın olarak belirtmiştir. Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 41.

²⁰ Nedim İpek, *a.g.e.*, s. 10.

²¹ Bilâl N. Şimşir, *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kıyımlar-Kıyımlar-Göçler* (1821-1913), Terazi Yayıncılık, Ankara 2014, s. 47.

²² Rusya Bulgaristan'la ilgili özel olarak "*Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı*" (Grajdanskoe Upravlenie Bolgarij)'ni 16 Kasım 1876'da kurdu. Teşkilatın başına Çarın emriyle Vlademir Aleksandroviç Çerkaski getirildi. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Bilal N.Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, C. II, s. CLXII. Bilâl N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 46.

²³ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 75-76.

Savaş sonrasındaki Rus işgalinin ekonomik boyutları dikkat çekicidir. Rus orduları, iki yıla yakın süren işgal boyunca, Tuna ve Edirne vilayetlerinde, Türklere ait 600 bin ton ot ve samanı ele geçirmiş ve bir buçuk milyon ton zahire, 800 bin büyükbaş ve 15 milyon küçükbaş hayvan yemişlerdir²⁴. Bu durum, Rusların devletler hukuku ve savaş hukukunu hiçe saydıklarını göstermektedir.

Rusya’da Bulgarların bağımsızlığı için kurulan “*Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı*” başkanı Çerkaski’nin ifadesiyle “*Arazi temizliği ve nüfus imhası*” şeklinde uygulanan bu politikanın yanında, Müslüman Pomakların adlarını değiştirme politikası da uyguladılar. Bu zulüm 1877-1878 yıllarında 350 binden fazla Müslüman-Türk’ün şehit edilmesine ve 1 milyona yakın Müslüman Türk’ün göçüne sebep olmuştur²⁵.

Ayastefanos Antlaşması’ndan tam 40 gün sonra, büyük Bulgaristan kurmak amacıyla Bulgarlara terk edilen yerlerde yaşayan başta Pomaklar olmak üzere kalabalık Türk kitleleri silahlı direnişe geçerek tepki göstermişlerdir. Rodopların kuzeyinde başlayan Filibe ve Tatarpazarcığı arasında etkisini gösterip devam eden Türk milli mücadelesi, bütün Şarkî Rumeli’ye ve Rodoplara yayılmıştı. Osmanlı idaresinden başka bir idare altına girmeyeceklerini ve Osmanlı toprağında Rus askeri buldukça silahlarını bırakmayacaklarını belirtmişlerdir. Bu amaçla 16 Mayıs 1878’de Rodop Türklerinden Ahmet Timirski (Tımişli) liderliğinde, Sultanyeri Kazası’nın Karatarla Köyünde, 30 Rodoplu millet temsilcisi ve 100 nahiye müdürünün de olurlarını alarak “*Rodop Türk Hükümet-i Muvakkatesi*”ni (Geçici Hükümet) kurmuşlardır²⁶. Bu siyasi kuruluş mücadelenin sadece askeri değil aynı zamanda siyasi olarak sistemli bir şekilde devam edeceğini gösterir. Geçici Hükümet, Avrupa devletlerinin İstanbul elçilerine gönderdikleri muhtıra ile ayaklanma nedenlerini açıklamışlardır.

Şarkî Rumeli ve Rodop Türkleri haksızlığa, zulüm ve istibdada karşı silaha sarılmak ve muvakkat bir hükümet kurmakla gerçek insanlığın ayrılmaz bir vasfı ve en mukaddes bir hakkı olan ihtilâl hakkını kullanmışlardır²⁷. Ayastefanos Antlaşması sonrası, Şarkî Rumeli’de ve Rodoplardaki bu Türk ayaklanması, Avrupa devletlerinin

²⁴ Bilâl N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 55.

²⁵ H. Memişoğlu, *a.g.e.*, s. 42.

²⁶ H. Memişoğlu, *a.g.e.*, s. 43.

²⁷ Tefik Bıyıkioğlu, *Trakya’da Milli Mücadele*, TTK, Ankara 1992, s. 23.

de dikkatini çekmiş ve Balkanların güneyinde Şarkî Rumeli adı altında imtiyazlı bir Osmanlı vilayeti kurulmasında hiç şüphesiz müessir olmuştur²⁸.

Balkan topraklarından Anadolu'ya ikinci göç dalgası Balkan Savaşları (1912-1913) sırasında ve sonrasında yaşanmıştır. Tezin asıl konusunu, genelde bu göçler özelde ise bu göç dalgasının önemli bir kitlesini oluşturan Pomak göçü oluşturmaktadır.

Rusya öncülüğünde aralarındaki önemli sorunları ikinci plana atarak Osmanlı Devletine karşı ittifak oluşturan Balkan Devletleri, Osmanlı Devleti'nin de bariz hataları sonucunda savaşı kısa sürede kazanınca, ulus devlet olma hedeflerine ulaşmada en büyük engel olarak gördükleri Türk ve Müslümanları göçe zorladılar. Savaş sırasında Yunan hâkimiyetine geçen Selanik ve çevresindeki Pomaklar ile Bulgarların ele geçirdiği Ahi Çelebi Pomakları zorla tanassur (Hristiyanlaştırma) baskısına maruz kaldılar. Kaynaklarda Pomaklardan iki yüz bin kadarının isim değiştirerek zorla tanassur edildiği belirtilmektedir. İsim değiştirmek istemeyen, din değiştirmek istemeyen, ekonomik baskılara dayanamayan, zulme uğrayan ve Bulgar/Yunan yönetimi altında yaşamak istemeyen Pomaklar ise anayurt olarak kabul etikleri Anadolu'ya göçü tercih etmişlerdir.

---

²⁸ *a.g.e.*, s.21.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. BALKAN SAVAŞI (1912-1913) VE GÖÇLER

1.1 I. BALKAN SAVAŞI'NIN NEDENLERİ

Avrupa Türkiye'sinde yüzyıllar boyunca Osmanlı hâkimiyetinde hoşgörü içerisinde yaşayan farklı etnik yapıya sahip topluluklar (Sırlar, Karadağlılar, Bulgarlar, Rumlar, Romenler, Boşnaklar, Makedonlar, Arnavutlar... v.d), Fransız İhtilali (1789) sonrasında XIX. yüzyılda hareketlenmeye başladılar. Hristiyan dünyası bu etnik grupları kendi çıkarları uğruna kullanarak Türkleri Balkan topraklarından tamamen atmak istediler. Bu niyetlerini ilk defa -Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını da fırsat bilerek- 1815 Viyana Kongresi'nde "*Şark Meselesi*" kavramını ortaya atarak gösterdiler.

XIX. yüzyılının ilk yarısında Yunanistan (1829) ve Berlin Antlaşmasıyla (1878) Sırbistan, Karadağ ve Romanya Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız olmuşlardı. Ayastefanos Antlaşmasıyla (1878) kurulan Büyük Bulgaristan, aynı yıl yapılan yukarıda adı geçen Berlin Antlaşması'yla üçe ayrılarak yarı bağımsız bir prenslik haline getirilmişti.

1.1.1 Siyasi Nedenler

Ayastefanos Antlaşması'yla (1878) Bulgaristan'ın sınırları içine Makedonya'nın da katılması ve Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanması, bağımsız Sırbistan'ın sürekli topraklarını genişletmeye çalışması, Berlin Antlaşması'nın (1878) Bulgaristan'da yarattığı hayal kırıklığı ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine toprak kazanmak gayesi bu savaşların sebepleri olarak görülebilir²⁹. Bosna-Hersek'i topraklarına katan Avusturya'nın yayılımcı politikasına karşı, Rusya'nın Slav topluluklarını birleştirerek engel olmaya çalışması da savaşın diğer bir nedenidir. Rusya'nın Balkanlara yönelmesinde Japonya ile yaptığı savaşta (1904) yenilmesinin de etkisini unutmamak gerekir. Bu savaşta yenilen Rusya yayılma enerjisini Balkanlar üzerinde yoğunlaştırmaya başlamıştı. Savaş sırasında Yanya savunmasında görevli Esat Paşa; 1904'te Japonlar karşısında ağır bir yenilgiye uğrayan Rusya'nın ilk zamanlarda Balkanlarla pek ilgilenmediğini, söz konusu savaşın sarsıntısını atlatır atlatmaz

²⁹Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 14.

Balkanlarla yeniden ilgilenmeye başladığını ve Balkan siyasetini tekrar birinci plana aldığını belirtmektedir³⁰.

Sırbistan'a terk edilen topraklar üzerinde Bulgaristan'ın iddiaları vardı; Bulgaristan'a bırakılan bir toprakta Romanya'nın iddiaları vardı; kısacası hepsi o biçim yerleştirilmişti ki, sürekli olarak birbirleriyle anlaşmazlık halinde olacaklar ve zamanlarını aralarında didişmekle geçireceklerdi³¹. Balkan devletleri arasındaki sorunlardan biri de Makedonya topraklarının paylaşımı idi. Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın Makedonya üzerinde hak iddiaları vardı. Yunanlılar kızdıkları insana “*Bulgar*” diyecek kadar Bulgarlara karşı kin doluydu. Aslında bu durum, II. Abdülhamit'in, Balkan uluslarının aralarındaki anlaşmazlıkları kullanarak sürekli birbirleriyle uğraştırma politikasına da uygundu. Ancak sultanın 31 Mart ayaklanması (1909) sonrasında tahttan indirilmesi ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin yönetime hâkim olmaya başlaması ile bu politikanın uygulanması mümkün olmamıştır.

Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edilmesi Sırp milli duygularını zedeledi. Fransa'nın dostça arabuluculuğu Sırbistan'ı yatıştırdı. Fakat bu olaydan sonra Sırbistan'a Bosna-Hersek yerine başka ufuklar açılıyordu. İşte bu ufuk Osmanlı toprakları idi.

Bulgarlar hayalindeki büyük Bulgaristan'ı kurmak, Makedonya ve kuzey Ege kıyılarını ele geçirmek arzusundaydı. Sırbistan XIV. yüzyıldaki Sırbistan Krallığı'nı tekrar kurmak ve Makedonya'ya sahip olmak istiyordu. Yunanistan “*Megalo idea*”yı (büyük ideal) gerçekleştirmek istiyordu. Küçük Karadağ Prensiği ise İşkodra bölgesinde topraklarını genişletmek gayesini güdüyordu. Makedonya'ya üç balkan devletinin de sahip olmak istemesi aslında büyük sorundu. Ancak bu büyük sorunu Makedonya topraklarını Osmanlı Devleti'nden koparıldıktan sonra kendi aralarında çözeceklerdi.

Osmanlı Devleti en gergin ve zayıf günlerini yaşamaktaydı. İtalya ile Trablusgarp nedeniyle savaş halindeydi. En önemlisi Balkanlar'daki en büyük güvencesi ve desteği olan, büyük çoğunluğun Müslüman olduğu Arnavutlar ile dağlarda çatışma halindeydi. Devlet çetelerin faal olduğu Makedonya'da otorite kuramıyordu.

³⁰ Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Yanya Savunması ve Esat Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984, s. 4-5.

³¹ Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, (çev: Zaven Biberyan), Aras yayınları, İstanbul 2002, s. 39.

Arnavutluk, Makedonya ve Rumeli yangın yerine dönmüş ve savaş ortamına girmişti. Osmanlı ordusu hangi yangına müdahale edeceğini şaşırılmış durumda dağlarda eşkıyayı kovalamaktaydı³².

1.1.2. Dini Nedenler

Yukarıda bahsedilen Balkan uluslarının kendi aralarındaki anlaşmazlıklara ilave olarak “kiliseler sorunu” da önemli bir sorun olmasına rağmen, nasıl oldu da bu uluslar Osmanlı’ya karşı ittifak kurabildiler? Yunanlıların ittifaka katılmalarında, Girit meselesi nedeniyle Osmanlı Hükümeti’nin Yunan mallarını boykot etmesinin de etkisi olmuştur³³. Balkanlar’daki yeni ulus devletler çatışma halindeydi; üzerinde anlaşmışları tek şey, Osmanlıları Avrupa’dan atma arzusu³⁴. Türklerin Avrupa’dan atılması onlar için birinci derecede bir mesele idi. Rusların Balkan uluslarını bu konuda ikna etmesi ve Osmanlı yöneticilerinin zaafiyetleri³⁵ bu sonucu doğurmuştur.

Ehl-i Salib’in Hilali Avrupa’dan atmaya çalışması³⁶, Rusya’nın öncülüğünde Balkan devletlerinin kendi aralarındaki sorunları öteleyip ittifak kurmaları ve Osmanlı Devleti’nin iç politikadaki çekişmeleri nedeniyle bu ittifaktan haberi olmaması savaşın en önemli nedenleridir. Ayrıca Osmanlı’nın Trablusgarp’ta zayıf olduğunun anlaşılması söz konusu devletlere cesaret vermiştir.

Bulgar Kralı Ferdinand savaş beyannamesinde halkına şöyle sesleniyordu: *“Görevimiz haklı, büyük ve kutsaldır. Yüce Tanrı’nın desteği ve koruyuculuğuna adanmış inançla Türkiye’deki Hristiyanların insan hakları için savaş ilan edildiğini Bulgar ulusunun bilgilerine sunarım. Bizim yanımızda ve bizimle birlikte ortak düşmana karşı Balkan Devletleri Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ aynı amaca hizmet etmek üzere Bulgaristan’ın yanındadır. “Haç”ın “Hilâl”e, hürriyetin despotluğa karşı mücadelesinde adalet ve gelişimi seven herkesin sempatisini kazanacağız...”*

³²Kuter Çelen, *Balkanlar’da Osmanlı’nın Acı Yılları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2014, s. 156.

³³Gülay Özgür, *Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, İzmir 2008, s. 11.

³⁴Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 163.

³⁵Kuter Çelen, Osmanlı Hükümeti’nin kendisini ilgilendiren siyasi olaylara ilgisizliğini şöyle dile getiriyor: *“Hükümet gözlerini kapatmış kulaklarını tıkamış, istihbarat faaliyetlerine ara vermiş, hislerini köreltmış, sanki canlı cenaze durumunda ayakta uyumaktaydı. Öyle bir iç kavgaya girmişti ki, burnunun dibindeki olayları fark etmekten acizdi.”* Bkz. Çelen, *a.g.e.*, s. 161.

³⁶Bulgar generali Savof bu konuda *“Türkler denizin öbür tarafına, Asya’nın vahşi iklimine kovulmalıdır”* diyordu.

Alman asıllı Bulgar Kralı Ferdinand'ın bu düşünceleri Hristiyan dünyasındaki “Haçlı” zihniyetinin hala devam ettiğini göstermektedir.

1.2. SAVAŞ ÖNCESİNDE OSMANLI DEVLETİ

Balkan uluslarının kendi aralarındaki önemli sorunlardan birisi “kiliseler ve okullar sorunu” idi. İttihat Terakki Hükümeti 3 Temmuz 1910 tarihinde çıkardığı bir kanunla bahsi geçen sorunu çözmüştür. Böylece Balkan uluslarının kendi aralarındaki önemli sorun çözülmüş ve Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurmalarına ortam hazırlamıştır. Kiliseler Kanunu ile Ortodoks cemaatine bağlı dini bir kuruluş, o yerde hangi unsur nüfus bakımından çoğunlukta bulunuyorsa ona bağlı olacaktı. Sultan Reşat bu kanunla Hristiyan unsurlar arasında süregelen anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak istediklerini açıklamıştır³⁷. Başka bir ifadeyle söz konusu kanunun çıkarılmasındaki en önemli sebep, Bulgarlara ve Rumlara eşit statü sağlanmasının istenmesi idi.

Osmanlı unsurları arasında birlik iddiasıyla yola çıkan İttihat ve Terakki, Rumeli'yi elde tutabilmek için burada bulunan çeşitli unsurlar arasındaki karışıklıkların çözülmesine yönelik bir politika izliyordu. Bölgedeki problemlerin kilise ve mekteplerin hangi cemaate ait olması gerektiği hususundaki tartışmalardan kaynaklandığı yönünde haberler geliyordu.

İttihat ve Terakki ile Osmanlı hükümetlerinin meselenin çözümsüz kalmasının hem Osmanlı birliğine zarar vereceği hem de ileride Avrupa devletlerini sert müdahalesine yol açarak devletin parçalanmasına sebep olacağı endişesinde oldukları anlaşılmaktadır. Fakat Osmanlı Devleti'nin kilise ve mektep tartışmalarına bulduğu çözüm şekli, bu parçalanmayı engelleyemediği gibi, parçalanmanın asıl sebeplerinden biri olarak ileride tenkit edilecek ve Balkan ittifakına yol açtığı iddiaları ileri sürülecektir³⁸.

Balkan ittifakına yol açma iddiaları konuyla ilgili yazılan eserlerde ve savaşa katılan komutanların hatıralarında da dile getirilmektedir. Örneğin bir kaynakta kanunun çıkarılması tarihi bir hata olarak görülmekte ve şu değerlendirmeler yapılmaktadır: “*Osmanlı yönetimi savaş öncesi bu dönemde içeride ve dışarıda birçok sorunla uğraşırken Balkan Devletleri'nin çok işine yarayan tarihi bir hata yaptı. 3 Temmuz*

³⁷Sezer Arslan, *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, s. 17.

³⁸Ayfer Özçelik, *Kimliğini Arayan Meşrutiyet*, İlgı Yayınları, İstanbul 2006, s. 20.

1910 tarihinde “Kiliseler Kanunu” adı verilen bir yasa çıkardı. Bununla; “ihtilaflı kilise, mektep ve mukaddes yerlerde hangi unsurun nüfusu çok ise ona aittir” esasını kabul etti. Oysa Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u fethettikten sonra İstanbul’daki Rum Patriğini, Avrupa Türkiye’sindeki tüm reayanın (Müslüman olmayan halk) hem ruhani hem de cismani reisi olarak atamıştı. Rum kiliseleri diğer kiliselere göre elde ettikleri bu üstünlüğü kendi kültürlerini yayma, kendilerinden olmayanları ezme ve eziyet etme şeklinde kullandılar. Böylece ortaya çıkan sürtüşme ile kiliseler ve dolayısıyla bunlara bağlı olan gruplar yıllarca birbirleriyle mücadele etti ve birbirlerini devamlı hasım olarak gördüler. İşte Kiliseler Kanunu bu düşmanlığı sona erdirdi ve o zamana kadar birbirleriyle mücadele edenlerin birleşerek Osmanlı Devletine karşı mücadele etmelerine neden oldu. Böylece Balkan ittifakının gerçekleşmesi için en büyük problem kalkıyor ve Balkan milletlerinin anlaşması için uygun zemin hazırlamış oluyordu”³⁹.

Yanya Kolordu Komutanı Esat Paşa hatıralarında, konuyla ilgili şunları yazmıştır: ”Batı Rumeli’nin en kuvvetli İslam unsuru olan ve o zamana kadar hükümetten yana bulunan Arnavutlar bile milliyet ve din yönünden iyi idare edilememiş, Türklerden soğumalarına neden olunmuştu. Buna karşılık, Bulgar, Rum ve Sırpların kilise anlaşmazlıkları da hal yoluyla ortadan kaldırmakla Türkler aleyhine birleşmelerinin kolaylaşması gibi bir idari hata da yapılmıştı”⁴⁰.

II. Abdülhamit, bu noktada milletler arasındaki ayrılıkları kullanmasını çok iyi bilmiş, onların birlik olmasını engellemek için kiliseler ve mektepler meselesine sık sık müdahil olmuş, bu ayrılığı dış politikasında etkin bir silah olarak kullanmıştı.

Daha Abdülhamit zamanında (1909) Yunan Hükümeti Bulgarlarla anlaşamadığından, Osmanlı Devleti bünyesinde uygun görülen yerlerde birkaç konsolosluk açmasına müsaade edilmesi hâlinde, Osmanlı-Bulgar savaşında Osmanlı Devleti’ne yardım etmeyi teklif etmişti⁴¹. Teklif Yunanistan tarafından gelmişken Abdülhamit tahttan indirildikten sonra yönetimi ele geçiren İttihat Terakki, bu teklifi neden değerlendirmemiştir? Yunanlıların birkaç konsolosluk açmasının Hükümet tarafından kabul edilmemesi, Osmanlı Avrupası’nın tamamının kaybedilmesine neden olacaktı.

³⁹Kuter Çelen, *a.g.e.*, s. 151.

⁴⁰Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Yanya Savunması ve Esat Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984, s. 8.

⁴¹A. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 17.

Sırpların Almanya'dan satın aldığı yeni ve seri ateşli toplarının sevkiyatına, Avusturya Hükümeti memleket içi demiryollarından geçmesine izin vermemiştir. Sırpların müttefiki Bulgar Hükümeti bile aralarındaki gizli rekabetten dolayı bu topların topraklarından geçirilmesine müsaade etmemiştir. Dönemin Osmanlı Hükümeti (Küçük Mehmet Sait Paşa Hükümeti) ise büyük bir gafletle Türk askerlerine karşı kullanılacak bu topların deniz yoluyla Selanik'e, oradan da demiryolu ile Sırbistan'a taşınmasına izin vermişti. Sait Paşa Hükümeti'nin yerine Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti geçince, tehlikenin farkına vararak Sırp toplarının nakliyesi durduruldu. Ancak iş işten geçmiş Sırp toplara yetecek toplar Osmanlı toprakları üzerinden gerekli yerlere taşınmıştı. Bu olay Bulgarların Sırp ve Yunanlılarla gizli anlaşmalar yaptığı sırada gerçekleşmişti. Savaş öncesindeki hatalar zinciri bu hatayla sınırlı değildi.

Balkan Savaşı'nın önemli komutanlarından Mahmut Muhtar Paşa, Balkan devletlerinin ıslahat istekleriyle ilgili hatıralarında şunları kaydetmiştir: “*Gazi Muhtar Paşa Kabinesinin, Berlin Antlaşması'ndaki 23. Maddeyi uygulayacağını ileri sürerek savaşın önünü almak gibi akıllı tedbirler almak istemesine karşı vatanperver ve mücahit geçinen birçok halk kıyametleri kopardı ve ölürüz hakkımızı vermeyiz diye bağırıldılar! Fakat sonra harbi yapan bu patırtıcılar olmadı, bu savaş âşıklarının bazısı Avrupa'daki eğlencelerini dahi bırakmadılar. Çatalca'da topların patladığı ve devletin son saati geldiği sanıldığı bir sırada dahi İstanbul'daki savaş taraftarları yine sıcak yataklarını tercih ettiler*⁴². Bu çılgınlıkları atanlar şüphesiz Sultanahmet mitingini de düzenleyen ittihatçılardı.

Savaşın başlamasından sadece bir buçuk ay önce (Ağustos 1912) seferberlik ilan etmesi gerekirken, tecrübeli yaklaşık 70 bin civarında⁴³ eğitilmiş askerini terhis ederek evlerine göndermesi hatalar zincirinin sadece bir halkası idi. İsmet İnönü'nün hatıralarında bahsettiği Yemen'e asker gönderilmesi ise ileriye görememenin delilidir. İsmet Paşa konu hakkında şunları yazmaktadır:

“*Yemen isyanı ve oraya büyük bir kuvvet gönderilmesinin Balkan yenilgisine tesiri büyük olmuştur. Her gün bir Balkan Harbi çıkacak diye ateş üzerinde durduğumuz bir zamanda, Yemen'e otuz beş otuz altı taburdan mürekkep bir ordu*

⁴²Mahmut Muhtar, *Balkan Harbi Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri*, (Yayına Hazırlayan A. Basad Kocaoğlu), İlgü Kültür Sanat Yayınları 2012, s. 184.

⁴³H. Yıldırım Ağaoglu bu terhis işleminin Avrupa'ya karşı iyi niyet gösterisi olarak yapıldığını yazar. Terhis edilen asker sayısını ise Atina elçisi Galip Kemali'den aldığı bilgilere dayanarak 150 bin olarak vermektedir: *Osmanlı'dan Cumhuriyete....* s. 49.

gönderildi. Hastalıktan iklimden ve çarpışmalardan dolayı hemen hemen tamamı eriyen bu kuvvet, Balkan Harbi ordularından hangisine eklenmiş olsaydı harbi kaybetmezdik ve ordu harpten muzaffer çıkardı. Balkan Harbi başladığı zaman, Yemen'e gönderdiğimiz kuvvetlerden Balkan cephesi için yararlanmak düşünülseydi bile, zaten buna imkân kalmamıştı. Çünkü Yemen abluka içindeydi, yol kapanmıştı ”⁴⁴.

Sofya orta elçisi iken Hariciye Nazırlığı makamına getirilen dönemin Hariciye Nazırı Asım Bey, Bulgarların nabzının avuçları içinde olduğunu söylüyor ve 15 Temmuz 1912'de Mebusan Meclisinde yaptığı konuşmada “*Balkanlardan imanım kadar eminim*” diyordu. Oysa aynı dönemde Bulgarlar, Yunan ve Sırp larla ittifak hazırlığı içerisinde idi. Asım Bey'in yerine geçen Gabriel Noradunkyan⁴⁵ ise, Rusya'nın kendisine verdiği teminata⁴⁶ dayanarak, Balkanlar'da herhangi bir savaşın çıkmayacağını iddia ediyordu. Belki de Noradunkyan'ın bu görüşüne dayanarak Harbiye Nazırı 70 bin civarında askerini terhis etmişti. Savaş çıkmadan bir ay kadar önce “*Balkan Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne saldırmayacaklarına dair teminat veririm*” diyerek savaş hakkındaki gafletini izhar eden yine Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi idi.

Savaş öncesindeki hataları kısaca şöylece sıralanabilir:

1. Siyasi ve diplomatik girişimlerle Balkan ittifakına engel olunmaması.
2. Ordunun bir kısmının terhis edilmesi.
3. Ordunun bir kısmının Yemen isyanı için Yemen'e gönderilmesi.
4. Asker ve mühimmat sevkiyatı için gerekli yolların yapılmaması.
5. Seferberliğin geç başlatılması (savaş ilanından 16 gün önce) ve eğitimsiz birliklere görev verilmesi.

⁴⁴ İsmet İnönü, *Hatıralar*, (Yayına Hazırlayan Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s. 80.

⁴⁵ Ermeni bir ailenin çocuğu olan Gabriyel Efendi, 3 Ekim 1852'de Üsküdar'da (Selamsız) dünyaya gelmiştir. Asakir-i Şahane Ekmekçibaşısı Hacı Krikor Noradunkyan Efendi'nin oğludur. Temel eğitimini İstanbul'da tamamlayan Gabriyel, 1869 yılında Kadıköy'deki Saint Joseph Fransız Koleji'nden mezun oldu. Bilahare Paris'te hukuk, siyaset bilimi ve diplomasi alanlarında eğitim alarak, Collège de France, Sorbonne Üniversitesi ve Ecole des Sciences Politiques'e devam etti. Fransızca, İngilizce ve İtalyanca bilen Noradunkyan Efendi, Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'de diplomasi, siyaset bilimi ve hukuk dersleri verdi. Ayrıca Osmanlı tarihi açısından oldukça önemli bir eser olan Recueil d'Actes Internationaux e l'Empire Ottoman (Osmanlı İmparatorluğu'nun Beynelmillel Muahedeler Külliyyatı, 4 cilt, Paris, 1897–1903) adlı kitabın da müellifidir. Noradunkyan Efendi, 22 Temmuz 1912'de göreve başlayan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi ile 29 Ekim 1912'de kurulan Kamil Paşa hükümetinde Hariciye Nazırlığı görevini ifa etmiş ve bu görevleri esnasında 6 ay 25 gün bakanlıkta kalmıştır. Bab-ı Ali Baskını (23 Ocak 1913) sonrasında Fransa'ya gitmiş ve ömrünün sonuna kadar (1936) Fransa'da kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilmesinden sonra Noradunkyan Efendi, Paris Barış Konferansında ve Lozan görüşmeleri sırasında bağımsız Ermeni Devleti kurulması için çaba göstermiştir. Ercan Karakoç, “Osmanlı Hariciyesinde Bir Ermeni Nazır: Gabriyel Noradunkyan Efendi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25 (Bahar 2010), s. 157-177.

⁴⁶ Rusya, savaşın çıkacağını bildiği halde Osmanlı Devleti'ni oyalamak için sahte teminat vermişti. Hariciye Nazırı da buna inanmıştı.

1.3. SAVAŞ SIRASINDA OSMANLI DEVLETİ

Müttefik Balkan devletleri (Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan), 2 Ekim 1912'de Babiâli'ye, Makedonya'da yabancı denetimi altında geniş çaplı ıslahat isteğinde bulunan müşterek bir ultiatom gönderdiler. Osmanlı Hükümeti, daha önce onaylamış olduğu bütün ıslahatları uygulamaya hazır olduğunu, ama ultiatomda ima edilen şekilde egemenliğinden feragat etmeyi reddetti. Bunun üzerine 8 Ekim'de Karadağ, daha ultiatomun süresi dolmadan Osmanlı'ya savaş ilan etti. Diğer müttefikler de Karadağ'ı takip ederek savaş ilan ettiler.

Karadağ'ın savaş ilanından iki gün sonra 10 Ekim 1912'de büyük devletlerin (Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya) dört Balkan devleti ile Osmanlı Devleti'ne bir nota gönderdiler. Bu notaya göre; Büyük devletler barış yanlısıydı, Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarındaki statüsü korunacaktı ve Osmanlı'nın yapması gereken ıslahatlar bu devletlerin kontrolünde olacaktı. Ancak söz konusu devletlerin bu geç kalmış girişimi sonuçsuz kaldı ve savaşın çıkmasını önleyemedi.

Kemal Karpat'ın ifadesiyle, Evlâd-ı Fatihân'ın Evlâd-ı Perişan olduğu bu savaşta, Osmanlı subaylarının siyasete karışması ve subaylar içinde politik çekişmelerin olması mağlubiyetin en önemli sebeplerinden biridir. Bu çekişme İttihatçı olanlar ve olmayanlar arasında cereyan ediyordu. Bir ülkenin başına gelebilecek en büyük felaket ordu ile milleti arasında kopukluk olması ve ordunun gruplara bölünmesidir. Savaş için hayati önem taşıyan emir komuta zincirinin sağlıklı işlemesi, bu nedenle mümkün olmamıştır. Ordunun politika âleti olarak kullanılması ve askeri eğitime gereken önemin verilmemesi Osmanlı'nın askeri gücünü zayıflatmıştır.

Savaşta Doğu Ordusu Komutanı olarak görev yapmış Abdullah Paşa hatıralarında, ordunun siyasete karışmasının zararlarını şu sözlerle dile getirmektedir: *“Osmanlı ordusunun, Meşrutiyetin ilanından itibaren geçen zaman zarfında, önceki durumundan daha fazla güçlenmesi için gayret gösterilmesine rağmen bazı subayların özellikle son zamanlarda kabineler değiştirebilecek nüfuz ve iktidarı ele geçirecek derecede siyasetle uğraşması ve üst rütbeli subaylar arasındaki siyasi meselelerin birlikte çalışmayı engellemesi, savaşta başarının temel esası olan sıkı bir inzibat imkânsız hale gelmiştir. İşte biz bu savaşı; inzibat ve eğitimi bozuk, alet ve edevatı kırık dökük, iç ihtilallerle bozulmuş, güç ve kuvveti kalmamış bir orduyla yapmaya kalkıştık. Bundan dolayı bu hususlar etraflıca incelendiğinde ne zavallı fedakâr milleti ve ne de*

*komutanları değil, siyasetle uğraşarak orduyu bu hale getirenleri aşağılamak ve lanetlemek gerekir*⁴⁷.

Türk ordusunun savaşlar sırasında uygulayacağı planlar (1912-1913 Sefer Planları) tartışılmış ve 12 ihtimal göz önünde bulundurularak hazırlanan 5 numaralı planın uygulanması kararlaştırılmıştı. Savaş için hayati önem taşıyan bu plan ne yazık ki Batı Ordusu Komutanlığı'na bir türlü gönderilememiş ve adı geçen komutanlık kendi harekâtını düzenleyerek uygulamak zorunda kalmıştır⁴⁸.

Müstahkem Mevkii ile ilgili bilgiler bölgedeki Yunan halkı tarafından Yunan Ordu Komutanlığı'na günü gününe bildiriyordu. Müstahkem Mevkiin Tahkim Projesi'ni hazırlayan kurulun içinde bulunan yüksek rütbeli bir Alman'ın 200.000 Drahmi karşılığında Tahkim Planı'nı Yunan Ataşemiliteri Frans'a satması, Almanların aleyhimize casusluk yaptıkları konusundaki söylentileri doğrulamaktadır⁴⁹. Bütün bunlara engel olunamaması savaş sırasında Türk ordusunun moralinin bozulmasına ve kayıplarının artmasına, dolayısıyla yenilmesine zemin hazırlamıştır.

Tablo 1. I. Balkan Savaşı'nda Devletlerin Nüfus ve Asker Sayıları⁵⁰

Ülke	Başkenti ve Nüfusu	Hükümdarı	Yüzölçümü (km ²)	Nüfusu	Asker Sayısı		Milli Geliri (Frank)
					Barışta	Savaşta	
Osmanlı Devleti	İstanbul 1.100.000	Sultan V. Mehmet Reşat	170.000	6.000.000 (Rum ve Bulgar dâhil)	600.000	1.400.000	697.197.200
Bulgaristan	Sofya 102.769	Kral Ferdinand	96.655	4.500.000	235.000	378.000	168.445.000
Sırbistan	Belgrat 90.000	Kral I. Peter	48.803	2.750.000	200.000	324.000	103.644.200
Yunanistan	Atina 235.450	Kral I. Yeoryios	65.662	2.750.000	50.000	192.000	234.331.600
Karadağ	Çetine 5.000	Kral Nikolas	9.030	250.000	25.000	37.200	4.182.500

⁴⁷ Hülya Toker-Sema Demirtaş-Mustafa Toker, *Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı*, Alfa Yayınları, 2012, İstanbul, s. 22-23.

⁴⁸ Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Yanya Savunması ve Esat Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984, s. 21.

⁴⁹ *a.g.e.*, Bu husus Korgeneral Esat BÜLKAT'a Atina'da bulunduğu sırada bizzat Ataşemiliter Frans tarafından açıklanmıştır. s. 49-50.

⁵⁰ A. Andonyan, *a.g.e.*, s. 214

Balkan devletlerinin toplam nüfusunu Ahmet Halaçoğlu, 10.167.000 kişi olarak vermektedir⁵¹ ki, tablodaki rakamlara uygunluk göstermektedir.

Tablodaki savaşı devletlerin mali ve askeri güçlerine baktığımız zaman en güçlü devletin Osmanlı Devleti olduğu açıktır. Ancak savaş öncesinde, savaşın gereken ciddiyetle ele alınmaması⁵², eğitimsiz ve az sayıda subayla yola çıkılması, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan tamamen çekilmesine yukarıda rakamları verilen nüfusun % 69'unu kaybedilmesine ve tarihin en korkunç felaketlerinden birinin yaşanmasına neden olacaktı.

Tablo 2. Osmanlı Avrupa'sında Vilayetlere Göre Nüfus Dağılımı (1911)⁵³

Vilayet	Müslüman	Rum	Bulgar	Toplam
Edirne	760.000	396.000	171.000	1.427.000
Selanik	605.000	398.000	271.000	1.348.000
Yanya	245.000	331.000	-	561.000
Manastır	456.000	350.000	246.000	1.065.000
İşkodra	218.000	11.000	-	349.000
Kosova	959.000	93.000	531.000	1.063.000
Toplam	3.243.000	1.558.000	1.220.000	6.353.000
Toplam %	% 51	% 25	% 19	

1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi (93 Harbi)'nden sonra yüz binlerce katliam ve bir milyonu aşkın sürgüne rağmen Balkan coğrafyasında Müslüman-Türk çoğunluğu % 50'nin üzerinde kalabilmiştir.

Osmanlı ordusu savaşın ilk aşamasında Bulgarlara karşı savaşı Doğu ordusu ve Sırlara karşı savaşı Batı ordusu adında iki ayrı ordudan oluşuyordu. Taburların sadece beşte biri usta askerlerden oluşuyordu. Erlerin de üçte ikisi hiç silah kullanmamıştı⁵⁴. Elde iki uçak vardı, onlarda ilk gün bozuldu ve imha edildi⁵⁵. Abdullah Paşa komutasındaki Doğu ordusu Bulgarlar karşısında kısa zamanda bozguna uğramış, 22-23 Ekim 1912'de Kırkkilise Muharebesi'nin kaybedilmesiyle Lüleburgaz'a

⁵¹ A. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 22.

⁵²Bakırköy'de bir Alman subayı, Bulgar ordusunun, dünyanın en iyi ordusu olan Prusya ordusuyla eşdeğerde bir ordu olduğunu, bu nedenle Türklerin Prusya ordusuna karşı dövüşmeye gidercesine yola çıkmaları gerektiğini söyleyince, bu sözleri Türk subaylarınca kahkahalarla karşılanmıştı. Aynı subaylar, savaşın iki aylık gezinti olacağını düşünüyorlardı.

⁵³Ali Özsoy, *Balkanlar'da Türk Soykırımı*, İleri Yayınları, İstanbul 2014, s. 133.

⁵⁴Suat Zeyrek, "Balkan Savaşlarında Trakya Cephesinin Erken Çöküşü Üzerine Bazı Düşünceler", *TYB Dil ve Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2, Sayı 6, Eylül 2012, s.11.

⁵⁵Gustav Von Hochwächter, *Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephe"*, çev: Sumru Toydemir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 64.

çekilmişti. Aynı ordu bir hafta sonra 28 Ekim 1912’de burada yaptığı ikinci muharebeyi de kaybedince Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kaldı⁵⁶.

Doğu Ordusu komutanı Abdullah Paşa, Bulgarlara karşı ordunun durumunu göz önünde bulundurarak taarruza taraftar değildi⁵⁷. Başkomutan Vekili Nazım Paşa ve diğer kurmay subaylar taarruz taraftarı olunca, Abdullah Paşa taarruz emrini ikisi kuvvetlice, diğer ikisi de daha zayıf ve tamamlanmamış dört kolordu ile uygulamak zorunda kalmıştı. Top sayısı Bulgarlardan fazlaydı. Donatımı yerinde görünen ordunun efradı ve zabitanı cephede aç kalmışlardı⁵⁸. İaşesi eksik olan asker taarruz emrini ne kadar uygulayabilir? Bütün bu eksiklikler bilindiği halde taarruz emrinin verilmesi, savaşta sonun başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Yapılan bu hata ne yazık ki hatalar zincirinin sadece ilk halkasıydı.

Kırkkilise (Kırklareli)’yi savaşın başından beri, her biri on bin kişilik üç tümenenden oluşan Mahmut Muhtar Paşa komutasındaki 3. Kolordu savundu. Savaşın beşinci gününde, bu birlikler, kuzeydeki dağlık yamaçlardan dört kol halinde inen 3. Bulgar ordusuyla savaşmaktaydı. 21 Ekim Pazartesi günü, Türk ileri kolları ile Bulgar ileri kolları arasında ilk çarpışmalar başladı. 22 Ekim Salı günü çarpışmalar şiddetlendi. Türk ordusu bu aşamaya kadar iyi savunma yapıyordu. 23 Ekim Çarşamba günü de bu direniş başarıyla devam ettirildi⁵⁹. Aynı günün akşamında Kolordunun üç tümeninden birinin komutanı Aziz Paşa, Petra yakınlarından üstlerine haber vermeden taarruz emrini verdi. Gece karanlığında yolunu şaşırarak Türk birliklerinin birbirlerine ateş açmaları askerler arasında paniğe ve bunun sonucunda tümenin kaçarak dağılmasına neden olmuştur. Bu kaçış sırasında birlikler genel karargâhı terk ettiler, bütün arşivleri, eşyaları, haritaları, planları, hatta özel şifreleri ve ordu komutanlarının yazışmalarına kadar her şeyi geride bıraktılar⁶⁰. Mahmut Muhtar Paşa hatıralarında “*Bir saat kadar olağanüstü uğraştıktan sonra Petra’nın bir buçuk kilometre kuzey batısındaki sırtları ve*

⁵⁶A. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 23.

⁵⁷Abdullah Paşa hatıralarında, seferberlikten evvel padişahla görüşmesinde, ordunun Balkanlardaki durumunun çok kötü ve hazırlıksız olduğunu ve savaşın kesinlikle diplomatik yoldan önlenmesi gerektiğini söylemişti. Paşanın Vükela Heyeti’ne “*Sadece Bulgarlarla bile savaşamayız. Onları Çatalca’da durdurabilirsek ne âla*” demesi de çok ilginçtir. Ancak paşanın bu görüşleri dikkate alınmamıştı. H. Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 50.

⁵⁸Suat Zeyrek, *a.g.m.*, s. 14.

⁵⁹Stephane Lauzanne, *Uçurumun Kenarındaki Türkiye I. Balkan Savaşı ve Çekilen Acılar*, Bileşim Yayınevi, İstanbul 2005, s. 33.

⁶⁰Stephane Lauzanne, *Balkan Acıları Hastanın Başucunda Kurk Gün*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1990, s. 37.

Petra'nın kuzeyindeki ormanları işgal ettirerek kaçışın önünü almak ve düşmana yüz çevirtmek mümkün oldu"⁶¹, şeklinde bahseder.

Panik ve Türk askerine yakışmayan kaçışın nedenini, Hariciye Nazırı Noradunkyay, ordunun içerisinde çok miktarda Rum ve Bulgar askerinin bulunmasına ve subayların⁶²gereğinden fazla siyasetle uğraşmasına bağlıyordu⁶³. Osmanlı ordusunun kaçan askerleri, "*Kamil Paşa Rumeli'yi sattı bizi buralarda boşuna kırdırıcak*" diye konuşuyor ve birbirlerini etkiliyorlardı⁶⁴. Rumeli demiryollarında çalışan Hristiyan memurların orduya ait mühimmat ve erzakı başka yerlere sevk etmeleri de orduyu olumsuz etkilemiştir. Şüphesiz bu memurların Osmanlı'ya karşı ihanet etmelerinde Bulgar Kralı'nın dini propagandasının etkisi olmuştur.

Kırkkilise'den Türk ordusu çekilirken, Kırkkilise-Vize şosesinin bir bölümü yapılmış ama geri kalanı tamamlanmamış olduğundan askeri araba ve ağırlıkların geçirilmesine engel oluyordu⁶⁵. Bu nedenle Kolordunun top, cephane ve ağırlıklarından yarısına yakın bir kısmı kurtarılamadı⁶⁶. Terk edilen savaş malzemesi bununla sınırlı kalmadı. Kırkkilise tren istasyonuna gelen kurmay subayların bir kısmı makiniste treni hareket ettirmesi emrini verdiler. Makinist, karşıdan başka bir trenin geldiğini bu gelen trenin istasyona yanaşmadan hareket edemeyeceğini söyledi. Subaylar makinisti tehdit ederek treni hareket ettirdiler ve sonrasında gece karanlığında karşıdan gelen trenle çarpışarak her iki lokomotif de raydan çıktı. Trenin içinde ne kadar top, tüfek, fişek... v.b ne varsa indirildi ve bütün bu malzemeler de çamurların içine ve çukurlara terk edildi⁶⁷.

Osmanlı ordusunun stratejik hataları, düşmana arazi terk etmemek kaygısı ve keşifsizlik Bulgar ordusuna kısa zamanda hiç hak etmediği bir zafer kazandırmıştı. Alman Van Goltz Paşa "*Türk ordusunun savaş meydanından kaçması şimdiye kadar*

⁶¹Mahmut Muhtar, *Balkan Harbi Üçüncü Kolordu'nun ve ikinci Doğu Ordusunun Muharebeleri*, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 26.

⁶²Kırkkilise savaşlarında görev alan Uşak Banaz'lı ağır sahra topçusu Gazi Baba hatıralarında, Türk ordusunda görevli bir Bulgar subayı olan İsmail Paşa'nın gereksiz yere ateşkes emrini verdiğini yazar. Bkz. Suat Zeyrek, s. 32.

⁶³Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, s. 34.

⁶⁴Suat Zeyrek, *a.g.m.*, s. 23.

⁶⁵Bu yolun yapımı için bir Fransız şirketiyle hükümet anlaşmış ancak daha sonra çıkan bir pürüzden dolayı (ihtimal ek maliyet talebi) yol tamamlanamamıştır. Hükümetin beş milyon masraf yapmamak için yaptıramadığı bu yolda 250 milyonluk savaş malzemesi düşmana terk edilmiştir.

⁶⁶Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s. 37.

⁶⁷Stephane Lauzanne, *Uçurumun Kenarındaki* .....s. 34.

misli görülmemiş şeylerdi” diyecekti. Aynı paşa Kırklareli’nin Alman ordusuna bile en az üç ay dayanabileceğini de söylemiştir⁶⁸.

Türk ordusu, Kırkkilise Muharebesi’nin kaybedilmesinden sonra Lüleburgaz’a çekilmişti. Doğu Ordusu 28 Ekim 1912’de burada yaptığı ikinci muharebeyi de kaybedince Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kaldı. Böylece Bulgarların bir hafta içerisinde Çatalca önlerine kadar gelmeleri, Osmanlı Hükümeti’ni hatta Rusya’yı bile tedirgin etmişti. Ruslar, Bulgarların Çatalca hattını yaracaklarını düşünerek İstanbul’a donanma gönderip karaya asker çıkardılar. İstanbul için en son müdafaa hattı olan Çatalca’yı Bulgarların geçmelerine izin verilmeyerek İstanbul’un işgali önlenmiş oluyordu.

Batı ordusuna gelince, bu ordunun başında Zeki Paşa vardı. Zeki Paşa 23-24 Ekim’de Kumanova’da giriştiği savaşta Sırlara yenildi ve Manastır’a çekildi. Bunun üzerine Sırlar eski Sırbistan’ın başşehri olan Üsküp’e girdiler⁶⁹.

Yunanlılar ise Kasım 1912’de Selanik’i Bulgarlardan birkaç gün önce ele geçirdiler. Donanmalarıyla da Bozcaada, Limni ve Taşoz adalarını hiçbir mukavemetle karşılaşmadan işgal ettiler. Yalnız Yunanlılara görünmeden Ege Denizi’ne çıkmaya muvaffak olan Rauf Bey (Orbay), Hamidiye kruvazörüyle Yunanlılarla tek başına savaştı. Edirne, Yanya ve İşkodra şehirleri kendilerini umutsuzca savundular. Yanya şehri uzun süre dayanmasına rağmen 6 Mart 1913’te Yunanlılara teslim oldu. Yanya’yı savunan mevzilerden biri olan Pizani Mevkii Kumandanı Ali Fuat Bey, yaralı olmasına rağmen elde kalan cephane ile Yunan taarruzuna karşı koymaya çalışmış ancak kale kumandanı Esat Paşa’nın emriyle 6 Mart 1913’te teslim olmak zorunda kalmıştır⁷⁰. Şükrü Paşa komutasında Bulgarlara karşı direnen Edirne, her türlü yardımdan uzak kalınca 26 Mart 1913’te Bulgar muhasarasına karşı koyamayarak düşmüştü. Karadağlılar, savaş başındaki başarılarına rağmen İşkodra’da Hasan Rıza Paşa

⁶⁸Suat Zeyrek, a.g.m., s. 33.

⁶⁹A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 23.

⁷⁰23. Fırka Kumandanı Ali Fuat Bey teslim gününde yazdığı mektupta şu ifadeleri kullanmıştır: “*Bana harp meydanında hayatımı terk etmek nasip olmadığından üzgünüm. Kumanda etmekte olduğum müdafaa mintikasının teslimi için şimdi kale kumandanlığından emir aldım. Ben bu emri yerine getirmeye hazırım selamlarımın kabulünü rica ederim.*” Ayfer Özçelik, *Ali Fuad Cebesoy*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s. 8.

komutasındaki Osmanlı birlikleri tarafından durduruldu. Fakat Hasan Rıza Paşa'nın bu direnişi İşkodra'nın 10 Nisan 1913'te teslim edilmesine engel olamadı⁷¹.

Sonuç itibarıyla burada, Balkan Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Osmanlı devlet adamları ve ordu mensuplarının yaptığı hataların sadece bir kısmına yukarıda değinilmeye çalışıldı. Diğer bir ifade ile söz konusu hatalar, konu içerisinde bahsedilen hatalardan ibaret değildir. Çalışmanın konusu olan göçlerin en önemli nedeni Balkan Savaşları'nda Osmanlı ordusunun yenilmesidir. Yenilginin en önemli nedeni ise savaş öncesi ve sonrasında yapılan hatalar olduğu için bu hatalar üzerinde durulmuştur. Belki de bu hata ve yanlışlardan bir veya birkaç tanesi yapılmamış olsaydı, Osmanlı Avrupa'sında Türk hâkimiyeti devam edecek ve göçmenler yollara dökülmeyecekti.

1.4. I. BALKAN SAVAŞI'NIN SONUÇLARI

Her cephede yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti ile galip Balkan müttefikler arasında 3 Aralık 1912'de ateşkes ilan edildi. Yunanlılar ateşkesi kabul etmemiş ve savaşa devam ederek deniz yoluyla Osmanlı Batı ordusuna yapılacak yardımı engellemişti.

Barışı görüşmek için toplanan Londra Konferansı'nda Büyük devletler tamamen Balkan ittifakının yanında yer aldılar. Zorlukla geçen barış görüşmelerinde Kamil Paşa Hükümeti direnmek istediye de askeri bir kozu olmadığından barış şartlarını, Edirne'nin Bulgarlara bırakılması hariç kabul etme fikrindeydi. Edirne'nin Bulgarlara bırakılması sorumluluğunu üzerinden atmak için Saltanat Şura'sını topladı. Şura'da Edirne'nin mecburen bırakılması kararı çıktı⁷². Karara özellikle İttihatçı basın büyük tepki göstermişti. Oysaki aynı basın savaş öncesinde “*Türk ordusu Sofya'ya*” diyerek, savaş çıkırtkanlığı yaparak Türk ordusunun savaşa girmesinde etkili olmuştu.

Bu sırada savaşan devletlerin murahhasları yapılacak barışın esaslarını tespit ettikleri anda Trablusgarp Savaşı'ndan sonra İstanbul'a dönen İttihat Terakki Cemiyeti lideri Enver Bey ve bazı İttihatçı subaylar hükümet darbesi gerçekleştirdiler. Türk tarihinde “*Bab-ı Ali Baskını*” adı verilen bu darbeyle cemiyet mensupları iktidarı ele

⁷¹H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 51-52.

⁷²H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 54.

geçirdiler (23 Ocak 1913). Başkumandan Nâzım Paşa öldürüldü ve Sadrazam Kamil Paşa istifaya zorlandı. Yerine Mahmut Şevket Paşa sadarete getirildi⁷³.

Yeni hükümet Edirne'yi Bulgarlardan geri almak için askeri harekâta yeniden başladı (8 Şubat 1913). Fakat bu harekât başarılı olmadı. Sonuçta 30 Mayıs 1913'te Londra'da barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıyor, Yunanistan Selanik, güney Makedonya ve Girit'i; Sırbistan orta ve kuzey Makedonya'yı; Bulgaristan ise Kavala, Dedeağaç ve Edirne ile bütün Rumeli'yi alarak Ege Denizi'ne çıkıyordu⁷⁴. Ege adalarının geleceği büyük devletlerin kararına bırakılıyor ve Osmanlı Devleti sınırı Midye-Enez çizgisi oluyordu. Böylece Osmanlı'nın Avrupa toprakları Edirne dâhil Bulgaristan'a terk edilmiş ve oralarda yaşayan Müslüman Türk ahalisi Bulgar çetelerinin ve idarecilerinin insafına bırakılmış oldu.

Balkan Savaşları sonrasında Trakya'da Bulgarların Müslüman Türklere yaptıkları mezalimlerle ilgili birçok belge bulunmaktadır. Bu katliamlara, öldürmelere ve yağmalara maruz kalan zavallı halk çaresiz Osmanlı devleti yetkililerine yaşadıklarını anlatmışlar ve yardım beklemişlerdir⁷⁵.

İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun desteği ile Arnavutluk 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilan etti. Avusturya Macaristan'ın amacı Sırbistan'ın Arnavutluk topraklarını da alarak genişlemesini ve güçlenmesini önlemektir. Bu yeni duruma bu kez Fransa'nın desteğini alan Rusya karşı çıkınca mesele uluslararası bir sorun haline geldi. İngiltere'nin araya girmesiyle ancak Arnavutluk sorunu çözülebildi⁷⁶.

⁷³ A. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 27.

⁷⁴ *a.g.e.*, s. 28.

⁷⁵ BCA, DN, Toprak İskan Fonu, 272.11. GN. 713, 07.09.1913.

⁷⁶ Dr. Mithat Atabay, *20'nci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar (Savaş, Barış, Göç ve Dram Tarihi)*, Kriter Yayınları, İstanbul 2012, s. 105.

Tablo 3. Balkan Ülkelerinin Savaş Sonunda Kazanç ve Kayıpları⁷⁷

Ülke Adı	Savaşta Kazancı		Savaş Sonrası Durumu	
	Yüzölçümü 2 (km)	Nüfus	Yüzölçümü 2 (km)	Nüfus
Bulgaristan	25.257	984.000	121.062	5.322.000
Yunanistan	55.919	1.859.000	120.060	4.400.000
Sırbistan	41.873	1.942.000	87.300	4.942.000
Karadağ	5.590	161.000	15.017	435.000
Arnavutluk	-	-	25.734	800.000

Balkan devletleri Osmanlı Devleti aleyhine topraklarını neredeyse ikiye katladılar. Osmanlı Devleti ile sınırı kalmayan Sırbistan, kendine yeni büyüme alanı olarak Avusturya'yı seçti. Bunun en önemli neticesi Avusturya-Macaristan veliahtının bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesiyle Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması oldu. Yunanistan ise Balkanlar'da daha fazla büyümeyeceğinin bilincinde olarak Ege Adalarına ve Anadolu'ya göz dikmeye başladı.

Londra Barışı ile yapılan toprak paylaşımı Balkan müttefiklerini memnun etmedi. Özellikle Osmanlı mirası Makedonya konusundaki anlaşmazlıklar II. Balkan Savaşı'na neden oldu. Bulgarlar savaşta en çok kayıp veren ülke olarak Makedonya'dan daha fazla pay alamamaktan şikâyetçiydi. Yunanlılar ve Sırlar da aynı şikâyetlerde bulunmuşlar ve Bulgarlara karşı ittifak kurmuşlardı. Romanya ise savaş dışında kaldığı için hiçbir kazanç elde edememişti.

Bulgaristanın 29 Haziran 1913'te kendisine karşı oluşturulan ittifaka (Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Romanya) saldırması üzerine II. Balkan Savaşı başladı. Kısa süren savaşlarda Bulgarlar mağlup oldular. Osmanlı Devleti'nin kaybettiği toprakların küçük bir kısmını kurtarabilmesi, sadece müttefiklerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklar ve II. Balkan Savaşı sayesinde mümkün oldu⁷⁸. Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve sonradan aralarına katılan Romanya, Bulgaristan'a karşı çarpışırken Osmanlı orduları Trakya sınırında batıya doğru ilerleyerek Edirne ve Kırklareli'yi geri aldı.

⁷⁷ H. Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 58.

⁷⁸ J. McCarthy, *a.g.e.*, s. 145.

1.4.1. Balkanlar'da Soykırımın Başlaması ve Göç

Balkanlarda Türklere karşı iki ayrı savaş birden yürütülmüştür, denilebilir. Biri, orduların savaşıdır. Türk ordusuyla Balkan devletlerinin orduları savaşmışlardır. Bu, bilinen normal savaştır, savaş hukukuna uygun yapılan savaştır. Diğer savaş ise Balkan komitacılarının Türk halkına karşı savaşıdır ki, bunun kuralı hukuku yoktur⁷⁹. Gerçekten savaş sırasında şehit olan veya esir düşen Türk askerleri için Türk milleti ve tarihçilerin söyleyeceği fazla sözü yoktur. Çünkü savaşı kaybeden taraf Türklerdir. Ancak Türk esirlerine⁸⁰ ve yerli sivil Türk halkına yapılan insanlık ve hukuk dışı muameleler kesinlikle kabul edilemez.

Osmanlı hâkimiyetinden çıkan yerlerdeki yerli Müslümanların Anadolu'ya göç etmeleri birçok nedene bağlıdır. Etnik farklılıklardan dolayı bir ayırımı tabi tutulup baskı, zulüm görme ve en korkuncu sistematik bir şekilde etnik soykırıma tabi tutulma, din farklılığından kaynaklanan baskı ve zulümler, bir de ekonomik şartlardan dolayı hayatın zorlaşması gibi faktörler, göçün en önemli sebepleridir. Baskı ve zulüm olaylarının en dikkat çekici olanı ise Bulgar çetelerinin insanlık dışı uygulamalarıdır. Balkan Harbi ve sonrasında bu saydığımız etkenlerin birçok yerde tümünün birden görülmesi üzerine Avrupa tarihinin en önemli göç süreçlerinden biri de başlamış oluyordu⁸¹.

Yunan gerilla ve komitacıların sayıları Bulgar ve Sırp komitacılarına göre daha azdı. Bulgar çeteleri Müslüman köylerine baskın faaliyetlerini sistemli bir şekilde uygulamaktaydılar. Önce kurban köy seçilir ve etrafı Bulgar askerler tarafından çevrilerek giriş çıkışlar engellenirdi. Ardından Bulgar çeteler köye girerek Müslüman halka zulüm ve katliam yapmaya başlardı. Bu şartlarda suçları sadece Müslüman olmak olan halkın göç etmekten başka çaresi kalmıyordu.

Düşmanlarının çabucak zafere ulaşması Balkan Müslümanlarını büyük ölçüde olumsuz etkiledi. İlerledikleri yollar hâlâ Osmanlıların elinde bulunduğu için, sadece Birinci Balkan Savaşı başlar başlamaz köylerinden ayrılanlar kaçmayı ümit

⁷⁹Bilâl N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 130.

⁸⁰Bulgarların Edirne'yi işgalinden sonra Türk esirlerini Sarayıçi'nde açlığa mahkûm etmeleri ve bu askerlerin açlıktan buldukları yerlerdeki ağaçların kabuklarını adam boyuna kadar kemirmeleri, hiçbir vicdan sahibi insanın kabul edemeyeceği muamelelerdir. Bilal N. Şimşir, Fransız yazar Pierre Loti'nin *Daily Telegraph* Gazetesine çektiği telgrafa dayanarak, Sarayıçi'nde ağaçların adam boyu kemirildiğinden bahsetmektedir. Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 206.

⁸¹*a.g.e.*, s. 61.

edebilirlerdi. Geriye kalan mülteciler ise Balkanlı müttefik güçlerin ele geçirdiği bölgelerden geçmek zorunda kaldıklarından yol boyunca Hristiyan çetecilerin saldırısına uğradılar. Doğal olarak birçokları can verdi. Çoğunlukla köylerinden sağ çıkabilenlerin ancak yarısı liman kentlerine ulaşabildiler. Ümitle kendilerini Balkanlardan kaçırabilecek vasıtalar beklediler⁸².

Savaşın başlangıcından itibaren, komitacıların (özellikle Bulgar çetelerinin) işlevi, cephe gerisindeki köylere ve kasabalara hücum edip, kendi etnik gruplarının yönetimi ele geçirmesini sağlamak oldu. Komitacıların aldıkları emirlerin ne kadarının Bulgar veya Sırp hükümetlerinden geldiği bilinmiyor, fakat bu komitacıların tahribatını durdurmak için resmi görevlilerin hiçbir şey yapmadıkları kayıtlarla saptanmıştır.

Balkanlarda Türklerin başına gelen felaketi, bizzat olayı yaşayanlar anılarını not etmemişlerdir. Bu konudaki bilgiler, daha çok yabancı elçilikler, konsolosluklar ve gazetecilerden alınmıştır. Bu konuda Edirne İngiliz Konsolosu Blunt şunları söylemiştir: “ *İçlerinden birinin başına gelmiş onur kırıcı bir halden söz etmek konusunda Türklerin töresel çekinirliği nedeniyle katliamların ve facianın tüm boyutunu kestiremiyoruz*”⁸³.

Fransız gazeteci Stephane Lauzanne, Katolik bir Fransız olup daha önce Paris’teki belediye meclis üyesi olan Bay J. Odelin imzasıyla 21 Kasım 1912 tarihli kendisine gönderilen mektubunda; Yenice ve çevresindeki Türklerin evlerinin ve dükkânlarının Hristiyanlar Yunanlılar tarafından yağmalandığını, bu yağmalama ve talanın günlerce sürdüğünü hatta Pazar ayininde sadece iki kişinin katıldığını, yakında bu Hristiyanlar Noel için günah çıkarmaya geldiklerinde bütün bu yapılanların affedilmesinin kolay olmayacağını... Ve bu yaşananların Hristiyanlar açısından iğrenç olduğunu yazmaktadır. Beş gün sonraki 26 Kasım 1912 tarihli mektubunda ise şunları yazmıştır;

“ Yunanlılar ve Bulgarlar Makedonya’da üzücü işler yapıyorlar ve bütün bunlar öğrenildiğinde kuşkusuz Avrupa’da tiksinti verici bir izlenim uyandıracak.

Bay Alotti bizi görmeye geldi. Paliortsi’de her şey yolunda; ama çevre köylerde yaşayan Hristiyanlar vahşiler gibi davrandılar.

⁸²Yazar bu bilgileri Selanik’teki İngiliz konsolosu Harry H. Lamb’tan nakletmiştir. (3 Aralık 1912). J. McCarthy, *a.g.e.*, s. 146-147.

⁸³A. Özsoy, *a.g.e.*, s. 143.

Bogdantsi'de Hristiyanlar Türklerin evlerini soydular, kadınların ziynetlerini aldılar, sarkan küpelerini almak için kulaklarının ucunu kestiler, kadınların ve genç kızların ırzına geçtiler.

Pebregovo'da Bogdantsi ve Stoyakovo'dan gelen adamlar baskın yaptılar. Kimileri yağmaya girişirken kimileri de kadınların ve genç kızların ırzına geçtiler ve bunların hepsi Hristiyan'dı! Bay Michael ise bulunduğu yerden şöyle yazıyor: Rajanovo'da erkeklerin kıyıma uğratılmasından sonra, genç kızlar da Dolno-Todora'da toplandılar ve bunlardan kimine göre yalnızca üçü, kimilerine göre de dokuzu hayatta kaldı⁸⁴. Mektubun devamına şu notları eklemiştir;

Dolno-Poroj'da Türkler kıyıma uğradı.

Vasili'de bütün Türkler öldürüldü.

Kaldinovo'da on iki Türk öldürüldü.

Rukuş'ta katliam sürüyor ve her gün on kadar Türk öldürülüyor...⁸⁵.

Bu satırları yazan ne bir Türk ne de bir Müslüman'dı. Bu yaşanan gerçekleri yazan Hristiyan bir Fransız'dı. Bu nedenle verilen bilgilerde herhangi bir abartma veya saptırma söz konusu olamaz. Bu şartlarda hayatta kalabilmiş yerli Türklerin kaçarak göç etmekten başka çareleri kalmıyordu.

Makedonya Jandarması baş denetçisi Fransız Generali Baumann'ın resmi raporu, Dedeğaç'ta yaşanan yağma ve katliamı resmi bir belgeyle gözler önüne sermektedir.

“19 Kasım Salı, akşam saat sekize doğru, yüz elli Bulgar komitacı birdenbire Dedeğaç'a girdi. Fransızca öğretilen bir okulları olan Katolik İtalyan rahipler, kendilerine sığınan otuz kadar Türk'ü kabul ettiler. Türklerin hoşgörüsü sayesinde her yerde büyük bir gelişme gösteren Katolik kiliselerini hiç sevmeyen Yunanlılar bu rahipleri ihbar ettiler. Komitacılar söz konusu rahiplere giderek sığınmacıların cezalandırılmasını istediler: Rahipler bunu kabul etmedi. Ne var ki, Türk ileri gelenlerinden biri, Fransız Demiryolları Kumpanyası'nda Osmanlı Devleti Komiseri olan Rıza Bey, yürekli rahiplerin gösterdiği bu konukseverliğin büyük kötülöklere yol

⁸⁴ A. Özsoy, a.g.e., s. 147.

⁸⁵ S. Lauzanne, *Uçurumun Kenarındaki...*, s. 89.

açmasından korkarak çığına dönmüş komitacılara teslim oldu. Komitacılar onu götürdüler; İtalyan okulundan yüz elli metre kadar uzaklaştıktan sonra onların durduklarını, süngü çattıklarını ve genç adamdan parasını vermesini istediklerini ve evini göstermesini istediklerini gördüm. Rıza Bey çok iyi eğitim görmüş, yakından tanıdığım çok iyi bir aileden gelen bir gençti ve genç bir karısı ve bir çocuğu vardı. Büyük olasılıkla ailesinin karşılaşacağı tehlikeyi düşünerek bu haydutların isteklerini geri çevirdi ve haydutlar tarafından süngülenerek delik deşik edildi. Zavallı adam yere yığıldı ve katillerden biri kendi kullanmak amacıyla ayakkabılarını aldı. Cesedi beş gün boyunca aynı meydana kaldı ve her gün cesedin eşyalarından biri çalındı. Sonunda yalnızca gömleği ve donu kaldı. Zaten bu Bulgarlar yırtık pırtık elbiselerini kurbanlarından aldıkları eşyalarla değiştiriyorlar”⁸⁶.

Türkleri Bulgar komitacılarına karşı korumaya çalışan, onurlu din adamı Dedeoğaç Rum piskoposu, yaşananları engelleyemeyince bu kadar iğrenç bir cemaatin başında artık kalamayacağını söyleyerek şehri terk etmiştir.

1.4.2. Türk-Bulgar Nüfus Mübadelesi

Balkan Savaşlarının kaybedilmesinden sonra yaşanan nüfus ve toprak kayıpları, başta İttihat Terakkiciler olmak üzere Osmanlı yöneticilerini elde kalan topraklarda homojen nüfus oluşturma politikasına itmiştir. Bu politikaya göre, Anadolu'nun elde tutulabilmesi için milliyetçilik düşüncesi güçlendirilecek ve mümkün olduğu kadar Anadolu Türk olmayan unsurlardan arındırılacaktı. Bu bağlamda Balkan Savaşları'nda Osmanlı aleyhine faaliyette bulunan ve hainlik yapan Bulgarların Osmanlı topraklarından göç etmeye zorlanmaya başlanmıştı. Bulgaristan'a terk edilen topraklarda Bulgar komitacılarının yaptığı zulümler ve baskılar Türkler için hayatı yaşanmaz hale getiriyordu. Her iki tarafta bahsi geçen karışıklıkların yaşanması iki ülke arasında mübadeleyi gündeme getirmiştir.

Dâhiliye Nazırı Talat Paşa Balkan Savaşları sırasında hıyanetleri ortaya çıkan unsurları tedip etmeyi öncelikli mesele olarak ele aldı. Önce sayıları nispeten az olan ve sınırlara yakın olan Bulgarlar gönderildi. Ardından İstanbul Muahedesi'nin (29 Eylül 1913) gizli protokolüne göre, sınır bölgelerindeki Türk ve Bulgarlar mübadeleye tabi

---

⁸⁶ S. Lauzanne, *a.g.e.*, s. 90.

tutuldu. Cemal Paşa Bulgarlarla mübadele meselesi hakkında hatıralarında şunları yazmaktadır:

“...Bulgar unsuru olarak memlekette Edirne Vilayeti'nin Kırkkilise Sancağı'nın şimal hududunda kalan birkaç köyden başka kimse kalmamıştı. Buna mukabil Bulgaristan'ın komşu bazı kısımlarında bir miktar Türk bulunuyordu. İstanbul Antlaşması'na ek olarak Bulgarlarla imzalanan gizli bir protokol uyarınca Osmanlı sınırı içinde kalan Bulgarlar'ın Bulgaristan dâhilinde oturan Türklerle mübadelesine karar verilmiş ve bu karar iki tarafın memnuniyetine yol açacak şekilde uygulama yerine getirilmiştir”⁸⁷.

İstanbul Muahedesi ek protokolüne göre, mübadelenin yürütülmesi için karma bir komisyonun kurulması kararlaştırıldı. Kurulan bu komisyon, göçmenlerin geride bıraktıkları malların değerlendirilmesi ve tasfiye edilmesinden sorumlu olacaktı. Konuyla ilgili daha sonra Türk ve Bulgar temsilcilerin arasında yapılan görüşmelerin neticesinde, 2-15 Kasım 1913 tarihinde Edirne'de bir anlaşma imzalandı⁸⁸. Söz konusu mübadele iki hükümetin gözetimi altında ve mübadele yapılacak köylerin ihtiyar heyetlerinin katılımıyla gerçekleşecekti. Muhtelit komisyon 6 Türk ve 9 Bulgar'dan oluşuyordu⁸⁹.

Muhtelit komisyonun çalışmaları ile yapılan mübadele sonucunda; Bulgaristan'dan 48.570 Müslüman, Türkiye'den ise 46.764 Bulgar yer değiştirmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlaması komisyonun çalışmalarını sonlandırmasına neden olmuştur. Mübadele sırasında özellikle Bulgarların yaptıkları kayıtlar hem düzenli tutulmuş hem de ayrıntılı bir şekilde listelenmiştir⁹⁰.

Türk-Bulgar nüfus mübadelesi daha sonra yapılan Türk-Yunan nüfus mübadelesine örnek teşkil etmiştir. Diğer bir ifadeyle, yapılan bu ilk mübadele uygulamaları ile Türk bürokrasisi tecrübe kazanmıştır.

⁸⁷Cemal Paşa, *Hatırat (1913-1922)*, Nehir Yayınları, İstanbul 2006, s. 82.

⁸⁸Firdes Temizgüney, “Balkanlardan Gelen Müslüman Göçmenlerin Malları Sorununa Genel Bir Bakış (1913-1918)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, 18 (3) : s. 56.

⁸⁹H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 121.

⁹⁰Bu listelerde göç ettirilen kişilerin tek tek isimleri kaydedildikten sonra yaşları, büyükbaş ve küçükbaş hayvanların cinsi ve adedi, değirmen, at, arabası veya manda arabası, tarla, bağ, bahçe, orman arazisi ve bunların leva olarak bedelleri tespit edildiği bildirilmektedir. Ayrıca göç ederken tarlaların ürünle birlikte bırakılıp bırakılmadığı ve bunların değerleri konusunda bilgiler verildiği ifade edilmektedir. Firdes Temizgüney, *a.g.m.*, s. 56.

Bahsi geçen mübadeleden sonra da Bulgaristan'dan Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında Anadolu'ya göç eden muhacirlerin, I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş yıllarında Balkanlarda terk ettikleri malların kendilerine iadesi konusunda devlet nezdinde girişimler devam etti⁹¹. Ancak Bulgar Hükümeti, gerek İstanbul Antlaşması'nda gerekse aynı antlaşmanın ek protokolünde yer alan Türklerin haklarının korunmasıyla ilgili maddelerine uymamıştır⁹². Bu nedenle Türklerin yaptıkları başvurular sadece evrak olarak tarihteki yerini almıştır.

---

⁹¹Örnek olarak, Aydın vilayeti dâhilindeki Denizli merkez sancağında oturan Osmaniye kazası muhacirlerinden Ali Efendi'nin isteği bu kabildendi. Ali Efendi, otuz lira değerindeki otuz adet at arabası ve altı ile sekiz lira değerindeki diğer malların Bulgaristan hükümeti tarafından el konulduğunu bildirerek iadelerini istiyordu. Firdes Temizgüney, a.g.m., s. 57.

⁹²İstanbul Antlaşması'nın Maddeleri: Bulgaristan'a terk edilecek arazide yaşayan Türkler dört yıl içinde Osmanlı sınırlarına göç edip etmeme hakkına sahip olacaklar (Madde 2). Eğer göçmeye karar verirlerse mallarını satabilecekler, kalanlar ise Hristiyan komşuları gibi sivil ve siyasi haklara sahip olacaklar (Madde 3). Ayrıca burada kalan Türkler her türlü din ve mezhep hürriyetine sahip olacaklar, okullarda devlet dili dışında eğitim-öğretim Türkçe olacaktır. Bunlardan başka Bulgarlar, Bulgaristan'daki Türklerin mülkiyet haklarına saygı gösterecek, zorunlu olmadıkça kamulaştırmayacak, kamulaştırma hâlinde değerini peşin olarak ödeyecekti. Bkz. Ahmet Halaçoğlu, *Rumeli'den Türk Göçleri...* s. 34.

İKİNCİ BÖLÜM

BALKANLARDA POMAK GERÇEĞİ VE GÖÇ NEDENLERİ

2.1. BALKANLARDA POMAKLAR

Pomak Türkleri Rodoplar, Pirin ve Batı Trakya ile Vardar Makedonya'sının dağlık bölgelerinde yaşayan ve İslamiyet'i kabul etmiş olan bir Türk topluluğudur. İstiklâline düşkün, çalışkan, inatçı ve cesur olan bu sarışın Türk topluluğu asırlar boyunca Türk-İslam medeniyeti içinde yetişmiş ve gelişmiş olduklarından, bütün duygularıyla tarih boyunca uğradıkları baskılar rağmen Türklüğe bağlı kalmışlar ve onun kader ve saadetini birlikte paylaşmayı vazife bilmişlerdir⁹³. Günümüzde Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Arnavutluk ve Türkiye'de yaşayan Pomaklar, dinlerini, örf ve adetlerini ve dillerini koruyarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Toplam nüfusları hakkında net bilgiler olmamakla birlikte, merkezi İsveç'te bulunan Pomak Enstitüsü'nün araştırmaları sonucunda 1.150.000 civarında Pomak olduğu tahmin edilmektedir⁹⁴.

Bulgarlar, Pomakların “*Müslümanlaştırılmış Bulgarlar*” olduklarını, Yunanlılar ise “*Müslümanlaştırılmış Helenler*” olduklarını ideolojik nedenlerle iddia etmektedirler⁹⁵. Bu iddiaların bilimsel gerçeklikle hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü; XIX. Yüzyıla kadar bahsi geçen iddiaları gündeme getirmeyen Bulgar ve Yunan resmi makamları, yüzyılın sonlarında kendi ülkelerinde homojen nüfus oluşturmak amacıyla bilimsel dayanağı olmayan tamamen ideolojik nedenlerle bu iddialarını gündeme getirmişlerdir. Bulgar ve Yunan makamlarına göre, Pomaklar Osmanlı Türk kolonizatörleri tarafından kılıç zoruyla Müslümanlaştırılmışlardır. Oysaki Osmanlı Türklerinin Balkanlardaki hoşgörü politikası ve İslam dininin kesin emirleri herkes tarafından bilinen tarihi bir gerçektir. Osmanlı Türklerinin uyguladığı hoşgörü politikası, hangi milletten ve hangi dinden olursa olsun herkesin kendi kültürünü, dilini ve dinini serbestçe yaşayabilmesi ve geliştirebilmesi esasına dayanmaktadır. XIV. yüzyılın ortalarından başlayarak XX. yüzyılın başlarına kadar beş asırdan fazla Balkanlarda Osmanlı hâkimiyeti devam ettiği halde, Balkanlarda yaşayan Bulgarların, Sırpların, Arnavutların, Rumların, Romenlerin... v.b ulusların milli kimliklerini ve

⁹³Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomaklar...* s. 9.

⁹⁴<http://pomakiskainstitutet.pomaknews.com/?p=216>. (e.t. 17.07.2016).

⁹⁵ İlker Alp, *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*, Trakya Üniversitesi Edebiyat Yayınları 2012/1, Eser Matbaacılık, Edirne 2012, s. X.

dinlerini XX. yüzyılda hâla devam ettirebilmeleri zorla Müslümanlaştırma iddialarının doğru olmadığını kanıtlamaktadır. Kılıç zoruyla Müslümanlaştırma sadece Pomaklara mı uygulanmıştır? Kaldı ki, Osmanlı Türkleri baskı ile İslamiyet'i kabul ettirme siyasetini uygulayacak olsa idi, ilk önce kendi ırkdaşı olan Gagavuz Türklerine uygulaması gerekmez miydi? Hristiyanlığı benimseyen Gagavuz Türkleri günümüzde aynı dinlerine tâbi olmaya devam etmektedirler.

Zorla Müslümanlaştırma meselesi doğru olsaydı, zorla Müslümanlaştırmanın bir neticesi olarak Pomakların, Bulgarlara karşı sempati ve Türklere karşı da kin beslemeleri gerekirdi. Hâlbuki durum tam tersinedir.

Pomak Türkleri, X. yüzyılda Hitay Devleti'nin baskısıyla 916 tarihlerinde Çin'in kuzeyine göç eden Kuman Türklerinin torunlarıdır. Kuman Türkleri Orta Asya'dan Kafkaslara ve Kafkaslardan Rus bozkırlarına göç etmişlerdir. Rus bozkırlarına bu dönemlerde Kumana izafeten "*Deşt-i Kıpçak/Kıfçak*" adı verilmiştir. Kuman Türkleri Slav topluluklarının kalabalık olduğu Karadeniz'in kuzey yolunu takip ederek XI. asırdan itibaren Pirin ve Vardar Makedonya'sıyla Rodoplara yerleşmeye başlamışlardır⁹⁶.

Pomaklarla ilgili Slav kökenli iddiaların en önemli dayanağı Pomakların konuştuğu dil meselesidir. Uzun süre kalabalık Slav topluluklarının arasında yaşamaları Kumaların torunları olan Pomakların dil yapısında Slavcanın ağırlıkta olmasına neden olmuştur. Pomakların konuştukları dil olan Pomakça, % 30 Ukrayna Slavcası, % 25 Kuman-Kıpçakçası, % 20 Oğuz Türkçesi, % 15 Nogayca ve % 10 Arapçadan oluşmaktadır. Buna göre Bulgarların iddia ettikleri gibi Pomakçanın Bulgarcanın bir şivesi olduğunu söylemeye imkân yoktur. Avar Türkleri ve Peçenek Türklerinden sonra Macar topraklarına yerleşen Kıpçak unsurları ise XVI. yüzyılın başlarına kadar dillerini koruyabilmişlerdir⁹⁷.

Pomakların menşei konusunda Enver M. Şerefgil farklı görüştedir. Ona göre Pomaklar, Bizans'ın IX. yüzyılda Balkanlarda Slav hâkimiyetini kırmak için Anadolu'dan getirilen Babeki ve Çepnilerin torunlarıdır. Şerefgil eserinde Pomaklarla ilgili şunları kaydetmiştir: "*Daha sekizinci yüzyılın başlarında, artık zamanının ihtiyaçlarını karşılayamaz olan Şamanizm'i terk ederek, kişinin akıl ve vicdanına*

⁹⁶H. Memişoğlu, *a.g.e.*, s. 14.

⁹⁷Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 147.

muhatap monoteist bir din olan İslamiyet'i kabul eden ve inançları uğruna uzun süre uğraşlar veren Çepni'ler, inançlarını salâbeti ve uğraşlarının şuurunda şekillenen literatürünün metaneti sayesinde, inançlarını bugüne kadar korumasını bildiler. Bu nedenle Çepni'ler dillerini yitirmiş olmalarına rağmen dinlerini yitirmediler. Böylece dini İslam ve dili Slavca olan yeni bir insan tipi veya yeni bir etnik grup tarih sahnesine çıkmış oldu. Bu topluluğa bugün "Pomak" denilmektedir"⁹⁸.

Oğuz Boylarından Alevilik'i en çok benimsemiş olanı "Çepni Boyu'dur. Çepni Boyu'nun hemen hemen tümü Alevi'dir"⁹⁹. Çepni ve Pomak topluluklarının, Balkan topraklarında belli bir süre aynı bölgelerde yaşamış olmaları birbirlerini başta kültürel olmak üzere her alanda etkilemiş olmaları doğaldır. Ancak bu durum, Pomaklar'ın Çepniler'in devamı olduğunu söylemek için yeterli değildir.

Orta Asya'dan önce Karadeniz'in Kuzeyine, oradan da XIX. yy.'da Balkan topraklarına yerleşen Kuman Türkleri'nin torunları oldukları kuvvetle muhtemeldir. Pomakların, gelenek ve görenekleri, yaşadıkları yerlere verdikleri yer isimleri, (*Kumanova, Kumantsi, Kumaniçevo, Kumana, Kumanitsa, Kumana, Kumanca...v.b*) aidiyet açısından kendilerini Türk hissetmeleri, fiziki bakımdan da Kuman Türklerine benzemeleri bu düşüncüyü desteklemektedir.

2.1.1. Pomakların Yerleşim Yerleri

Pomak Türkleri büyük topluluklar halinde Meriç düzlüklerini Ege kıyılarından ayıran yüksek yaylalarla ve ovalarla çevrili Arda, Karasu (Mesta) nehirlerinin geçtiği yeşil vadili Rodoplar ile Pirin ve Vardar Makedonyası bölgelerinde ikamet etmektedirler. Bunların haricinde Bulgaristan'ın kuzeyinde, Lofça, Belâ Slatina, Plevne, Teteven, Selvi, Rahova, Orta Bulgaristan'ın Filibe, Tatarpazarcık civarında ve eski Selanik, Manastır, Kosova ile İşkodra vilayetleri dâhilinde küçük gruplar halinde yaşamaktadırlar¹⁰⁰.

Pomak topluluklarının gerçek nüfusu hakkında net bilgiler bulunmamakla birlikte, tanınmış Çek asıllı Bulgar bilgini K. Jireček'in 1874 yılına ait istatistiklere dayanarak verdiği bilgilere göre; Lofça, Plevne havalisinde 100 bin, bütün Rodoplarda ve Selanik'ten Vardar boyunca Moglena, Prespa ve yukarı Debre'ye kadar uzanan

⁹⁸Enver M. Şerefçil, *Toponomik Bir Araştırma Göçler ve Yer Adları (Türkler, Pomaklar ve Bulgarlar)*, Türk Dünyası Yayınları, 1980, s. 98.

⁹⁹*a.g.e.*, 94.

¹⁰⁰Cevad Eren, "Pomaklar", *İ.A.*, İstanbul, 1997, C. IX, s. 574.

yerlerde 500 bin Pomak Türkünün bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁰¹. Bu bilgilere göre 1874 yılında Balkanlarda yaşayan Pomakların toplam nüfusu 600 bin civarındadır.

Günümüz Bulgaristan, Yunanistan ve Makedonya topraklarında yaşayan Kuman/Kıpçakların XI. yüzyıldan itibaren Balkanlara yerleşmeye başladıkları bilinmektedir. XII. yüzyıl boyunca bu bölgede zaman zaman Bizans'a akınlar düzenleyip Makedonya, Meriç Ovası ve Trakya'nın bazı bölgelerine yerleştiler. Bizans kronikleri de Kıpçakların Sofya'dan Meriç ırmağı boyunca Edirne'ye kadar olan bölgelerde yerleştiklerini teyit eder. XI. ve XII. yüzyıllarda, adı geçen bölgelere yerleşen Kuman/Kıpçak topluluklarının Bulgaristan tarihindeki yeri ve önemini bütün tarihi kaynakların kabullendikleri görülmektedir¹⁰². Bulgar ve Yunan tarihçileri de Kuman/Kıpçakların Balkanlara yerleştiklerini kabul etmektedirler. Onların kabul etmediği mesele Pomakların Kuman Türklerinin torunları olduğu meselesidir.

İlk olarak Kuzey Bulgaristan'ın Tuna boyu ve Dobruca bölgelerine, daha sonra güneye doğru yayılarak Rodoplar ve Makedonya'nın dağlık kesimlerine yerleşen Kumanlar bu mıntikalarda kendilerine has coğrafi isimlerini yerleştikleri yerlere vermişlerdir. Makedonya'daki Kumanova, Sofya'da Kumantsi, Nevrekep'ta Kumanca, Kesriye'de Kumaniçevo, Vidin'de Kumani adası, Niğbolu'da Komana ve Lofça'da Kumanitsa gibi köy ve yer isimleri hep onların eserleridir¹⁰³. Pomak Türklerinin tarih boyunca yaşadığı yerler incelendiğinde yukarıda zikredilen yerlerle aynı yerler olduğu anlaşılacaktır. Bu durum Pomakların Kuman Türklerinin devamı olduğu tezini güçlendirmektedir.

Peçenek ve Kuman Türklerinin 1034 yılından itibaren Rodoplar, Makedonya, Batı Trakya ve hatta İstanbul surlarına kadar inmeleri Bizans'ı telaşlandırmıştır. Bu nedenle Bizans, 1050 yılında büyük bir ordu teşkil edip Peçenek ve Kuman Türkleri üzerine sevk etmiştir. Bu mücadelede Bizans yenilmiş ve 1054 yılında yapılan antlaşmaya göre Bizans vergiye bağlanmıştır. Bu tarihten sonra Balkanlarda güçlenmeye başlayan Kuman ve Peçenek Türkleri 1087 yılında "*Kuman-Peçenek Türk Federasyonu*" kurmuşlardır. Ancak bu devletin ömrü Bizans kışkırtmaları ve Türkleri birbirine düşürme entrikaları nedeniyle çok kısa olmuştur. Federasyon 1091 yılında yıkılmıştır¹⁰⁴.

¹⁰¹Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri ...* s. 11.

¹⁰²A. Gökbel, *a.g.e.*, s. 149.

¹⁰³H. Memişoğlu, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁰⁴Hüseyin Memişoğlu, *a.g.e.*, s. 21.

Devletlerinin yıkılması sonucunda Kuman Türklerinin birçoğu Romanya, Macaristan, Avusturya ile Çekoslovakya içlerine kadar giderek buradaki Türk olmayan unsurların içinde Şamanizmi terk edip Hristiyan dinini tercih ederek milli kimliklerini kaybetmişlerdir. Kumanların bir kısmı ise Batı Trakya ile Rodoplar ve Pirin bölgelerinin dağlık kesimlerinde varlıklarının devam ettirmişlerdir.

XI. asrın ortalarından itibaren Bizans, Slavların güneye inmelerini önlemek amacıyla Konya'nın bazı kesimlerinden birçok Türk kabilelerini gayet tavizkâr tekliflerle Teselya ile Makedonya ve Rodoplara götürüp iskân ettirmiştir. Bu kabilelerin 55-60 bin kişilik bir topluluk olduğu Bizans kroniklerinde belirtilmektedir. Daha sonra 1345 yılında Gazi Umur Bey'in fütuhatına sahne olan bu bölgelere 100 bin kadar Yörük Türkmen iskân edilmiştir¹⁰⁵.

Anadolu'dan iskân edilen bu Türk-Müslüman grupları bu bölgede yaşayan Kuman Türkleri arasında İslamiyet'in yayılmasında etkili rol oynamışlardır. Bu gruplar arasında şeyh, abdal, derviş, gibi İslam misyonerleri İslam'ın propagandasını yapmışlardır. Tarihi verilere göre, Kuman Türklerinin ihtida ederek Müslüman oluşları Osmanlı'nın bölgeye gelmesinden önceye rastlamaktadır. Bu bilgileri Pomaklar konusunda uzman tarihçi Hüseyin Memişoğlu da desteklemektedir. Buna göre, Kumanlar Peçeneklerle birlikte federasyon olarak kurdukları devletlerinin yıkılmasından (1091) Osmanlıların Rodoplara gelişine kadar (1358), 267 sene bu topraklarda bazen münferit ve bazen de toplu halde hayat sürmüşlerdir. Aynı zamanda bu bölgelere Anadolu'dan Bizans Devleti tarafında iskân edilmiş birçok Türk boylarının da burada ikamet ettikleri bilinmektedir¹⁰⁶.

Pomaklara, Osmanlı Türklerinin Balkanlara yerleşmesinden önce Bizans Devleti tarafından yerleştirilen Türk topluluklarına yardım ettikleri için "*pomaga=yardımcı*" anlamında bu ismin verildiği genel olarak kabul görmektedir. Pomakların Osmanlı Balkan yerleşmelerinde "*öncü*", "*ardcı*" ve "*ileri keşif*" kollarında aktif görev alarak yardım ettikleri de tarihi bir gerçektir. Onlar böylece, Türk kültürünün ve medeniyetinin Balkanlara yerleşmesi ve gelişmesinde olduğu gibi, Osmanlı Türklerinin bu bölgeyi kısa zamanda fethetmesine de önemli katkıda bulunmuşlardır.

¹⁰⁵<http://bulgaristanalperenleri.blogspot.com.tr/2008/10/pomaklarn-kuman-trklerine-dayanan.html>.(e.t. 17/7/2016).

¹⁰⁶ Hüseyin Memişoğlu, *a.g.e.*, s. 24.

2.2. BALKAN TÜRKLERİNİN GÖÇ NEDENLERİ

2.2.1. 93 Harbi Sırasında Türk Göçleri

Balkan coğrafyasına gerek Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden önce gerekse Osmanlı döneminde yerleşen Türk topluluklarının kaderi, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına bağlı olarak değişmeye başlamıştır. Orta Asya'dan göç ederek Karadeniz'in kuzeyinden bu coğrafyaya yerleşen ve daha sonra İslamiyet'i kabul edip Müslüman olanlarla, XIV. yüzyıldan itibaren aynı Rumeli topraklarına yerleşen Evlad-ı Fatihan Anadolu'ya göç etmek üzere aynı kaderi paylaşmaya başladılar.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Balkanlarda yüzyıllardır süren Osmanlı hâkimiyetinin büyük ölçüde sona ermesine neden olmasından ötürü, hem Osmanlı Devleti tarihi hem de Balkan devletlerinin milli tarihleri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarih bir devletin tasfiyesi ve yeni devletlerin yeni oluşumunun ötesinde, Müslüman halkın elinden topraklarının alındığı bir parçalanma ve siyasi coğrafyanın yanında beşeri coğrafyanın da zorla değiştirilmesi olayıdır¹⁰⁷.

Bilal N. Şimşir'in ifadesiyle, “vaktiyle Anadolu'dan göç etmiş olan bu kan kardeşlerimiz, bu kez Rumeli'den Anadolu'ya dönüyorlardı. Bu ikinci göç akını, Osmanlı Türk Devleti'nin Avrupa'dan çekilmesi tarihiyle doğrudan bağlantılıdır. Türk ordusu ve idaresi Balkanlardan safha safha çekilirken oralardaki Türk halk kitleleri de beş yüz yıllık yurtlarından söküldüler, dalga dalga Anadolu'ya göçe zorlandılar. Ama göçlerle o topraklarda Türk nüfusu tüketilemedi. Osmanlı Balkanlardan çekildikten ve tarihe karıştıktan sonra da o topraklarda büyük Türk kütleleri kaldı. Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri, kanayan yara gibi, XIX. yüzyıldan günümüze kadar sürüp geldi. Göç dalgaları kimi kabardı, kimi alçaldı ama hiç kesilmedi”¹⁰⁸.

Bulgaristan'dan ilk büyük Türk göçü, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında görülen bozgun göçü oldu. Bu göç dalgası 1878 yılında Berlin Antlaşmasıyla, Osmanlı Devleti'nin Tuna Vilayeti'nde Bulgar Prensiği'nin kurulması ile ilgilidir. Tuna nehri ile Balkan sıradağları arasında kalan Tuna Vilayeti'nde 1876 yılında, 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar yaşıyordu¹⁰⁹. Bu rakamlardan anlaşıldığına göre, Tuna Vilayeti'nde

¹⁰⁷ Nimet Ayşe Bakırcılar, “Dünden Bugüne Pomaklar”, *Türk Yurdu Dergisi*, 2011, S. 292, s. 269.

¹⁰⁸ Bilal N. Şimşir, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler*, 7 Haziran 1985, TTK Basımevi, Ankara 1985, s. 47-48.

¹⁰⁹ a.g.e., s. 48.

yaşayan Türk ve Bulgar nüfusu hemen hemen aynı idi. Bu durumda tek milletli Bulgar Devleti'ni bu topraklar üzerinde kurmak imkânsızlığını gören Rus Panslavistleri, işlenebilen toprakların % 70'ine sahip olan Türk halkını ya söküp atmak ya da kılıçtan geçirmek gerektiği fikrinde birleştiler. Ruslar bu yok etme politikalarını savaş sırasında ve sonrasında soykırıma dönüştürdüler. Savaş hukukunu ve insan haklarını hiçe sayarak Bulgarlar ve Don Kazaklarının işbirliği ile korkunç katliamlar yaptılar. Burada yaşayan insanların tek suçu Türk ve Müslüman olmaktı. Yedi ay kadar süren savaş sırasında bir buçuk milyon kadar Rumeli Türkü yerlerinden yurtlarından koparıldı. Bunlardan 450.000 kadarı aynı ideolojik gerekçelerle katledildi.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında başlayan müzakereler sırasında, Osmanlı delegesi Safvet Paşa, Türklerle Bulgarlar arasında bir nüfus değiş-tokuşunu teklif etti. Bu teklife göre; Balkan sıradağlarının kuzeyindeki Türkleri güneye, güneyindeki Bulgarları da kuzeye göndermeyi kabul edecek ve bu Türklerle Bulgarların mal ve mülklerinin karşılıklı olarak tasfiye edilecekti. Rus delegeleri, Türk nüfusunun nasıl olsa yurtlarından atıldığını veya atılacağını düşünerek teklifi reddettiler¹¹⁰. Türkleri fiilen göçe zorlamak varken hukuki yoldan mübadeleye tâbi tutmak Slav milliyetçilerinin işine gelmedi.

Araştırmanın konusu Balkan Savaşları göçleri olması nedeniyle, 93 Harbi göçleri ile ilgili fazla ayrıntıya girilmesi düşünülemez. Ancak meselenin vahametinin anlaşılması için ve Balkan göçlerinden önce de Rumeli Türklerinin soykırıma tabi tutulmaları ile ilgili fikir vermesi bakımından birkaç örnek vermek faydalı olacaktır.

Ocak 1878 tarihinde Filibe (Plovdiv) ile Mustafa Paşa (Svilengrad) arasında, yaklaşık 50.000 arabalı bir Türk göçmen kitlesi topa tutularak yok edilmiştir. Rusçuk'taki Rus Konsolosluğu önünde kurulan köle pazarında yetim Türk çocukları satılıyordu.

Ali Özsoy eserinde, Hıdırbey Köyü'ndeki katliamı İngiliz Konsolosluk görevlisi Blunt'un raporundan söz etmiştir. Raporda şu ifadeler yer almaktadır:

“Örneğin Hıdırbey köyünde Kazaklar, sakın sakın Türklerin elindeki silahları toplayıp Bulgarlara verdiler. Bulgarlar da bundan sonra köyün 70 erkeğinden 15'i dışında hepsini öldürdüler. O sırada Kazaklar hiç kimsenin kaçamaması için önlem

¹¹⁰ Nedim İpek, *a.g.e.*, s. 14.

alıyorlardı. Yine de kaçabilen 15 kişi, daha Ruslar görünür görünmez köyden savuşanlar idi. Büklümük'te Kazaklar yine Türklerin silahlarını alıp Bulgarlara verdiler. Kaçışları önlemek için kasabayı kordon altına aldılar. Bulgarlar, bütün erkekleri saman ambarına, kadınlarla çocukları da evlere yerleştirdiler. Sonra samanlıkta ve evlerde saman yığınları oluşturup ateşe verildi. Binalardan kaçmaya çalışanlara Bulgarlar ateş ettiler. Saldırılardan pek az kişi kurtulabildi, ama bu az sayıda kişi haberi Türk soydaşlarına iletmeğe gitti. Gerçekten, birkaç kişinin kaçıp da olan biteni anlatması Rusların yararına idi”¹¹¹.

Mayıs 1879 yılında Rus işgali sona erdikten sonra da Bulgarların baskısı nedeniyle göçler devam etti. Karayoluyla Türk göçmen kabileleri Edirne'ye doğru akıyordu. Fransız Edirne Konsolosu Laffon, 31 Ekim 1883 günlü I sayılı raporunda, üç ay içinde Edirne'den 200.000 kadar muhacir geçtiğini bildiriyor ve şöyle diyordu: “*Doğu Rumeli ve Bulgaristan'dan Müslüman ahalinin göçü, gitgide daha büyük boyutlara ulaşıyor. Yaklaşık son üç ayda Edirne'den 50.000 muhacir ailesi geçti, Her aileden ortalama dört nüfus bulunduğu düşünülürse, Bulgaristan'da bulamadıkları huzur ve güveni Anadolu'da aramak için göç edenlerin sayısı 200.000 kişi olarak sayılabilir*”¹¹².

Bu örneklere bakıldığında Haçlı zihniyetinin Ruslar ve Bulgarlar tarafından sistematik bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Özellikle Bulgarların 1878 tarihli Berlin Antlaşması, 1909 tarihli İstanbul Protokolü ve 1913 İstanbul Barış Antlaşmalarında, topraklarındaki azınlıkların haklarını koruyacaklarına dair verdikleri sözlere rağmen¹¹³, Türklere karşı uyguladığı baskı, sindirme ve yok etme siyaseti devam etmiştir.

¹¹¹Ali Özsoy, *a.g.e.*, s. 117.

¹¹²Bilal N. Şimşir, *a.g.m.*, s. 51.

¹¹³1878 Berlin Antlaşması'nın 4. Maddenin 2. Fıkrasına göre;” Bulgarların Türk ve Romanya ve Rum sair akvam ile mahlût (karışık) oldukları mahallerde bu kavimlerin intihabata (seçimlere) ve nizamname-i esasinin (Prensliğin Ana Kanunu) tanzimine müteallik olan şeyde hukuk ve menafîi gözetilecektir” deniliyordu. Aynı antlaşmanın 5. Maddesi ise Bulgaristan'daki azınlıkların hak ve hürriyetleri ile ilgili temel ilkeleri ortaya koyuyordu. Bu maddenin birinci fıkrasına göre din ve mezhep ayrılığı gözetilmeyeceği, ayrı din ve mezhepten olanların tıpkı Bulgarlar gibi medeni ve siyasi haklardan yararlanacağı, istediği mesleği ve sanatı seçebileceği, hatta devlet memuriyetine girebileceklerini öngörmektedir. 1909 İstanbul Protokolü de Türk ve Müslümanların mezhep ve ayin hürriyeti sağlamayı taahhüt ediyordu. Aynı protokole göre, camilerde padişah adına hutbe okutulacaktı. Hamza Eroğlu, “Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu”, *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi, Ankara 1985, s. 28/29.

Tevfik Bıyıklıoğlu, 93 Harbi'nde 600 bin Pomak Türkü'nün göçe zorlandığını ve bunlardan sadece 150 bininin Anadolu'ya ulaştığını belirtmektedir¹¹⁴. A. Cevad Eren ise 1878-1892 yılları arasında 700 bin Balkan Türkü'nün muhacir durumuna düştüğünü ve bunların Osmanlı Devleti'ne sığındıklarını yazar. Bu muhacirlerin 150 bini Pomak idi. Yine 1885'te Bulgaristan Doğu Rumeli'yi ilhak edince burada meskûn Pomaklar Rodoplara, Selanik'e ve Anadolu'ya göç ettiler¹¹⁵.

Bu savaş sonrasında, Balkanlarda yüzyıllar boyunca yaşayan Pomakların ve diğer Müslüman Türk topluluklarıyla beraber Anadolu'ya göçleri başlamış ve Balkan Savaşları sonrasında daha yoğun bir şekilde devam etmiştir.

2.2.2. Balkan Harbi Sırasında Türk Göçlerinin Nedenleri

Balkan Savaşı'nın (1912-1913) başlamasıyla birlikte başlayan göç hareketi, I. Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı Devleti'ni en çok meşgul eden meselelerden biri olmuştur. Türklerin en dramatik göç hikâyeleri bu savaşlar sırasında yaşanmıştır. Göçlerin en önemli nedeni, Bulgar ve Rum çetelerinin baskı ve katliamlarıyla birlikte, akıl almaz zulümlerle halkı hayatlarından bezdirme faaliyetleridir. İkinci neden, Rumeli'de kalan Müslüman Türkler hakkındaki Bulgar ve Yunan devlet politikasının homojen bir toplum oluşturmak amacıyla "*etnik temizlik*" esası üzerine kurulması ve uygulanmasıydı. Göçlerin diğer iki sebebi ise dini ve ekonomik sebeplerdir. Anadolu'ya göç için bazen tek neden yeterli olurken bazen de sayılan nedenlerin hepsi birden göç nedeni olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin hoşgörü ikliminde beş yüz yıl boyunca etnik kimliklerini koruyabilen milletlerin, Türk Balkan hâkimiyeti sona erince yerli halka insanlık dışı muamelelerde bulunması adı geçen milletlerin tarihlerinde kara bir leke olarak kalacaktır. Justin McCarthy'nin ifadesiyle, Türkler kesinlikle bu muameleleri hak etmiyordu. Türklerin beş yüz yıl boyunca yapmadığını adı geçen devletler elli günde gerçekleştirmeye çalıştılar.

Rumeli topraklarından Türk kitlelerinin göç nedenleri aynı zamanda bu topluluklar içerisinde yüzyıllar boyunca aynı kaderi paylaşan Pomaklar için de geçerlidir. Pomakların Anadolu'ya ilk göç dalgası, Osmanlı'nın 1877-1878 Osmanlı

¹¹⁴ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*....s.28.

¹¹⁵ A. Cevad Eren, "Pomaklar", *İ.A.*, C. 9, s. 572/576.

Rus Harbi'nde büyük bozguna uğramasından sonra gerçekleşmiştir. İkinci göç dalgası ise 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında Anadolu'ya doğru akmıştır. 93 Harbi sonrasındaki göçmenler Anadolu dışında Balkanların değişik yerlerine de göç ederken 1912 sonrasındaki göçmenlerin hedefi sadece Anadolu idi. I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Türklerinin kısa sürede Balkan ittifakına yenilme nedenlerine birinci bölümde değinilmişti.

Osmanlı'nın Balkan topraklarından çekilmesi ile Pomak Türklerini sahiplenme duygusuyla harekete geçen komşu devletler "*Pomaklar bizim milletimizdendir*" tezini işlemeye başladılar. Bulgarlar, Yunanlılar, Makedonlar ve hatta Sırlar bu tezi bir şekilde Pomaklara kabul ettirmeye çabaladılar. Söz konusu topluluğun kendilerine ait olduklarını iddia etmek, o topluluğa bakış açısının pozitif olmasını gerektirirken, bu iddiaların baskı ve zulüm yoluyla zorla kabul ettirmeye çalışılması tezat oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Pomaklar her türlü asimilasyona ve baskıya rağmen hiçbir zaman Türklüklerinden taviz vermedikleri gibi, kendilerine "*Yunan*" veya "*Bulgar*" denilmesini hakaret kabul etmişlerdir.

2.2.2.1. Siyasi Nedenler ve Uygulanan Mezalim

Balkanlardan göçün en önemli sebebi Rusya ve onun Panslavist akımı şemsiyesi altındaki Hristiyan Balkan devletlerindeki Türk düşmanlığı taassubudur. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923'te Hâkimiyet-i Milliyet gazetesine verdiği demeç, bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

*"Asırlardan beri düşmanlarımız Avrupa kavimleri arasında Türklere karşı kin ve husumet fikirleri telkin etmişlerdir. Batı zihniyetine yerleşmiş bu fikirler hususi bir zihniyet meydana getirmiştir. ... Avrupa'da Türkün her türlü terakkiye hasım bir adam olduğu, manen ve fikren gelişime gayri müsait bir adam olduğu zannedilmektedir"*¹¹⁶.

Göçlerin siyasi nedenlerinin başında, Balkan Savaşları sonrasında Balkan siyasi haritasının yeniden çizilmesi ve Osmanlı'nın bu çizilen haritada yer almamasıydı. Yeni haritada sınırlarını genişleten Bulgaristan ve Yunanistan'ın sınırları içerisinde Müslüman-Türk istememeleri, söz konusu Rumeli Türklerinin göç etmelerine neden olmuştur. Bir anlamda bu göç, beş asır boyunca hâkimiyetleri altında yaşadıkları Türk ve Müslümanları intikam amaçlı yurtlarından kovmaları hadisesidir.

¹¹⁶ H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 61.

Siyasi nedenlerden biri de Avrupa devletlerinin Balkan müttefiklerinin insanlık ve hukuk dışı uygulamalarına ve yaptıkları yok etme siyasetine göz yummalarıdır. Balkan müttefikleri tarafından zapt edilen yerler yakılıp yıkılıyor, kasabalar köyler yağmalanıp talan ediliyor ve yer yer katliamlar yapılıyordu. Avrupa’da bu haberler pek önemsenmedi ama haberlerin doğruluğu anlaşılınca da söz konusu zulümlere kılıf uydurmaya başladılar. Balkan milletleri güya Türklerden çok çekmiş oldukları için, şimdi aşırılığa kaçmaları kadar doğal bir şey olamazdı, buna göz yumulabilirdi¹¹⁷.

Bazen göçe zorlama hadisesi, devletlerinin genel politikalarından ve komitacıların uygulamalarından cesaret alan Bulgar ve Rumların komşu Türk köylerine, mallarına el koyma hayaliyle baskın düzenleme şeklinde cereyan etmiştir. Halaçoğlu, bir Fransız generalinin notlarından alıntı yaparak bize şu bilgileri vermektedir; İşgale uğrayan Osmanlı sınırındaki Bulgar köylüleri, İslam köylülerine hakaretin bin türlüünü yapıp “*burası artık Bulgaristan oldu, defolup gidiniz*” diyerek, Türkleri tahkir ve eşyalarını gasp etmeye başlamışlardır. Vakıf Handal Köyü’nün komitelerce ateşe verilmesi ve ahalisi Rum olan Cami-i Kebir ve Karapınar köyleri ahalisinin de adı geçen köye ateş açtıklarının haber alınması üzerine bölgeye kuvvet gönderilmiştir. Aynı şekilde Gelibolu civarındaki Şarköy kasabası Rumları da, adı geçen köyün ahalisinin bir kısmını öldürerek ev ve mağazalarını yağmalamışlardır¹¹⁸.

Balkan Harbi sırasında ve sonrasında yerli Türk halkına uygulanan etnik temizlik amaçlı zulümler, dünya tarihinde emsali az görülen ve XX. asırda yaşanan en önemli insanlık dramlarından biridir. Öyle ki, Balkan milletlerinin Türk topraklarına atacakları her adım Türk aile ocaklarının sönmesi demektir¹¹⁹. Çiftçi olan ve geçimini toprağa bağlı olarak sürdüren ahali, ölümü ve her türlü tehlikeyi göze alarak göç etmesinin sebebi kendilerine karşı uygulanan mezalimdir. Yaşanan zulümler o kadar çok ki, hepsinin çalışmaya alınması mümkün değildir. Daha çok Pomaklara uygulanan baskı ve zulümlerle Pomakların yaşadığı bölgelerdeki (Selanik-Drama-Filibe/Ahi Çelebi) uygulamalar örneklendirilmeye çalışılacaktır.

¹¹⁷ Bilal N. Şimşir, *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri...* s. 131.

¹¹⁸ A. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 58.

¹¹⁹ H. Yıldırım Ağanoglu, *a.g.e.*, s. 62.

Bu çerçevede Selanik Valisi Nazım Paşa'nın Raporu (9/22 Aralık 1912) Selanik ve çevresinde yapılan zulümler hakkında bilgi vermektedir¹²⁰;

Selanik bölgesindeki köyler ve özellikle küçük köyler, daha önce benzeri görülmemiş biçimde zulüm görmüştür. Yerli Bulgarlar ve çeteler, Makedonya'da Müslüman unsurun miktarını azaltma politikası izlemişlerdir. Meselâ köydeki bütün Müslüman erkekleri camilerde topluyor, geceleyin bunları ormana götürüp orada katlediyorlar. Genç kadınlar ilk önüne çıkan Hristiyanla zorla evlendiriliyor, yaşlı kadınlar ise ölüm tehdidiyle Hristiyan yapılıyor. Bulgar Hükümeti ise bu eylemlere izin veriyor, halka ve çetelere minnettar olduğunu belirtiyor.

Avrat-Hisar'a bağlı 200 haneli Korkud Köyü Müslümanları camide toplanmış ve petrol dökülerek diri diri yakılmışlardır. Köyün yaşlı kadınları da aynı şekilde üç ayrı samanlığa doldurulup ateşe verilmişlerdir. Yerkürenin başka hiçbir yerinde rastlanmayan böyle bir katliam, Rumeli'nin istisnasız her tarafında uluorta ve gösterişle uygulanmaktadır. Köylerde yalnız Müslümanlar hedef alınmakta ve onların bütün malları da yağma edilmektedir.

Raporun devamında kendisinin, bir komisyon kurulması için yetkili Nezarete yazı arz ettiğini belirterek, kurulacak komisyonun “*yol kenarlarında çürümeye başlamış olan cesetleri görebilmesi için*” en kısa zamanda bölgeye gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Selanik'e Kosova'dan gelenlerin, Bulgar ve Yunanlılara rehin vererek yurtlarına dönebilme izni alabilmişlerdir. Ancak vali Nazım Paşa, bu insanların yolda öldürüldüklerine dair güvenilir bir kaynaktan bilgi aldığını raporuna eklemiştir.

“*Daily Telegraph*” gazetesinin Selanik'ten yeni dönen muhabirinin 23 Kasım 1912 tarihli notları yaşanan zulümleri gözler önüne sermektedir. Muhabir bildirisinde aynen şunları yazmıştır:

“*Çok saygıdeğer güvenilir bir bay¹²¹dün Selanik'ten İstanbul'a geldi. Kendisi, Selanik'in Yunan ve Bulgar askerlerince işgalinden beri şehirde yaşananlar hakkında ayrıntılı bir rapor verdi. Bu bildirim bende yarattığı izlenimi bir kelimeyle özetlemek gerekirse, şunu söyleyebilirim: Türklerin Hristiyanlara yaptıkları mezalimin en kötüsü bile, Yunan ve Bulgar askerinin silahsız Müslümanlara ve Musevilere ve ülke içlerinden*

¹²⁰ Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 141.

¹²¹ İsmi vermemeleri Selanik'te görevli olan yabancıların da baskı altında olduklarını göstermektedir. Muhtemelen ismini vermeyen şahıs bir elçilik görevlisi idi.

gelen zavallı göçmenlere yaptıkları zulümler karşısında sönük kalır. Taraf tutuyor zannedilmesin diye belirtiyim ki, bu bay bir Osmanlı değil, Avrupalı bir Hristiyan'dır. Siyasi sempatisi de Türklerden yana değildir”¹²².

Aynı muhabir Selanik'te 50 bin Türk sığınmacı ve 30 bin esir olduğunu ve bunlara yabancıların dışında hiç kimsenin yardım etmediğini, bu nedenle Balkanlı barbarların Selanik'i zapt etmelerinden beri burada tarifsiz bir sefaletin hüküm sürdüğünü belirtmiştir.

“*Kölnische Zeitung*” gazetesinin Selanik muhabiri, Haçlı seferi olarak nitelendirdiği ve Haçlıların bu yaptıklarının yirminci yüzyılda bütün haçlıların yüzlerini kızarttığını belirterek şunları yazmıştır:

Selanik yakınlarında bir köyde, erkek, yaşlı, kadın ve çocuk bütün halk toptan katledilmiş; çocukların karınları açılıp cesetlerine taş ve pislik doldurulmuş, yalnız genç kadınlar sağ bırakılmıştır! Bu vahşeti işleyenler Bulgarlardır. Yunanlılar, çocuklardan ne istediniz diye sorunca Bulgarlar, “*onlar büyüyünce Türk olacaktır*” cevabını vermişlerdir¹²³.

Bir Selanikli dükkân sahibi olan ve daha sonra Yunan ordusunda yedek subaylık yapan Yunanlının hatıra defterinde anlattıkları insanlık dışı uygulamalardır.

“... Çocuklar kadınlar süngülerimizin parıltısını görünce derhal haçı öperek Hristiyan oluyorlar. Mutaassıp Türklerin kafalarını kasaturalarımızla vücutlarından ayırıyoruz... uğursuz birer numune olan minare ve camiler derhal dinamitlerle havaya uçuruluyor... Alman gazeteciler yüzünden Türk esirleri aşikâre boğazlayamıyoruz. Ama bir doktor ile yeni bir usul bulduk. Şişelerle dizanteri, tifo mikrop kültürlerini bakkallara dağıttık. Müslüman müşterilerinin aldığı şeylere hemen iki damla katıyor. Hastalık alametleri başladığında o havaliyi kordon altına alıyoruz ne konsolos ne gazeteci giremiyor. Bundan sonra kuvvetli zehirleri ilaç diye veriyoruz. Kıvrana kıvrana telef oluyorlar. Türk çocuklarına şeker satarken kolera mikrobu bulaştırıyoruz hemen ölüyorlar. Türkleri katlederken kurtulanlar bir camiye sığındılar ve sürgüleri kapadılar. Caminin dört tarafına gazyığı dökerek ateşleyince ikinci bir eğlenceye tesadüf ettik. Kapıdan çıkanlar derhal süngüleniyordu... Kadınların saçları tutuşunca pervane gibi

¹²²Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 144-145.

¹²³Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 148.

*nasıl dans ettiğini görmeli. Hele Türklerin vücudu tutuştuktan sonra mısır kızartırken hâsıl olan çatırtılardan daha müthiş sedalar çıkarıyor...*¹²⁴. Tarafsız elçiliklerin verdiği bilgiye göre Selanik'te bu şekilde katledilenlerin sayısı 20.000 kişidir. Bu arada Selanik'in direnmeden Yunanlılara teslim edildiğini de hatırlatalım.

Balkan Savaşı başlar başlamaz yukarıda sadece birkaç örneği verilen zulüm ve katliam haberleri İstanbul'a gelmeye başlayınca, bu olayları incelemek için komisyon kurulması kararlaştırıldı. Savaş kurallarının çiğnenmesi üzerine İstanbul'da Cağaloğlu semtinde “*İfham*” gazetesi idarehanesinde bir cemiyet kurulmuştur. Kısa adı “*İstanbul Cemiyeti*” olan bu cemiyetin tam adı ise “*Balkan Mütteliklerinin Mezalimi Neşr-i Vesaik Cemiyeti*”dir. Cemiyet topladığı belgeleri Fransızca olarak yayınlamıştır. 1913 yılında her biri 40-45 sayfa tutan bir dizi kitap çıkarmıştır¹²⁵. Bu bilgilerden Balkan Türklerinin başına gelen felaketin ve uğradıkları mezalimin bir dizi kitap yazılabilecek kadar korkunç boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Rumeli'deki diğer Türklerle beraber Pomakların da neden ölümü göze alarak göç ettiklerinin haklı gerekçeleri anlaşılmış oluyor. Kurulan diğer cemiyet uluslararası bir cemiyet olan “*Carnegie Komisyonu*” idi. Komisyonun altı büyük devletten sekiz üyesi vardı.

Sandıklı Reşadiye Köyü muhacirlerinin bir kısmının geldiği günümüzde Bulgaristan sınırları içindeki Filibe'ye bağlı Ahi Çelebi bölgesinde meydana gelen olaylarla ilgili İstanbul Cemiyeti raporunda “*Ahi Çelebi'de Dehşet*” başlığı altında şu bilgiler yer almaktadır: 12/15 Ekim (1912) günü, Ahi Çelebi (bugün *Gorna Arda*) bölgesinin merkezi Paşmaklı (bugün *Smolyan*), iki gün sonra da Palas (bugün *Rudozem*) köyü Bulgarların eline düştü. Ondan sonra bölgenin bütün Pomak köyleri düştü; İsmilan (bugün *Smilyan*), Karşılı Kebir (bugün *Vievo*), Karşılı Sagir, Eflah (bugün *Vlahovo*), Tarin, Topuklu (*Srednogortsi*), Yunus Dere, Fındıklı v.s. Bütün bu köyler yakıldı; köylerdeki erkeklerin neredeyse tamamı katledildi¹²⁶. 20 Ocak 1914 tarihli arşiv belgesinde “*Bir yıldır Bulgarların idaresinde olan Ahi Çelebi kazasında Pomaklara ve ahali-i İslamiyeye yapılan baskıların kaldırılması için gereken girişimlerin yapılması*” isteniyordu¹²⁷. Bu belge Bulgar zulmünün 1914 yılının başında hâlâ devam ettiğini gösteriyor.

¹²⁴ H. Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 66-67.

¹²⁵ Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 131.

¹²⁶ Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 185.

¹²⁷ BOA, *BEO*, Dosya No: 4251, Gömlek No: 318774, (H) 1332 S 22, (M) 20 Ocak 1914.

“*Kievskaya Misl*” adlı Rus gazetesinde yazılar yazan, Slav ırkından olan üstelik Ortodoks olan gazeteci Lev Troçki Bulgarların yaptıklarını kıyasıya eleştirmiştir. Bulgarlarca yapılan kıyımların varlığını Avrupa’ya anlatma yönünde gazetecilere uygulanan yayın yasağını da, Bulgar üst düzey yöneticilerinden olan Todorov’a açık mektuplar yazarak eleştirmiştir. Pomakların çoğunluk olarak yaşadıkları Rodop mintikasındaki Bulgar kuvvetlerinin tamamen sivil halktan oluşan bir Pomak köyünü insan, hayvan, kadın ve çocuklarıyla beraber top ateşiyle tamamen yok ettiğini, Dimetoka’da bir süvari bölüğünün silahsız sivil halkı nehir içine sürükleyip yaban ördeği avlar gibi öldürdüklerini yazmaktadır. Tırnova ve Kırcaali yörelerinde Bulgarların, karşılaştıkları Türklerin yollarda elleri arkadan bağlanarak boğazlarının boyun kemiklerine kadar kesildiğini, çocukların yaşlı Türk kadın ve erkeklerinin kafalarına aldıkları darbelerle evlerinin yanında öldürüldüklerini yazmaktadır. Drama Serez sancakları arasında 87-100 haneli bir köy olan Yörükler Köyü’nün Türk ahalisinin tamamı savaş sırasında Bulgarlarca katledilmişlerdi¹²⁸. Kavala, Havsa, Serez, Makedonya, Ustrumca, İştıp, Kırcaali... v.b yerlerde durum aynı idi. Sadece Eğridere’nin Hotaşlı nahiyesi ile Kırcaali’nin Şahinler ve Çamdere mevkiileri istilaya uğramamıştı. Bunun nedeni ise bölge halkının silahlarının ve bolca cephanelerinin olmasıydı.

Romanya’nın 24 Aralık 1913 tarihli “*Universal*” gazetesinde yer alan notlar, bir Bulgar askerinin anlattıklarından ibaret olup ibret vericidir. Bulgar 16. Piyade taburunda görev yapan, Kırkkilise muharebelerinde bulunmuş olan Pote Kançev adındaki askere sorulan sorulara karşılık şu cevabı vermiştir: “*Üç gün yemek vermediklerinden dolayı kaçmaya mecbur oldum. Askerlerden birçoğu bundan başka bir çare düşünmüyorlardı. Ben bir köyliüyüm. Geşof ile akrabalığım var. Türkiye’de bulunan Osmanlı askeri çok düzenli ve hakikaten savaşçıdır. Fakat cephaneleri kötü olduğundan attıkları kurşunların Bulgar askeri üzerinde fazla bir tesiri olmuyor. Türklerin esir olmalarının en önemli sebebi bizim gibi aç kalmalarıdır. Sırp ve Bulgar askerleri Müslüman esirlere barbarca muamele ediyorlar. Bize Sofya’ya götürülmek üzere 1.500 esir vermişlerdi. Bunlardan dört kişi kalana kadar hepsini subayların önünde katlettik ve yolda hangi*

---

¹²⁸ H. Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 73.

köye girdiysek çoluk çocuk bütün Müslümanları kestik.” Bunun üzerine kendi köyünde üç çocuğuyla beraber kalmış olan kendi ailesini düşünerek ağlamaya başladı¹²⁹.

Drama’da yerli Türk ve Müslümanlara uygulanan muamele insanlık dışı intikam kokan muameleydi. Türk zenginlerden birinin kafası kesildikten sonra vücudundan ayrılan kellesi bir sandık üzerine konulmuş ve maktulün ağzına ayrıca birde pipo sıkıştırılmıştı. İstanbul Muahedesi imzalandığında bile Bulgar vahşeti devam ediyordu. Asırlar boyunca birlikte yaşadıkları bu insanlara böyle davranmalarının altında yatan gerçek ne idi? Bu sorunun cevabını Bulgar kralı Ferdinand’ın savaş beyannamesindeki haç ve hilal mücadelesi çağrısında aramak gerekir. Türkler bu zalimlere ne yapmıştı? Belki bir kaç yıl önce bazı Türk yöneticileri ve askerleri silah toplama sırasında baskı uygulamış olabilirlerdi. Ancak bu masum halkın bunda hiçbir payı yoktu. Masum halkın tek bir suçu vardı; Türk ve Müslüman olmak.

2.2.2.2. Dini Nedenler

Pomakların Rumeli’den göçlerinin sivillere uygulanan mezalim kadar önemli bir diğer nedeni din değiştirme baskısıdır. Pomakların İslam dinini kabul etmelerinden itibaren dinlerine ne kadar bağlı oldukları bilinmektedir. Afyon Sandıklı Reşadiye Köyü’ndeki Pomak muhacirlerin torunlarından dinlediğimiz hikâyeler daha çok din baskısı yani Hristiyanlaştırma faaliyetleri ile ilgili hikâyelerdi. Pomaklar arasında İslam sadece bir din değil, aynı zamanda bir tür milliyeti ifade etmektedir.

Balkan Savaşları boyunca Bulgarlar, zapt ettikleri bölgelerin halklarını zorla Bulgar Ortodoks kilisesine bağlamak politikası güttüler. Sadece Müslümanlara değil aynı politikayı aynı mezhepten olan Ortodoks Rumlara da uyguladılar. Mezhep değiştirmek yada kilise değiştirmek isteksiz de olsa çok zor olmadı. En azından kansız oldu. Ancak asıl zorluk, yeni dini kimliği kabul etmekle yeni bir etnik ve milli kimliği de kabul ediyor olmalarından kaynaklanıyordu. Bir Müslüman Türk dinini değiştirmekle atalarını reddetmiş oluyor, adetlerinin çoğundan vazgeçiyor, eski diniyle birlikte etnik kimliğini ve ailesini de inkâr etmiş oluyordu. Vaftiz edilmek inançlı bir Müslüman için sonsuza dek lânetlenmek demekti¹³⁰. Bu nedenle din değiştirmek

¹²⁹ Ahmed Cavad, *Kırmızı Siyah Kitap 1328 (1912-1913) Faciası Neşri Vesaik Cemiyetinin Katip-i Fahrîsi*, İstanbul 1329, (Sadeleştiren: Güngör Geçer), Pınar Yayınları, İstanbul 2013, s.149.

¹³⁰ J. McCarthy, *a.g.e.*, s. 168.

istemeyenler kaçmayı yeğliyordu. Ancak kaçmaya fırsat bulamayanlar dinini değiştirmekle ölüm arasında seçim yapmaya zorlanıyorlardı.

Bulgarların dinini değiştirmeye özel gayret gösterdiği topluluk, bu çalışmaya da konu olan Rodop dağlarında yaşayan Pomaklar oldu. Bulgarlara göre, Pomaklar Slavca ağırlıklı dil konuştukları için onları Bulgar kimliğinden ayıran sadece İslamiyet'ti. Bu nedenle Hristiyanlaştırma faaliyetleri Pomaklardan başlamalıydı. Ancak bu faaliyet düşündükleri kadar kolay olmadı. Çünkü Pomaklar Türk kimliğiyle Müslüman olmadan evvel özdeşleşmişlerdi. Müslüman olduktan sonra da bunu perçinlemişlerdi.

Pomakların tanassur (Hristiyanlaştırma) edilmesi fikri, daha Balkan Savaşı başlamadan önce Eylül 1912 sonlarında gündeme gelmişti. Kaldı ki, bu düşünce 1890'lardan itibaren kilise ve bazı aydın çevreleri tarafından dile getiriliyordu. Ekim ayında Tatarpazarcık'tan bazı eşrafla birlikte öğretmen Todor İv. Mumciev, Filibe metropoliti Maksim'e mektup göndererek, Müslüman Bulgarların Bulgar ulusuyla entegrasyonu için zamanın geldiğini belirtmişlerdir. Yine aynı öğretmenin girişimiyle, Aralık ayında (bu sırada Bulgar orduları Çatalca'ya kadar olan yerleri işgal etmişlerdi), avukat, tüccar, mühendis, eşraf, gönüllü v.s. kişilerin bulunduğu 22 kişi; Başbakan İvan Geşov, Sinod Meclisi ve Dâhiliye Nazırı Al. Lüdskanov'a bir mektup göndererek Pomakların tanassur edilmesini istediği belirtilmektedir¹³¹.

Hicri 28 Ramazan 1331 (31 Ağustos 1913) tarihli belgede, Gümülcine Koşukavak ve Ahi Çelebi'deki Pomaklarla Ahiliyanları Hristiyanlaştırmaktan kurtarmak için nakl ve iskân edilmeleri ve bunların iskânı için münasip arazi olup olmadığının Edirne vilayetinden sorulması istenmiştir¹³². Bu da Osmanlı Devleti'nin Pomakların sorunları ile ilgilenip çözüm üretmeye çalıştığını göstermektedir.

Bulgar ulusal uyanış döneminde çoğunluğu ruhban çevresine mensup aydınlar tarafından maksatlı üretilen mahalli kaynaklar, Bulgar kolektif hafızasına Pomakların sistemli bir şekilde zorla İslamlaştırıldığı algısı yerleştirmiştir. Bu algı, Bulgar olmayı Bulgarca konuşmak ve Ortodoks olmak şeklinde tanımlayan bir ulus anlayışı ve bazı politik mülahazalarla birleşince Balkan Savaşları'nda Pomakların

¹³¹ Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)", *OTAM 33/Bahar 2013*, s. 163.

¹³² BOA, *DH.İD*. Dosya No:85, Gömlek No: 44, 1331 N 28.

Hristiyanlaştırılmasına zemin hazırlamıştır¹³³. Balkan Savaşları sırasında Bulgaristan'da Bulgar askerlerinin, çetelerinin, Ortodoks kilisesinin sistematik çalışmaları ve devlet eliyle desteklenmeleri sayesinde, Rodoplar, Batı Trakya ve Doğu Makedonya'da 200.000 Pomak zorla Hristiyanlaştırıldı. Örneğin, Osmaniye Köyü'nde sadece dinini değiştiren Türkler ölümden kurtuldular¹³⁴. İsimleri Bulgar isimlerle değiştirilen Pomakların camileri yakıldı, kiliseye gitmeye zorlandılar, kiliseye gitmeyenlere para cezası verdiler, erkeklerin sarık giymelerini yasakladılar. Dinlerine eskiden beri bağlı olan bu insanların birçoğu baskılara boyun eğmektense göç etmeyi tercih ettiler.

Pomakların zorla Müslümanlaştırıldığı iddiası, Bulgarların milli uyanışlarının başladığı XIX. yüzyılda ortaya atılmıştır. İddialarını dayandırdıkları kaynakların, her haliyle sonradan ideolojik amaçlı ortaya çıkarılan kaynaklar olduğu anlaşılmaktadır. Bu kaynaklar: *Papaz Metodi Draginov Kroniği*, Tatarpazarcık'ın Sv. Petir manastırında bulunan *Batkunino Kroniği*, *Belovo Kroniği*, "*Vtoroto Razorenie Na Bulgaria* (Bulgaristan'ın İkinci Yıkımı)", Paisiy Hilendarski'nin *İstoria Slavyanobılgarska* adlı eserinin zeyillerinden biri olan Dryanovo kopyası (*Dryanovski Prepis*) ve "*İstoriçeski Belejnik (Tarihi Not Defteri)*"¹³⁵. Bu mahalli kaynakların biri hariç orijinaleri nedense kaybolmuştur. Örneğin "*Bulgaristan'ın İkinci Yıkımı*" adlı kaynakta Sultan Selim (1512-1520)'in 1522'de Edirne'den Sofya'ya kadar olan yerleri tahrip ettiğinden bahsedilir. Bu da Pomakların zorla Müslümanlaştırıldığı iddia eden kaynakların ne kadar güvenilir (!) olduğunu göstermektedir. Ayrıca bahsedilen kaynaklara benzer bilgiler ne Avrupa kaynaklarında ne de Osmanlı kaynaklarında yer almamaktadır.

Savaş sonrasında Yunan ve Bulgarların ortak hedefi, Rumeli topraklarında tek bir Müslüman ve tek bir cami bırakmamaktı. Çünkü bu savaş Alman hanedanından gelen Bulgar Kralı Ferdinand'ın ifadesiyle Haç'ın Hilal'e karşı savaşıydı. Savaşı kazandıklarına göre "*Türklere ölüm*" parolasıyla Hilal yok edilmeliydi.

Osmanlı Türklerinin hoşgörüsünü göstermek bakımından "*Vossische Zeitung*" gazetesinde yazan muhabirin izlenimleri dikkat çekicidir Muhabir, "*Selanik'teki Aya Sofya Camii'nin üzerinde haç yükseliyor*" dedikten sonra içeriye girdiğini ve içerideki kubbenin orta yerindeki pencerede oniki havariyi temsil eden resimlerin durduğunu, yandaki diğer pencerede ise Meryem Ananın bir tablosu: Kollarında Çocuk İsa

¹³³ Aşkın Koyuncu, a.g.m., s. 149.

¹³⁴ J. McCathy, a.g.e., s. 168.

¹³⁵ Kaynakların tahlili ve geniş bilgi için bkz. A. Koyuncu, a.g.m., s. 149-153.

olduğunu görünce heyecanlandığını yazıyor. Devamında tarihe not düşülecek şu soruyu soruyor: “*Fanatik Müslümanlar, Hristiyanlığın bu sembollerini yüzyıllarca nasıl korumuşlar? Türklerin hoşgörüsüzlüğü bu mudur?*”¹³⁶. Ayrıca Osmanlı Devleti savaştan birkaç yıl öncesinde kiliselerin tamiri için yeni iradeler çıkarmıştır¹³⁷. Örneğin, Ahi Çelebi Kazası’nın Paşmaklı (Smolyan) kasabasında bulunan Rum cemaatine ait Aya Triyada Kilisesi’nin avlusu dâhilinde bir çan kulesi inşasına ruhsat verilmiştir. Yine Ahi Çelebi Kazası’nın Aşağı Raykova Karyesi’nin Sarıca Mahallesi’nde Bulgar kilisesi inşasına izin verilmesi¹³⁸ Türklerin hoşgörüsünün, zorla tanassur politikasını uygulanmaya başlandığı dönemde bile devam ettiğini gösterir.

“*Kölnische Zeitung*” gazetesinin Selanik muhabiri “*Doiran Zulümleri*” başlığı altında; Asgancılar, Popova, Fincanlı, Benyuflu, Çilli, Gensetçalı, Sorlovaç semtlerinin yakıldığını, Sinemikçe’nin Kırbaç Bâla ve Kırbaç Zir ve Palmettu köyleri Müslümanlarının ölüm tehdidiyle Hristiyan yapıldığını ve vaktiyle Müslümanlığı kabul etmiş olan kadınların tekrar Hristiyan yapıldığını yazmıştır.

Dedeagaç Türk Koleji Müdürü Yusuf Kemal Bey’in Raporu’nda bahsettiği ve kendisinin bizzat yaşadığı haç öpülmesi hadisesi din baskısını gözler önüne sermektedir. “...Fanatik ve kanlı bir tören yapıldı: kapıdan çıkan herkese haç öptürülüyordu. Haç’ı öpme emrine uymakta biraz tereddüt edenler oracıkta haklanıyordu. Size şunu da söylemeliyim ki, bu kanlı seremoniye bir Bulgar generali başkanlık ediyordu ve insanlar onun gözleri önünde öldürülüyordu. Dahası, Bulgar okulunda çıkan herkesin başına bir kasket geçiriyordu”¹³⁹.

Drama Sancağı Pursiçan Nahiyesi’nde iki cami kiliseye çevrildi. Bunlardan biri çarşı camiidir, diğeri dinamitle uçurulan Bara Mahallesi’ndeki camiydi. Bulgarlar bazen minareleri yıkmak için top kullanıyorlardı.

Din değiştirme törenleri genelde şu şekilde gerçekleşiyordu: Müslümanlar gruplara ayrılır ve bu grupların her birine, genellikle Bulgar tarihinde veya kilisesinde önem arbeden değişik isimler vaftiz isimleri olarak tahsis edilirdi. Sonra bir piskopos yardımcısı bu grupların birinden diğerine dolaşarak, eşi emsali görülmemiş biçimde Hristiyanlığın temel ilkelerini henüz öğrenmekte olan öğrencilerini birer birer önüne

¹³⁶ Bilal N. Şimşir, *Balkan Savaşları’nda Rumeli Türkleri*....s. 147.

¹³⁷ BOA, *BEO*, Dosya No: 2792, Gömlek No: 209375, (H) 1324 S 03, (M) 29 Mart 1906.

¹³⁸ BOA, *BEO*, Dosya No: 3719, Gömlek No: 278859, (H) 1328 Ra 02, (M) 14 Mart 1910.

¹³⁹ Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 160.

çekerek, bir eliyle alınlarına kutsal sudan serpiyor diğer eliyle ağızlarına soktuğu sosisi ısırma zorlardı. Kutsal su onların vaftiz olduğuna, yedikleri sosis ise Müslümanlığı inkâr ettiklerine işaret ediyordu. Din değiştirme töreni ellerine tutuşturulan bir belge ile son buluyordu¹⁴⁰.

Pomakların İslam dinine bağlılıkları bugün devam ettiğine göre, bu zoraki din değiştirmenin uzun vadede başarılı olduğu söylenemez. I. Dünya Savaşı'nda (1914-1918) Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olması hasebiyle din değiştiren Pomaklardan isteyenlerin eski dinlerine dönebilecekleri iznini verince, hepsi birkaç sene zoraki taşıdıkları isimlerini terk ettiler ve tekrar Müslüman oldular. Ancak Bulgaristan'ın Pomaklara baskısı 1980'li yıllara kadar devam etmiştir. 1912-1913 yıllarının dehşetinden sağ kurtulan Müslümanların torunları eski topraklarında hâlâ Müslüman azınlık olarak yaşamaya devam ediyorlar.

Müslüman Pomaklar Balkan Harbi sırasında ve daha sonraki dönemlerde Bulgarlaştırma ve isim değiştirme baskısına da maruz kaldılar. Bulgarlaştırma faaliyetlerinin ilk safhası olan cami, medrese, tekke vs. tahribi ile camilerin kiliseye çevrilmesinden sonra Müslüman Pomak Türklerinin isimleri Slav-Bulgar isimleriyle değiştirmeleri konusunda baskıların uygulanmasına gidilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için, Balkan Savaşı devam ederken Genel Kurmay Harekât Dairesi Başkanı Orgeneral Sarafov resmi emirler yayınlamıştır. Sarafov, önceden tespit edilen plan gereğince, Pirin Makedonya'sı ve Rodoplardaki mahalli işgal komutanlarına göndermiş olduğu talimatla bütün Müslüman Pomak Türklerinin Hristiyanlaştırılmasını ve Bulgarlaştırılmasını, aksi hareket edenler olursa imha edilmesi ile ilgili emirler vermiştir¹⁴¹. Bu resmi emirler, Türklerin sistemli bir şekilde yok edilmek istendiğinin yani soykırıma tabi tutulduğunun da kanıtıdır. Bulgar devlet yöneticileri Pomaklara insanlık dışı baskı ve zulüm uygularken komitacılar ve Rumlar ile işbirliği yapmışlardır.

Mary Neuburger'in Bulgar *Sega* (*Şimdi*) dergisinden aktardığı hikâye isim değiştirmeye güzel bir örnektir. Hikâye Rodop dağlarındaki bir Pomak köyünde geçer. 1912-1913 Balkan Savaşları esnasında köyde yaşayan Hasan, bir politika haline gelen sözde Müslümanlaşmış Bulgarların tekrar özüne dönmeleriyle ilgili politika gereğince, ismini Dragan olarak değiştirmeye zorlanmıştır. I. Dünya Savaşı'nda politik durum

¹⁴⁰J. McCarthy, *a.g.e.*, s. 169.

¹⁴¹H. Memişoğlu, *a.g.e.*, s. 52.

değişince, Dragan'da eski ismi Hasan'ı geri alabilmiştir. 1930'da tekrar Dragan ismini almaya zorlanan Hasan, 1944'te faşist politikanın son bulması ve komünistlerin devrinin başlamasıyla ismini geri alabilmiştir. Ancak bu defa 1960'larda milli entegrasyon uygulamaları tekrar Hasan'ı zora sokmuş ve ismini Dragan olarak değiştirmeye zorlanmıştır. Kasım 1989'da komünizmin Bulgaristan'da çökmesiyle, altı defa ismini değiştirmeye zorlanan Hasan son defa kendi ismini kullanmaya hak kazanmış ve bu hakkı da kullanmıştır¹⁴².

Pomak Türklerinin zorla Bulgarlaştırıldığı ve Hristiyanlaştırıldığı haberleri dönemin gazetelerinde yer almıştır. Örneğin “*İkdam*” gazetesinin 15-16 Ağustos 1913 tarihli nüshasında; Eğridere kazasının 15 köyden oluşan Dolaştır ve Davud nahiyelerinde 14.000 ve Ahi Çelebi kazasında 29 köyde¹⁴³ 31.000 ve Darıdere kazasında 29 köyde 32.800 ve Gümülcine'nin 15 köyden oluşan Çakal nahiyesinde 12.600 kişi, toplam Arda havzasında 88 köyde 15.570 hane ve 94.000 nüfus Pomak-Müslüman nüfusun mevcut olduğunu yazar. Haberin devamında “Bunlar İslamiyet'te salâbet'i matlâbeyi haiz âdemler olduğu ve Bulgarlık ve Hristiyanlık hatır ve hayallerinden geçmediği halde, Bulgarlar bunları istilâ edince, evvela hoca, imam, muhtarları, ileri gelen eşrafı öldürmüşler, camileri kiliseye tahvil, papazlar ikame etmişler, zavallıların tırnaklarını, dişlerini sökerek, bazılarının ağızlarını ve burunlarını keserek âdem-î kabulde ta'annüd (kabul etmemekte inat) gösterenleri hatır ve hayale gelmez ölümlerle öldürerek, süngü kuvvetiyle bunları tanassur ettirmişleridir”¹⁴⁴.

Bu şekilde baskı ve şiddete maruz kalan Pomakların bir kısmı hiç istemedikleri halde isimlerini ve dinlerini değiştirmek zorunda kalmışlardır. Savaş başladıktan 1913 Temmuz ayına kadar 200.000 civarında Müslüman Pomak Türkü'n isimlerinin zorla Slav-Bulgar isimleriyle değiştirildiği tahmin edilmektedir. Dovlen Pomak Türklerinden 19 Mart 1913 tarihli Sofya'ya gönderilen telgraftan anlaşıldığına göre tümünün Hristiyanlaştırıldığı ileri sürülmektedir¹⁴⁵. İlker Alp eserinde, Balkan Savaşları sırasında 150 bin ile 200 bin arasında Pomak Türkü'nün din, dil, isim ve milliyetinin

¹⁴²Nimet Ayşe Bakırcılar, “Dünden Bugüne Pomaklar”, *Türk Yurdu Dergisi*, Aralık 2011, Sayı 292, s. 269.

¹⁴³Ahi Çelebi (Smolyan) Kazası'na bağlı bu köylerden biri, Sandıklı Reşadiye Köyü'nde Aşağı Mahalle'de ikamet eden muhacirlerin geldiği Smilen Köyüdür. Smilen Köyü muhacirleri olduğu için bu isme izafeten Aşağı Mahalle'de meskûn kişilere “*Smilenski*” denir. Pomakça şiveleri de Drama muhacirlerinin oluşturduğu Yukarı Mahalle sakinlerinden biraz farklıdır.

¹⁴⁴ Hüseyin Memişoğlu, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁴⁵ *a.g.e.*, s. 56.

değiştirilerek Bulgarlaştırıldığı ve Bulgaristan resmî kaynakları tarafından da bu bilginin teyit edildiğini belirtmektedir. Örneğin, Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) emriyle 1988 yılında Sofya’da yayınlanan “*Bulgar Ahalisinin ve Milliyetinin Gelişme Meseleleri (Problemi Na Razvitiето Na Bilgarskata Narodnost i Natsiya)*” başlıklı kitapta, 1913 yılı Temmuz ayına kadar 200 bin civarında, 2005’te Sofya’da neşredilen “*Bulgaristan’da Etnik Azınlıklar (Etničeskite Maltsinsva v Bulgariya)*” isimli incelemede ise 150 bin ile 200 bin arasında Pomak Türkü’nün isimlerinin zorla Slav-Bulgar isimleriyle değiştirildiği ve Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine dahil edildiği kaydedilmiştir. Din değiştirmek istemeyip ölümden kurtulanlar ise mecburen dinlerini yaşayabilecekleri yeni yerler ve yurtlar bulabilmek umuduyla yollara düşmüşlerdir¹⁴⁶.

2.2.2.3. Ekonomik Nedenler

Pomakların yüzyıllar boyunca yaşadıkları Rumeli topraklarından Anadolu’ya göç etmelerinin diğer bir nedeni de mali kaynaklarının zorla ellerinden alınması ve kurutulmasıdır. Pomak köylerine giren çete ve Bulgar askerlerinin yaptıkları ilk iş zavallıların evlerine zorla girerek para edecek ne varsa alıp götürmeleri olmuştur. Toprağa bağlı yaşayan Pomak çiftçilerin malları, hayvanları ve tarlalarındaki mahsullerine varıncaya kadar gasp edilmiştir. Bazen Bulgar ve Yunan yöneticileri, göç yollarına düşen muhacirleri köylerine geri göndermişlerdir. Ancak geri dönen köylüler köylerine vardıklarında yıllarca emek vererek kazandıkları mallarının yok olduğunu ve hatta evlerine Bulgar ve Yunanlıların yerleştirildiklerini görmüşlerdir. Bu durumdaki Pomakların yapabilecekleri tek şey yine göç yollarına düşmek olmuştur.

Yunanistan Hükümeti, -“*İkdam*” gazetesinin 25 Nisan 1913 tarihli nüshasında verdiği bilgilere göre- işgal ettiği arazideki Müslümanların emval ve emlâkini Hristiyan halka mal etmeyi ve bir takım Rum çiftçiye Türklerin terk edeceği araziye vermeyi planlamaktaydı. Bulgaristan’ın ele geçirdiği topraklarda da durum aynıydı. Bulgar sınırına yakın yolları keşfe memur Yüzbaşı Cemil Efendi’nin 2 Ağustos 1913 tarihli raporunda; Bulgarların istilâsından 15-20 gün kadar sonra Türk köylerinde mezalimin başladığını ve Bulgar Hükümeti’nin Hristiyanları, Müslümanları katletmek ve kalanlarını göçe mecbur etmek suretiyle, arazi ve mallarının kendilerine kalacağını bildirmesi pek çok masum insanın öldürülmesine sebep olduğundan bahsetmiştir.

¹⁴⁶İlker Alp, *Pomak Türkleri*, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 2012/1, Eser Matbaacılık 2012, s. 49.

Göçmenler de işgal sırasında Bulgar ordusunun Keşan, İpsala, Babaeski, Selanik, Malkara ve Sofulu'da göçmenlerden 13 kişinin 395.060 kuruş değerindeki mal ve gayrimenkulünü gasp ettiğinden bahsetmişlerdir¹⁴⁷.

Savaş sırasında şehirler talan edilmişti. Hristiyan güçler, artık kendilerinde kalacak Selanik ve Edirne gibi yerleri yakıp yıkmaktan çok yağmalamayı tercih etmişlerdi. Ele geçirdikleri yerlerde askeri güç ve yöneticiler, Müslüman mallarının yağmalanmasına göz yumdular. Hatta talan ve yağmalamayı teşvik ettiler. Örneğin Selanik Yunanlıların eline geçer geçmez başlayan yağmalama haftalarca devam etmiştir. Bu yağmalama olaylarını bizzat gözlemleyen Fransız gazeteci Stephan Lauzanne, yağmalama ve talanın haftalarca devam ettiğini verdiği bilgilerle teyit etmektedir. "... Yunanlılar şehre girer girmez kapalı Türk çarşısıyla Türk evlerini yağmalamaya başladılar. Fakat ondan önce bütün dindar Yenice Hristiyanları gayet neşeli bir halde yağmaya katıldılar. Türk mağazaları Türk evleri hep elden geçti. Bu yağma Cumartesi günü işgalin hemen ardından başladı. Pazar, Pazartesi... Hep devam etti. Aynı zamanda Türk evleri ateşe verilmiş yanıyordu. Çapulculukta Hristiyan zenginler fakirlerden aşağı kalmıyordu. Herkes gücünün yettiği kadarını aldı. Kimi 25 liralık, kimi 500 liralık mal almışlardı. Yağma o kadar şiddetliydi ki, Pazar günü ayın için kiliseye sadece iki kişi geldi. Şimdi Noel yortusu nedeniyle herkes günah çıkartacak olursa işi düzeltmek biraz zor olacak. Ne iç açıcı bir durum!"¹⁴⁸.

Müslüman evlerinin harabeye çevrilmesi, mahsullerinin ve hayvanlarının çalınması yerli Müslüman Türkleri ekonomik bakımdan çok zor durumda bıraktı. Köylülerin kış boyunca ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla topladıkları gıda maddeleri çalınmıştı. Bu nedenle açlığa mahkûm olmuşlardı. Kışı iyi kötü geçirseler bile toprağı sürececek hayvanları ve toprağa ekecek tohumlukları kalmamıştı. Bu nedenlerle Rumeli topraklarında uzun süre açlık çekildi.

Drama Sancağı'nın Kavala bölgesini ele geçiren Bulgarlar, Müslüman köylülerin eski topraklarına dönmeleri için emir çıkardılar. Bu emir aslında yabancı gözlemcilerle şirin görünmek için çıkarılmıştı. İçeride ise şehirde kalmaya devam ederlerse kırbaçlanacakları duyurularak Müslümanlar korkutuldu. Bu nedenle köylüler Bulgaristan sınırının güneyinde yer alan dağlık yerlerdeki köylerine geri döndüler.

¹⁴⁷A. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁴⁸Bu bilgiyi J. McCarthy, 19 Kasım 1912 tarihli İngiliz Konsolos görevlisi Lamb'ın Lowther'e gönderdiği telgrafa dayanarak vermektedir.

Fakat memleketlerine vardıklarında mülklerinin yerinde yeller estiğini gördüler. Eski köylerini harap olmuş, hayvan sürüleri çalınmış ve yaşam kaynakları kurutulmuş vaziyette buldular¹⁴⁹.

Köylerdeki katliamların detaylı anlatımları az sayıdadır; çünkü olaylar rapor edilemeyecek kadar hızlı gelişti. Vahşet bilgilerinin başlıca kaynağı olan batılı gözlemcilerin yağmalanmakta olan Müslüman köylerini nadiren ziyaret ettiklerini belirtilmektedir¹⁵⁰. Örneğin, “*Bulgarlar Drama’ya girdiğinde yüzlerce Müslümanı katlettiler*” şeklinde rapor etmişlerdir. Ama bu katliamın ayrıntılarından pek bahsedilmez.

Dedeoğaç ve Drama çevresindeki hırsızlığın boyutunun anlaşılması için, 140 bin Frank değerinde Türk altınının yabancı posta servisleri vasıtasıyla Bulgaristan’a yollandığını söylemek yeterli olacaktır. Yine Serez’deki yöneticilerin verdiği serbest geçiş belgesi ile köylerine dönmeyi başarmış olan Katuntza köyünün halkı, evlerine döndükten birkaç gün sonra, çeteciler tarafından geride kalan çok az mal varlıkları yağmalanarak topluca katledildiler.

Balkan Savaşları’nın bitmesinden sonra da Pomak Türklerine yapılan zulüm, yağma, talan, zorla din ve milliyet değiştirme kampanyasının devam etmesi üzerine, Osmanlı Devleti Sofya Elçisi Fethi Bey (Okyar) ile Ataşemiliter Mustafa Kemal Bulgar Hükümeti’ne sert bir üslupla nota vermişlerdir. Bu notayla, Pomak Türklerine yapılan her türlü zulüm ve baskının kaldırılmasını istemişlerdir. Aksi halde Osmanlı Devleti’nin gerekli tedbirleri alacağını belirtmişlerdir. Notayı bizzat kaleme alan Mustafa Kemal daha sonra bölgeye giderek incelemelerde bulunmuştur¹⁵¹. Bu nota, Balkan Türklerine yapılan zulümlere karşı Osmanlı Devleti’nin duyarsız kalmayarak bazı girişimlerde bulunduğunu göstermektedir. Ancak notanın Türklere yapılan baskıları azaltmadığı ve alınacağı söylenen tedbirlerin alınmadığı, alındıysa bile yeterli olmadığı yapılan katliamlardan ve kalabalık göç kabilelerinden anlaşılmaktadır.

---

¹⁴⁹J. McCarthy, *a.g.e.*, s. 165-166.

¹⁵⁰*a.g.e.*, s. 153.

¹⁵¹İ. Alp, *a.g.e.*, s.54.

2.3. GÖÇ YOLLARI VE ÇEKİLEN SIKINTILAR

Osmanlı Devleti'nin Avrupa toprakları, savaş öncesinde ittifak kuran balkan devletlerinin hâkimiyetine geçince, Balkanlar'daki nüfus dengesi Türklerin aleyhine değişmeye başladı. Bu değişimin başlamasıyla aynı zamanda Balkanlarda yaşayan, savaş öncesinde bölgelerinde nüfus çoğunluğunu oluşturan Türklerin acı dolu yılları başlamış oluyordu. Bu durum yaşadıkları toprakları terk edenler için olduğu gibi kalmaya devam edenler için de aynıydı. Kalmayı tercih edenler kendilerine uygulanan her türlü baskıya dayanmak ve katlanmak zorundaydı. Göç etmeye karar verenler de göç yollarında canlarından olma da dâhil her türlü tehlikeyi göze almak zorundaydılar.

Bu tehlikelerin başında acımasız ve gözü dönmüş Bulgar yada Yunan çetelerine yakalanma geliyordu. Göçlerin kış mevsiminde devam etmesi, onları her türlü olumsuz kış şartları, yağmur, çamur ve soğukla mücadele etmek zorunda bırakmıştı. Salgın hastalıkların hızla yayılması ve hastalık nedeniyle ölümlerin artması çekilen sıkıntıların başka bir boyutunu oluşturuyordu.

Göç yollarında çekilen sıkıntılara ilave olarak sağlık koşullarının yetersizliği ve salgın hastalıkların yaygın olmasını sayabiliriz. Muhacir iskân edilen barakalarda çiçek hastalığının görüldüğü, hastanelerin yeterli olmaması nedeniyle muhacir hastanelerinin teşkil edildiği görülmektedir¹⁵². Bu durum Osmanlı Devleti'nin her türlü imkânsızlığa rağmen muhacirlerin sağlık ihtiyaçlarını gidermeye çalıştığını göstermektedir.

Savaşın çok kısa bir zamanda kaybedilmesi göç için herhangi bir hazırlığın yapılmasına fırsat vermemiştir. Bu nedenle göçmenler en kısa sürede ulaşabilecekleri kendilerine en yakın tren istasyonunu yada limanı tespit ederek yola koyulmuşlardır. Yakınlarında liman yada istasyon bulunmayanlar ise kara yoluyla yola devam etmek zorunda kalmışlardır.

2.3.1. Denizyoluyla Yapılan Göçler

XX. yüzyılın başında Rumeli bölgesinin önde gelen limanları Selanik, Kavala, Avlonya, Preveze, Dedeğaç, Karağaç, Köstence, Varna, Burgas, ve Ahyolu şehirlerindeydi. Bunlardan Selanik, Avrupa'nın Ege Denizi'ne açılan bir kapısı olması bakımından, Osmanlı Avrupa'sının İstanbul'dan sonra ikinci büyük şehriydi¹⁵³.

¹⁵² BOA, *DH.İD.* Dosya No: 165, Gömlek No: 14, (H) 1331 R 05, (M) 14 Mart 1913.

¹⁵³ A. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

Rodopların güneyi, Vardar Makedonyası, Filibe ve Selanik'ten deniz yoluyla göç eden Pomaklar, muhtemelen kendilerine yakın olan Selanik, Kavala ve Dedeağaç limanlarını kullanmışlardır. Adı geçen liman şehirleri bir taraftan göçmen ihraç ederken bir taraftan da yeni göçmenlerin gelmesi nedeniyle birer göç merkezi durumundaydılar. Göçmenler buralarda aç bîlaç, perişan vaziyette günlerce kendilerini Anadolu'nun herhangi bir limanına atacak gemileri ümitle beklemek zorundaydılar.

Selanik Drama ve Filibe Ahi Çelebi'den göç eden Pomakların Afyon Sandıklı Reşadiye Köyü'ne hangi yolları ve güzergâhları kullanarak geldikleri bilinmemektedir. Ancak bölgedeki kalabalık göçmen topluluklarının içerisinde Pomakların da olduğu muhakkaktır. Göçmen kayıtlarının sağlıklı tutulamamasının bir nedeni savaşın beklenmedik bir şekilde çok kısa sürede kaybedilmesi nedeniyle yaşanan karışıklıklardır. Örneğin, Bulgar istilasından kaçarak Drama, Nevrekop ve Rapçoz'dan Kavala'ya göç eden Müslüman ahali, Kavala'nın da Bulgar işgaline uğraması nedeniyle ne yapacaklarını nereye gideceklerini şaşırılmışlardır. Bu ve buna benzer yerlerdeki göçmenlerin kayıtlarının tutulması mümkün olmamıştır. Yine de kalabalık göçmenlerin deniz yolunu kullanarak nerelere göç ettiklerini; dönemin gazete haberlerinden, resmi yazışmalardan ve yabancı elçilerin kendi hükümetlerini bilgilendirmek amacıyla yazdıklarından takip etmeye çalışılacaktır. Böylece kalabalık göçmen gruplarını takip ederken aynı zamanda Pomakların da kullandıkları göç yolları hakkında bilgi edinmiş olacaktır.

Yunanistan'da göçmenlerin toplanma merkezi durumunda olan Selanik'te 40.000 civarında göçmen toplanmıştı. Aynı tarihlerde Kavala'da ise 20.000 göçmen bulunmaktaydı. Selanik'in Yunan uçaklarıyla bombalanması ve Yunan ordusunun Selanik'e yürüdüğünün haber alınması üzerine, burada toplanan halk paniğe düşüp göç etmeye başlamıştır. Bu arada limanda bulunan New York nakliye gemisiyle birçok kişi taşınmıştır¹⁵⁴.

Selanik limanından hareket eden vapurlar, başta İzmir ve İstanbul olmak üzere Antalya, Mersin, İskenderun ve Suriye'ye göçmen taşımıştır. En çok göçmenin İzmir'e geldiği bilinmektedir. Bu vapurlardan Themistokles Vapuru 2100, Muğla Vapuru 1500, Sahalin Vapuru da 4000 civarında göçmeni Selanik'ten İzmir'e taşımıştır. Aralık 1912 sonu ile Ocak 1913 başlarındaki 1-2 hafta içerisinde Selanik'ten ayrılanların sayısı

¹⁵⁴A. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 81.

25.000'e ulaşmıştır. Anadolu'ya gelen göçmenler, Selanik'te 12.000'i aşkın Türk göçmenin Anadolu'ya gelmek için beklediğini bildirmişlerdir¹⁵⁵. Göçmenlerin sadece Selanik'ten ve sadece deniz yoluyla 1-2 hafta içerisinde 40.000'e ulaşmış olmasına bakılırsa, Balkanların diğer topraklarını terk ederek Anadolu'ya denizyolu, demiryolu ve karayoluyla nasıl bir insan selinin aktığı tahayyül edilebilir.

Mısır Hilal-i Ahmer İdaresi'ndeki Bahr-i Ahmer ve Bahr-i Amâl vapurları ile Rus kumpanyasının Lazarof vapuru Selanik'ten İzmir'e bir hayli muhacir taşımıştır. Bunlardan özellikle Bahr-i Ahmer vapuru Selanik ile İzmir arasında adeta mekik dokuyarak birçok göçmeni İzmir'e taşımıştır. Osmanlı Devleti ile Yunan Hükümeti arasında yapılan anlaşma gereğince, Yunan vapurları da Selanik'ten İzmir ve Kuşadası'na göçmen taşımış ve bunlardan taşıma ücreti de almamıştır. Yunanistan'ın amacı, yeni ele geçirdikleri Türk topraklarından Türkleri boşaltarak yerlerine Rum yerleştirmektir. Osmanlı Hükümeti muhacirlerin İzmir'e nakil olunmasını kararlaştırdığı halde, İzmir'de büyük bir yığılmanın meydana gelmesi nedeniyle artık göçmenlerin başka yerlere nakledilmesini kararlaştırmıştır. Göçmenlerin göç sırasındaki yeme-içme ve taşıma ücreti Muhacirin Komisyonu'na karşılanmıştır. Bazı vapurlarda muhacirlerden ücret alındığı duyumu alındığında, söz konusu ücret alanlar hakkında cezai işlem başlatılacağı konusunda uyarılmıştır¹⁵⁶.

2.3.2. Demiryoluyla Yapılan Göçler

Balkan Savaşları devam ederken Osmanlı ordusunun Makedonya'daki Batı kanadı ile Doğu kanadı arasındaki bağlantının kopması, bölgede bulunan Müslüman Türkleri korumasız ve devletsiz bırakmıştır. Bunu fırsat bilen Bulgar ve Yunan çeteleri bu sahipsiz sivil halka akla hayale gelmeyecek işkenceler ve baskılar uyguladılar. Bu duruma dayanamayan halk Anadolu'ya bir an önce ulaşabileceği vasıtaları aramaya koyulmuştur. Kendilerine en yakın tren istasyonlarına varan bu kalabalık insan toplulukları her türlü zorlu şartlara katlanarak uzun yolculuğa başlıyorlardı. Öyle ki, istasyona yanaşan trende kendine bir karışık yer bulabilen talihsiz muhacir, kendini dünyanın en bahtiyar insanı sayıyordu. Muhacirlerin düzensiz bir şekilde trenlere akın etmesi asker ve cephaneye sevkiyatını da olumsuz etkilemiştir. Bu durumu, Rumeli'nin birçok kazasında kaymakamlık ve mutasarrıflık görevlerinde bulunmuş olan Tahsin

¹⁵⁵ *a.g.e.*, s. 82-83.

¹⁵⁶ Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 230-231.

Uzer şöyle anlatmaktadır: “ *Drama, Serez ve Kavala* (Pomakların yoğun olarak yaşadığı yerler) *düşman eline geçmiş, bir göçmen tufanı kopmuştu. Gümülcine’de göçmenler treni zapt ve askeri sevkiyatı geciktirecek derecede paniğe uğratmıştı*”¹⁵⁷. Dönemin en önemli kitle taşıma aracı olan trenden, asker sevkiyatı ve demiryolu yetersizliği yüzünden gerektiği ölçüde faydalanılamamıştır denilebilir.

Demiryoluyla yapılan göçmen nakilleri sırasında yaşananlar 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) sırasında yaşananlarla benzerlik göstermektedir. Tren istasyonlarında yaşanan manzaralar bir filmin tekrarı gibiydi. Sadece göçe zorlayan aktörler değişmişti. 93 Harbi sırasındaki Rus askerleri ve Kazak çetelerinin yerini Bulgar ve Yunan çeteleri almıştı. Mağdurlar ise hiç değişmemişti. 1878’de trende kendine yer bulabilenler yerlerini kaptırmamak için her türlü ihtiyaçlarını trende gidermişlerdi. Balkan Harbi sonrasında da durum aynıydı. Trenlerin içi, dışı, tepesi muhacir ve yaralı askerlerle dolmuştu. Saatte 5 kilometre hızla ilerleyebilen trenler, canlarını kurtarmak isteyen çaresiz insanları İstanbul’a taşımıştır.

Bu dönemde muhacirlerin demiryolu ile nakilleri daha çok İstanbul’a yakın bölgelerden yapılabilmekteydi. Kırklareli ve çevre köylerin boşaltılması sırasında, 5 Kasım 1912’de Sirkeci ve Kumkapı’ya 1500 göçmeni taşıyan iki tren gelmiştir. Aynı yılın Ekim ayında ise Edirne’den İstanbul’a önce 45 vagon daha sonra ise 35 vagon göçmen getirilmiş ve Kumkapı istasyonunda indirilip Sultan Selim civarındaki boş evlere yerleştirilmiştir. Muhacirlerin akınından ve perişan durumlarından İstanbul halkının morali bozulmasın diye adı geçen muhacirler, Yedikule istasyonunda trenden indirilerek Edirnekapı civarına yerleştirilmişlerdir¹⁵⁸. Denizyoluyla yapılan nakillerde olduğu gibi demiryoluyla yapılan nakillerde de muhacirlerden nakil ücreti alınmamıştır. Osmanlı Hükümeti ekonomik bakımdan zor durumda olmasına rağmen muhacirlerin ihtiyaçlarını mümkün olduğunca karşılamaya çalışmıştır.

2.3.3. Karayoluyla Yapılan Göçler

Rumeli’de yaşayan Türkler için göç nedenleri, savaşın kısa sürede kaybedilmesine bağlı olarak çabuk gelişmiştir. Bu nedenle planlı programlı bir göç söz konusu olamamıştır. Karayoluyla yapılan göçler genellikle at arabası veya öküz arabası ile çok zor şartlarda yapılmaya çalışılmıştır. Özellikle Balkan Savaşı’nın 1912

¹⁵⁷ H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 163.

¹⁵⁸ *a.g.e.*, s. 166.

sonbaharında başlamasıyla, Balkanlara özgü soğğun ve yağmurun meydana getirdiği çamurlu yollarda ilerlemek neredeyse imkânsızdı. İnsanlar aceleyle ve ancak bir iki parça eşyasını alarak çıkabilmiş, çoğunun ayağı yada üstü yarı çıplaktı. Ölüm korkusu bütün mal ve mülkten daha önde geliyordu¹⁵⁹.

Balkan Savaşı hakkında gözlemlerini yazan Fransız gazeteci Stephane Lauzanne konu hakkında şunları not almıştır: “*Savaş meydanından daha müthiş bir şey varsa o da çevresidir. Hendekteki cesetler, yolların alt tarafındaki insan kafaları kadar etkilemiyor. İlk kafileye İstanbul’un 20 kilometre ötesinde rastladım. Ondan sonra ardi arkası kesilmedi. Bazı fakirler, ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar ufuktan bize doğru; kendilerini kovalayan görünmeyen güçten korkarak, şaşkın ve telaşlı kaçıyor, kaçıyorlardı. Hepsinin iki üç parça ıvır zıvırı vardı. Kimi eşyasını omzunda, kimi el arabasında taşıyor, götürüyordu. Bazısı da eski bir manda arabasına doldurmuş, sürüp gidiyordu. Hepsinin yüzünde korku izleri, hepsinin halinde şaşkınlık vardı. Köyler hemen hemen boştu...*”¹⁶⁰.

Osmanlı ordusunda görevli alman subayı Gustav von Hochwachter’in savaş sırasındaki gözlemleri yukarıdaki manzaradan farklı değildi. “*Herkes kaçıyor, çoluk çocuklarıyla birlikte manda arabalarıyla uzun kafileler halinde hat boyunca veya aşağıya doğru Rodosto (Tekirdağ)’ya doğru gidiyorlar. Köyleri yakılmış... Yersiz yurtsuz yollara düşüp kargaşayı daha da artırıyorlar. Fecaat ve sefalet var her yanda; çocuklar yarı çıplak, kadınlar yalnızak çamurda yürüyor...*”¹⁶¹.

Muhacirlerin Anadolu’ya ulaşmak için kullandıkları yolların en zor ve çileli olanı, herhangi bir tren istasyonuna veya herhangi bir limana ulaşamayıp mecburen kendi imkânlarıyla karayoluyla devam etmektir. Denizyolu ve demiryoluyla yola devam etmek de pek kolay değildi. Ancak karayoluyla göç etmeyi tercih edenler, bir taraftan düşmana yakalanma korkusu bir taraftan da salgın hastalık, soğuk, açlık, çamurlu yollar, sırtlarındaki yükler... v.b zorluklarla mücadele etmek zorundaydılar. Düşmana yakalananlar ise ya kılıçtan geçiriliyor, ya diri diri yakılıyor ya da kurşuna diziliyordu.

¹⁵⁹ Sezer Arslan, *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli’den Türk Göçler ve Osmanlı Devletinde İskânları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008, s. 76.

¹⁶⁰ Stephan Lauzanne, *Balkan Acıları ...*, s. 47-48.

¹⁶¹ Gustav von Hochwachter, *Balkan Savaşı Günlüğü Türklerle Cephe*, (Çev: Sumru Toydemir), İş Bankası Yay. İst. 2012. s. 29.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POMAKLARIN ANADOLU'DA İSKÂNİ

3.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN İSKÂN POLİTİKASI

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra geçen 6 yıl içinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları yüzünden Libya ve Avrupa'nın Edirne'den ötesi kaybedilecekti. 1908-1914 yılları arasında kaybedilen topraklar hiçbir abartmayı gerektirmeyecek kadar büyük kayıplardı. 3 milyon kilometrekarelik toprak parçasının 1.1 milyon kilometrekaresi yitirilmişti. Bunların büyük bir kısmı Rumeli'yi de kapsadığından imparatorluk için daha ciddi bir kayıp olmuştu. Çünkü Rumeli, yüzyıllardır “imparatorluğun kalbi” idi. En ileri ve en verimli eyaletler Rumeli'deydi. Bu toprakların kaybedilmesi Jön Türklerin ideolojisinde de büyük etki yaratmış, siyasetlerinin ağırlık merkezini Anadolu'ya kaydırmıştı. Türkçülük fikrinin egemen hale gelmesi Balkan Savaşları sonrası olacaktı. Çünkü topraklarını üçte birinin kaybı, beraberinde ulus devlet için bir nüfus temeli sağlıyor, nüfus daha da homojenleşiyordu. 24 milyonluk nüfustan çoğunluğu Türk olmayan 5 milyon nüfusun eksilmesi ile imparatorluk nüfusunu çoğunluğunu Türkler teşkil edecekti¹⁶².

Aydınların ve cemiyetin söylemi de değişmişti. “*İttihad-ı Anasır*” söylemi “*Millet-i Hakime*” söylemine doğru kaymıştı.

Osmanlı Hükümeti göçmenlerin iskânında, Türk nüfusunun azaldığı bölgeleri ön planda tutmuştur. Bunlardan son birkaç asırdan beri, her 30-35 senede her iki taraf ordularının istilasına uğrayan Edirne vilayeti, sınır bölgesi olması bakımından ön sırayı almaktaydı. Bu sebepten Edirne vilayetinde Müslüman-Türk unsurunun artırılması maksadıyla Rumeli cihetlerinden gelen göçmenlerin Anadolu'ya geçmelerine engel olunarak, Istranca taraflarında yerleştirilmeleri hususunda tezkereler çıkarılmıştır¹⁶³. Bahsi geçen devlet politikasının bir gereği olarak Pomaklar da bu bölgelerde iskân edilmişlerdir.

¹⁶²Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yay. İst. 2011, s. 31.

¹⁶³A. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 169.

3.1.1. İttihat ve Terakki'nin İskân Politikası

Dönemin muktedir gücü İttihat ve Terakki'nin ulus devlet oluşturma politikasına göre; Anadolu'daki gayr-i Türk ve gayr-i müslim unsurlar mümkün olduğunca Anadolu dışına şu veya bu şekilde gönderilecek, Anadolu dışındaki Türklerin ise Anadolu'ya gelmeleri teşvik edilecekti. Bu politikanın bir gereği olarak daha önce birinci bölümde bahsedilen Türk-Bulgar nüfus mübadelesi sınıra yakın köylerde uygulanmıştı.

İttihat ve Terakki'nin örgütsel ve fikirsel dünyası Balkan etkisi taşıdığı gibi uygulayacağı sevk ve iskân politikasında da bu etki çok net hissedilecekti. Balkan Savaşı sonrası gelen muhacirlerin sayısı “*memleketin asayiş ve inzibatını*” bozacak derecede büyüktü. Bu sorunu çözümüne yönelik uygulamaya sokulan, gayrimüslimlerin yerlerinden edilmesi politikası, Edirne mebusu tarafından şu sözlerle anlaşılmıştı; “*Biz tehciri komşularımızdan öğrendik*”¹⁶⁴.

Devletin iskânda uyguladığı temel nokta göçmenlerin azami derecede rahat ettirilmesi ve onları en kısa zamanda üretici durumuna getirmektir. Muhacirlerin geldikleri bölgelerdeki iklime uyumlu olanlara iskân edilmelerine dikkat edilmekteydi. Ancak yoğun göç ve savaş koşulları bunu bazı konularda imkânsız hale getiriyordu. Bu bağlamda göçmenlerin “iklimiyle imtizaç edememe” sorununun giderilmesi adına elden geldiğince gayret sarf edilmiştir. İskânların gerçekleşebilmesi için istisnâ kararlarında 1332 (1913-1914) yılında değişikliğe gidilmiştir. Göçmenlerin iskânı bu düzenlemeyle birlikte geldikleri bölgenin iklimine uyum gösteren yerlerin seçilmesine dikkat edilmeye çalışılmıştır¹⁶⁵.

Balkan Savaşları sonrasında Anadolu'ya gelen göçmen sayısı hakkında kayıtlar tutulmadığı için net bir bilgi yoktur. Kayıtlar tutulduysa bile şu ana kadar bize net bir bilgi verecek gün yüzüne çıkan belgeler mevcut değildir. Ancak bize göçmen sayısı hakkında fikir verecek bazı örnekler mevcuttur. Örneğin Fuat Dündar, İlhan Tekeli'den alıntı yaparak verdiği bilgilere göre; 1912-1913 Balkan Savaşları'ndan sonra 640 bin kişinin Anadolu'ya göç ettiğini yazar. 24 Mart 1918 tarihli Meclis-i Ayan toplantısında dönemin iskân işlerinden sorumlu Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyeti Umumiyesi (AMMU) müdürü Hamdi Bey, Balkan Savaşları'ndan sonra gelenlerin sayısını 450 bin olarak

¹⁶⁴ Fuat Dündar, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁶⁵ Mehmet Kaya, “Balkan Savaşları Sırasında Anadolu'ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar”, *History Studies International Journal Of History*, 1-16 November 2013, s. 5.

veriyordu¹⁶⁶. Mehmet Kaya toplam göçmen sayısını vermemekle birlikte, sadece Makedonya'dan 1912 Kasım ayından 1914 Mart ayına kadar göç edenlerin sayısını dönemin 16 Nisan 1330 tarihli *İkdam* gazetesinden alıntı yaparak 242.807 olarak vermektedir¹⁶⁷. Yine aynı tarihli Ahenk gazetesinde bu sayının 300 bine ulaştığı yazmaktadır. Bu verilere bakarak muhacir sayısının 300 bin ile 650 bin arasında olduğu söylenebilir.

Osmanlı Hükümeti Balkan Savaşları sonrasında Müslüman göçünün büyük miktarlara ulaşması nedeniyle göç ve iskân işleri için yeni kanunlar çıkarmıştır. 13 Mayıs 1913'te İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi kabul edildi. Nizamname uyarınca muhacirlere yapılacak yardımlar belirlenmişti. Göçmenlerin Osmanlı topraklarına girdikleri andan kalıcı iskân yerlerine yerleştirilinceye kadar her türlü yardımlar imkân dâhilinde yapılmaya çalışılmıştır. Sevk sırasında güvenliğin sağlanması, yiyecek-içecek ihtiyaçlarının karşılanması, salgın hastalıklardan korunma, ulaşım araçlarından ücretsiz ya da az ücretle yararlandırma, arazi tahsisi, bina inşaatına katkı ve çeşitli alanlarda muafiyet gibi birçok yardımlar yapıyordu. Muafiyetlerin başında askerlik ve vergi muafiyetleri vardı. Diğer bir muafiyet ise muhacirlerin sundukları dilekçelerden damga vergisi alınmamasıydı. Muhacirler hicret ettikleri tarihten itibaren 6 yıl askerlikten ve 2 yıl her türlü vergiden muaf tutulmuştur. Ayrıca esnaf olan veya ticaretle uğraşan muhacirlere 2 bin kuruşa kadar kredi sağlanmıştır. Bu nizamnamenin uygulanmasında Dâhiliye Nezareti memur kılındı. 1914 yılı başında kurulan (İAMM) İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti'nin nizamnamesinde, aşiretlerin tüm ihtiyaçlarını karşılamak ve dışarıdan gelecek göçmenlerin sevk, iâşe ve iskânlarını sağlamak ve Osmanlı topraklarından dışarıya göçü engellemek görevlerine sahip olduğu belirlenmişti.

Ekonomik bakımdan zor durumda olan Osmanlı Devleti, bütün zor şartlara rağmen Balkan muhacirlerinin Anadolu'ya nakillerinde, göç yollarında ve iskânlarında elinden gelen yardımı yapmaya çalışmıştır.

¹⁶⁶ F. Dündar, *a.g.e.*, s. 56-57.

¹⁶⁷ Mehmet Kaya, *a.g.m.*, s.7.

3.2. MUHACİR POMAK İSKÂNİ

Balkanlarda yaşayan Pomakların sayısını kaynaklar farklı farklı vermektedirler. Osmanlı hâkimiyeti öncesi ve sonrasında düzenli kayıtlar tutulmadığı için ya da tutulduysa bile henüz ortaya çıkarılmadığı için net nüfus bilgisi verilememektedir. Osmanlı yönetimindeki Pomaklar, devletin hâkim milletin bir parçası sayıldığı için, nüfus sayımlarında ve kayıtlarda ayrı bir unsur olarak hiçbir zaman yer almamışlardır. Bu nedenle nüfusları hakkındaki rakamlar tahmin ötesine gidememektedir. Bunlardan birisi 1880’de yapılmış olan bir istatistiktir. Buna göre, Bulgaristan’da yaşayan Pomakların sayısı 400 bin civarındaydı¹⁶⁸. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı’nın 1989’da Pomaklarla ilgili yaptığı çalışmada, Pomak nüfusunu 268.971 ile toplam nüfusun % 3’ünü oluşturduğunu ortaya koymuştur. Ancak bu rakamın çok düşük gösterildiği gerçek sayının 1 milyona yakın olduğu belirtilmektedir¹⁶⁹.

Pomak topluluklarının Anadolu’ya ilk göç dalgası 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) nedeniyledir. İkinci göç hareketi ise 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında gerçekleşmiştir. Daha sonraki dönemlerde de bu göç hareketi azalmakla birlikte I. Dünya Savaşı’nda ve sonrasında özellikle Sosyalist Bulgar yönetiminin baskıları nedeniyle devam etmiştir.

Türkiye’de iskân edilen Pomaklar genellikle Marmara ve Ege bölgesinin değişik yerlerinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Türkiye’de Pomaklar; Afyonkarahisar(1), Balıkesir(12), Bilecik(3), Bursa(4), Çanakkale(10), ayrıca Biga’da(19), Edirne(27), Eskişehir(3), İstanbul(5), Manisa(2), Sakarya(2), Samsun(5), Tekirdağ(6) ve adı geçen illerin ilçeleri dahil olmak üzere toplam 99 ayrı küçük büyük yerleşim yerlerinde varlıklarını devam ettirmektedirler. Türk kültürünün bir parçası olan Balkan kültür geleneklerini bugün Türkiye’de yaşatmaya devam etmektedirler.

Türkiye’de Pomaklar ayrı bir etnik grup olarak ele alınmadığı için net olarak nüfusları hesaplanmamıştır. Bu nedenle aşağıda verilen rakamların net olmadığı belirtilmelidir. 1965 yılında Almanya Tübingen Enstitüsü nüfus artışını dikkate almadan Pomakların nüfusu hakkında verdiği sayı 300 bin civarındadır. 2000 yılında Erciyes

¹⁶⁸www.fikiryolu.net/index.php? Option=com_content&viwer=article&id=2923, Necat Çetin, 02 Ekim 2011. (e.t. 18 Ağustos 2015).

¹⁶⁹<http://pomaknews.com/?p=4543> İbrahim Kenar Nisan 2007. (e.t. 02 Eylül 2015).

Üniversitesi'nin yaptığı etnik gruplar hakkındaki çalışmada Pomakların sayısı 600 bin olarak tahmin edildiği belirtilmektedir.

3.2.1. Marmara Bölgesi'nde Pomak İskânı

Savaş sonrasında gelen Pomaklar, Türkiye'nin çeşitli yerlerine yerleştirilmişlerdir. Bu bölgelerden biri de Marmara bölgesidir. Bölgeye yerleştirilen Pomakların yerleşim yerleri, nüfusları ve kısa bilgileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. Balıkesir'de Pomak İskânı¹⁷⁰

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Ocaklar Köyü	Erdek	2365	Selanik Karacaova'dan 1924 Mübadelesiyle geldiler
Şahinkaya Köyü	Sındırgı	279	1910'da Bulgaristan'ın Filibe (Plovdiv) ili Dospat ilçesinden göç ettiler.
Hodul Köyü	Gönen	1450	1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında Bulgaristan Filibe çevresi Dren (Kızılcık) ve Lokoviche (Mikrokleisoura) köylerinden geldiler.
Zeytinli Beldesi	Edremit	17.499	1800'lerin sonunda Bulgaristan Smolyan (Ahi Çelebi) ilinden geldiler. Şu anda Tatil köyü.
Necipköy Köyü	Manyas	400	Balkan Savaşı başladığında (5 Ekim 1912) Bulgaristan Kirazalan (Chereşova) ve Tımraş'tan geldiler.
Bereketli Köyü	Bandırma	711	Köyün bulunduğu bölgeye Pomakistan denir.
Sahil Yenice Köyü	Bandırma	685	1924 Mübadelesiyle Yunanistan Selanik civarından geldiler.
Ballıpınar Köyü	Erdek	630	Kocaburgaz da denir. 1924 Mübadelesiyle Selanik Sancağı Drama Livası Kavala Kazası Kokala Köyünden göç ettiler.
Osmaniye köyü	Dursunbey	409	Balkan Savaşları sırasında Ahi Çelebi (Smolyan) bölgesi Karabulak ve Gören köylerinden geldiler.
Toybelen Köyü	Merkez	312	Selanik Drama Zernovitsa (Kastanochoma) Köyünden 1924 Mübadelesiyle geldiler.
Yukarıyapıcı köyü	Erdek	1813	1924 Mübadelesiyle Selanik Drama Kavala Kokala Köy'ünden den göç ettiler.
Gölyaka köyü	Bandırma	351	Selanik Drama ilçesi Kavala kazası Korita Köy'ünden geldiler.

Tablo incelendiğinde Balıkesir'de iskân edilen Pomakların çoğunluk itibariyle 1924 Türk-Yunan Nüfus Mübadele anlaşması gereği Selanik çevresinden gelenler ile

¹⁷⁰ <http://pomaknews.com/pomashkiselo/>. (e.t. 12 Ağustos 2015).

Balkan savaşları sırasında Bulgaristan'ın Filibe çevresinden gelenler oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 5. Bursa'da Pomak İskânı¹⁷¹

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Kazanpınar Köyü	M.Kemalpaşa	150	Bulgaristan'ın Eğridere Köyü'nden 1912'de göç ettiler.
Yalıçiftlik Köyü	Mudanya	950	Balkan Savaşlarından sonra Ustrumcalı 10 hane yerleştirildi. 1924 Mübadelesiyle Yunanistan'ın Vodina Kazası Karacaova Nahiyesi Draman Köyü Pomakları yerleştirildi.
Kıranköy	İnegöl	416	Yunanistan'ın İskeçe bölgesinden geldiler. Hidrellez şenlikleri meşhurdur.
Şahinyurdu Köyü	Gemlik	600	1924 Mübadelesiyle kuruldu. Selanik Drama'dan gelenler iskân edildi.

Tablo 6. Çanakkale'de Pomak İskânı¹⁷²

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Karadoru Köyü	Yenice	410	93 Harbi sonrası Bulgaristan'ın Filibe ili Dobruca Kasabası Dobrulu Köyü'nden geldiler.
Yeniköy	Gelibolu	900	1924 Mübadelesiyle Selanik Karacaova Polenköy'den geldiler. Karaca ve Şahin ailelerinden oluşur.
Kapanbeleni Köyü	Biga	196	93 Harbi sonrası Filibe Dobruca Kasabası Dobrulu Köy'ünden gelip yerleştiler.
Çalköy	Yenice	1130	93 Harbi sonrası Bulgaristan Filibe Bugutvu Köy'den geldiler.
Yaykın Köyü	Çan	950	1901'de Filibe ilinin Ülbe Köy'ünden geldiler.
Tayfürköy	Gelibolu	832	1924 Mübadelesiyle Selanik Karacaova bölgesinden geldiler.
İlyasalanı Köyü	Biga	138	1911'de Filibe Osenova'dan 450 nüfusla geldiler.
Elmalı Köyü	Biga	576	93 Harbi sonrası 1882'de Bulgaristan Filibe ili İstinimaka ilçesi Bukova, Lakavitsa ve Drenova köylerinden geldiler.
Değirmendüzü Köyü	Gelibolu	624	1924 Mübadelesiyle Selanik Karacaova'nın Nivor Köyü'nden gelme.
Abdiağa Köyü	Biga	373	1891'de Bulgaristan Filibe ve Rahova'dan geldiler.

¹⁷¹ http://www.pomaklarinsesi.com/wp-content/uploads/2015/09/pomaklarin_sesi_5.pdf. (e.t. 03 Temmuz 2015).

¹⁷² <http://pomaknews.com/pomashkiselo/>. (22 Temmuz 2015).

Yenice Kaymakamının verdiği bilgilere göre, bazı kesimlerde 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları esnasında özellikle Bulgaristan ve Yunanistan'dan göç eden nüfus da bulunmaktadır. Bu nedenle Yenice'nin birkaç köyü Pomak, Muhacir ve Çerkesdir¹⁷³. Bu bilgilerden Yenice Pomak yerleşiminin Çalköy'le sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda verilen nüfus miktarları kesin değildir. Genel olarak 2000 ve 2007 yılları nüfus sayımlarından biri örnek olarak fikir verme amaçlı verilmiştir. Ayrıca Çanakkale'nin Biga ilçesinde merkez ilçe de dahil olmak üzere nüfusları belli olmayan çoğunluk itibarıyla 93 Harbi sonrasında gelen 19 yerleşim yeri daha vardır.

Tablo 7. Çanakkale Biga'da Pomak İskânı

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Açıklama
Akkayrak Köyü	Biga	Bulgaristan Filibe Tomraç ve Küçükköy'den geldiler.
Akpınar Köyü	Biga	93 Harbi sonrası 1891'de Filibe'nin Dravna ve Foyna köylerinden göçen Pomaklar iskân edildi. Köyde Pomaklar Yörüklerle beraber yaşarlar.
Arabaalan Köyü	Biga	1885'te Filibe'nin Lakavitsa Köyü'nden geldiler.
Camialan Köyü	Biga	1900'de Filibe Daudvu, Karasu ve Drievu köylerinden geldiler.
Çeşmealtı Köyü	Biga	1878 Botevgrad'ın Orhaniye Köyü'nden geldiler.
Eybekli Köyü	Biga	Köyde Yörükler de yaşar. 1878'de Bulgaristan'ın Filibe, Rubcuz ve Lofça'dan geldiler.
Gündoğdu Köyü	Biga	1883'te Filibe Evciler, Şumnu, Terbiköy ve Karlıova'dan göç ettiler.
Güvemalan Köyü	Biga	Filibe Küçükköy, Şumnu, Tomaç'tan gelen Pomaklar Yörüklerle beraber yaşamaktadırlar.
Harmanlı Köyü	Biga	93 Harbi sonrasında Filibe Dervişova ve Şumnu Aydos'tan gelen Pomakların oluşturduğu köy.
Havdan Köyü	Biga	Filibe'nin Poyna, Dravna ve Bufku çevresinden geldiler.
Ilıcabası Köyü	Biga	Filibe Lakavica, Corgan ve Tafrisina köylerinden geldiler.
Işıkeli Köyü	Biga	Filibe Lakavica'dan 1896'da gelen Pomaklar yaşar. Diğer adı Eşekçi Köyü'dür.
İskenderköy	Biga	Filibe Drenova ve Yunanistan Dedeagaç göçmenleri iskân edildi.
Kaynarca Köyü	Biga	1896'da Filibe'nin Çatak, Drenova, Steminak, Çurkuvu ve Sriyavu Köylerinden geldiler.
Sarıkaya Köyü	Biga	1879'da Filibe'nin Rava, Yeşilköy ve Timris çevresinden gelen muhacirlerdir.
Yeniçiftlik Beldesi	Biga	Bulgaristan'ın Belaslatina, Lofça, Bejanova, Palamarsa ve Köklüce gibi 8 ayrı yerden geldiler. Köy 1895'te kurulmuştur. Belaslatina'dan gelen 74 hane Pomak'tır ¹⁷⁴ .
Yeşilköy	Biga	1882'de Bulgaristan Filibe Çilingir Köy'den geldiler.
Yolındı Köyü	Biga	1878'de Bulgaristan Filibe Naresçan Köy'den geldiler.

¹⁷³Yenice Değerleri Sempozyumu (28-29 Ağustos 2008), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, 2008, s. ix.

¹⁷⁴ Kemal Gözler, Necdet Zeki Gezer, *Yeniçiftlik Beldesi Tarihi, Ekonomisi, Sosyal ve Kültürel Yapısı*, Ekin Kitabevi, Bursa 2003, s. 17.

“Pomak Dokumalarıyla Modern Tasarımlar” adlı çalışmada Biga ilçesine bağlı Elmalı, Işıklı, Kaynarca, Ilıcabaşı, Yolındı, Arabaalan ve Camialan köylerinin Pomak köyleri olduğundan bahsedilmektedir¹⁷⁵. Adı geçen köylerden sadece Elmalı Köyü yukarıdaki listede yer almamaktadır. Dolayısıyla Elmalı Köyü’nü de Pomakların yerleştiği köylere ilave etmek gerekir.

Tablo 8. Edirne’de Pomak İskânı¹⁷⁶

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Başağıl Köyü	Uzunköprü	568	% 75’i 1887’de Bulgaristan Bela Slatina ve Svilengrad’tan % 25’i ise Selanik Drama’dan mübadele ile gelen Pomaklardan oluşmaktadır.
Sinanköy	Lalapaşa	685	93 Harbi sonrası Bulgaristan’ın Yanbolu civarından geldiler.
Karabücek Köyü	Uzunköprü	618	Boşnak, Gacal, Çitak ve Yörüklerle beraber Tisova Köyünden gelen Pomaklar iskân edilmiştir.
Yenikapuzlu Beldesi	İpsala	3540	
Pınarköy	Keşan	750	Selanik Drama Babalçin ve Konçin köylerinden geldiler.
Naipyusuf Köyü	Havsa	745	Bulgaristan Lofça’dan İzvor Pomakları 1889’da yerleştirildi. Salı-Cuma iş yapılırsa uğursuzluk getirdiğine inanılır.
Hasırcı Arnavutköy	Meriç	870	1924 Mübadelesiyle Selanik Drama’nın Raşovo ve Biçevo köylerinden geldiler.
Yağmurca Köyü (Kestanbolu)	Uzunköprü	1160	93 Harbi sonrası Plevne, Lofça-Biliçköy, Rahuva-Tırno ve Plevne-Gornik köylerinden geldiler.
Büyüköğünlü Köyü	Lalapaşa	380	I. Dünya Savaşı sırasında 1914’te Filibe Petvar ve Çurekovo köylerinden gelen Pomaklar iskân edildi.
Kocaali Köyü	Enez	350	Bulgaristan Eğridere(Adrino)’den gelen Pomaklar köyün % 40-45’ini oluşturuyor.
Hacı Beldesi	İpsala	1699	İlk yerleşenler 1893’te gelen Pomaklardır. 1924 Mübadelesiyle Selanik Drama’nın Debre ve Kaşciyen köylerinden gelen Pomaklar yerleştirildi. Daha sonra 1935’te Romanya’dan 1950’de Bulgaristan’dan gelen göçmenler iskân edildi. % 70’i Pomaktır.
Küçükdoğanca Köyü	Keşan	565	Selanik Drama Lokavitsa, Maluhaşta ve Pilov köylerinden geldiler.
Karacaali Köyü	Keşan	500	Selanik Drama Çora Köy’ünden 1924 Mübadelesiyle iskân edildiler.
Akhoca Köyü	Keşan	501	93 Harbi sonrası Bulgaristan’ın Dobruca-

¹⁷⁵ Fatma Nur Başaran ve Banu H. Gürcüm, “Pomak Dokumalarıyla Modern Tasarımlar”, *e-Journal of New World Sciences Academy* 2009, Number: 4, Article Number: 2C0014, s. 153.

¹⁷⁶ <http://pomaknews.com/pomashkisel0/?cat=9>. (e.t. 07 Ağustos 2015).

			Dubrevsi nahiyesinden geldiler.
Altıntaş Köyü	Keşan	689	1924 Mübadelesiyle Selanik Drama Rodiboş Köyü ile Bük Nahiyesine bağlı Yavur, Çatak, Bukova, Belen, Leşten ve Karacaköy köylerinden göç ettiler.
Musabeyli	Merkez	624	Bulgaristan Kadıköy'den gelen Pomakların yaşadığı köydür. "Çamurdan manda çıkarma" oyunu meşhurdur.
Büyükgerdelli Köyü	Süloğlu	1280	Bulgaristan'ın Blagoevrad-Tserovo ve Dolno Osenovo ile Eski Cuma Tırgovetşi'den göç ettiler.
Kocahıdır Beldesi	İpsala	1183	1893'te Bulgaristan'ın Dobruca Kasabası'ndan 66 hane geldiler.
Sultaniçe Köyü	Enez	1201	Köy padişah II.Abdülhamit'in vakıf arazisi üzerinde kurulduğu için bu ismi aldı. 93 Harbi sonrasında Bulgaristan'dan göç ettiler. Köyün yarısı balıkçılıkla geçinir.
Hamidiye Köyü	Uzunköprü	453	93 Harbi sonrasında Bulgaristan Plevne'nin Bejenovo kasabasından 17 aile göç etmişlerdir.
Azatlı Köyü	Havsa	1337	Köyün yerlileri Hristiyan Gagavuz Türkleriydi. 1924 mübadelesiyle Selanik Drama Müzdhel (Milopetra) köyden gelen Pomaklar yerleştirildi. Bulgaristan'ın Haskova, Kırcaali ve Rezgrad civarından Pomaklar da yaşamaktadır.
Kavaklı Köyü	Meriç	560	1924'te Mübadele ile Selanik Drama Pulevu ve Kalçavu köylerinden geldiler.
Küplü Köyü	Meriç	3272	Selanik Çernişevo, Trestenik ve Gobrišta köylerinden 1924 mübadelesiyle geldiler.
Hasanpınar Köyü	Uzunköprü	752	
Çalıköy Köyü	Uzunköprü	495	Selanik ve Drama çevresinden 1924 mübadelesiyle 80 hane gelmiştir. 1934'te köy göç almaya devam etmiştir. Bulgaristan'ın Rezgrad ili Kemaller ilçesine bağlı Ahat Köy'den gelenlerle 220 haneye ulaşmıştır.
Vaysal Köyü	Lalapaşa	669	Göveç ve kurufasülyesi meşhurdur.
Kayapa Köyü	Merkez	212	Pomakların yaşadığı köy Edirne'ye 20 km uzaklıktadır.

Tablo 9. İstanbul’da Pomak İskânı¹⁷⁷

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Cebeci Mahallesi	Gazios-manpaşa		
Gümüşdere Köyü	Sarıyer	2000	1924 Mübadelesiyle Selanik Karacaova ve Fuştan(Europos) Köylerinden geldiler.
Binkılıç Köyü	Çatalca	1555	Çoğunluk nüfusu Bulgaristan’dan gelen Pomaklar oluşturur. Bir kısmı 93 Harbinde bir kısmı ise Balkan Savaşları sırasında göç etmişlerdir.
Akören Köyü	Silivri	1850	Balkan Savaşları sonrasında Bulgaristan’ın Pazardjik, Velingrad ve Draginovo çevresinden göç ettiler.
Firuz Köy	Avcılar	17.260	Bulgaristan Ortaköy’e (Ivaylograd) bağlı Balcıbüyük Köyünden geldiler.

İstanbul’da çoğunluğu 93 Harbi ve Balkan Savaşları sonrasında Bulgaristan’dan gelen Pomakların oluşturduğu yerleşim yerlerinde toplam nüfus 22 bini geçmektedir.

Tablo 10. Kırklareli’de Pomak İskânı¹⁷⁸

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Nüfusu	Açıklama
Kocayazı	Kofçaz	336	Kurtuluş Savaşı yıllarında Bulgarların boşalttığı köye Bulgaristan’dan gelen Pomaklar iskân edildi.
Pehlivanköy	Merkez	1917	Balkan Savaşları sırasında 1 yıl işgal altında kalan köy, işgalden kurtulduktan sonra Bulgarlardan temizlenmiştir. Yerlerine Pomaklar yerleştirilmiştir.
Kuştepe Köyü	Merkez		
Yenice Beldesi	Pınarhisar	1430	1924 Mübadelesiyle Selanik Drama Şubilova, Toma ve Dracišta çevresinden göç ettiler. Köyün eski adı Skepasto’dur
Soğucak	Vize	801	Selanik Drama Leştin Köyü’nden geldiler.
Küçükayla Köyü	Vize	2000	Yunanistan’dan Mübadele ile geldiler.
Ertuğrul Köyü	Lüleburgaz	734	93 Harbi sırasında Bulgaristan’ın Tırnovacık kazasının Yağlar Köyü’nden göç ettiler.
İslambeyli Köyü	Pınarhisar	391	Bulgaristan Filibe kaza ve köylerinden göç ettiler.(Ortaköy, Cumali Bala, Beşire, Razlık, İstanmeka, Dranovo, Kurovo, Gündüzköy, Bayat, Çukurköy ve Çepli)
Beyci Köyü (Penço)	Kofçaz	99	Dere kurbanı geleneği ve çeşitli kurban gelenekleri devam ettirilmektedir. Bu etkinlikte herkes evinden bir parça aş getirdiği için bereketlendiği düşünülmektedir.

¹⁷⁷ <http://pomaknews.com/pomashkiselo/?cat=19>. (e.t. 13 Haziran 2015).

¹⁷⁸ <http://pomaknews.com/pomashkiselo/>. (e.t. 25 Temmuz 2015).

Tablo 11. Kocaeli’de Pomak İskânı

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Yalakdere Köyü	Karamürsel	1927	Yunanistan’ın Edesse İlçesine bağlı Nevor Köyü’nden göç etmişlerdir. Köyün % 75’i Pomaktır.

Tablo 12. Sakarya’da Pomak İskânı

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Akçukur Köyü	Ferizli	365	Bulgaristan’ın Tırnova şehrinden geldiler.
Budaklar Köyü	Adapazarı	1408	Bulgaristan’dan gelen Pomaklar yaşamaktadır.

Tablo 13. Tekirdağ’da Pomak İskânı

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Yayaağaç Köyü	Şarköy	344	1924 Mübadelesiyle Selanik Drama’dan geldiler.
Küçükyoncalı Köyü	Saray	2032	1875’te Bulgaristan Tırnova vilayeti Selvious ilçesi Kuşova ve Nosel köylerinden göç ettiler. Köy nüfusunun sadece % 15’i Pomaktır.
Kadriye Köyü	Hayrabolu	623	1893’te Bulgaristan’ın Lofça şehrinden 93 Harbi sonrasında göç ettiler.
Çınaraltı Köyü	Malkara	1052	93 Harbi sonrası Bulgaristan’ın Pleven, Loveç, Bela Slatina ve Breşte dolaylarından göç ettiler. Labada adını verdikleri yapraklı börekleri meşhurdur.
Kırgöz Köyü	Çorlu	2115	1934’te Pomakların yaşadığı Bulgaristan’ın Rodop dağları eteklerinden gelmişlerdir.
Büyük Danişmend Köyü	Hayrabolu	531	Bulgaristan Lofça’dan (Loveç) muhtemelen 93 Harbi sonrası göç etmişlerdir.

3.2.2. Batı Anadolu’da Pomak İskânı

Tablo 14. İzmir’de Pomak İskânı¹⁷⁹

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Kanberler Köyü	Kemalpaşa	287	93 Harbi sonrasında Bulgaristan’dan göç etmişlerdir. Doksanüç muhacirleri olarak bilinir.
Çınardibi	Bayındır	---	93 Harbi sonrası Bulgaristan Filibe Semine Kasabası Drenovo ve Dupnisa köylerinden gelmişlerdir.
Nazarköy Köyü (Kurudere)	Kemalpaşa	349	Nazar boncuğu üretimi meşhurdur.

İzmir’de tabloda yer alan üç yerleşim yerlerinin dışında Beşpınar ve Bayramlı Köylerini de ilave etmek gerekir. Pomak müziği ile ilgili yapılan bir çalışmada İzmir’de Kanberler, Çınardibi, Beşpınar ve Bayramlı köylerinde Pomak topluluklarının yaşadığı belirtilmektedir¹⁸⁰.

İzmir’in liman kenti olması ve Balkanlardan gelen göçmenlerin özellikle deniz yoluyla İzmir’e geldikleri bilinmektedir. Bu gerçeklerden yola çıkarak yukarıda Pomaklarla ilgili verilen sayıların gerçeği yansıtmadığı, gerçek sayının çok daha fazla olabileceği ve bu hususun ayrıca araştırılması gerektiği düşünülebilir.

Tablo 15. Kütahya’da Pomak İskânı¹⁸¹

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Büyüksaka Köyü	Merkez	657	93 Harbi sonrası 1881’de Bulgaristan’ın Plevne ilinin Bejenova kasabasından 17 aile göç ettiler.

¹⁷⁹<http://pomaknews.com/pomashkiselo/?cat=16>. (e.t. 20 Ekim 2015).

¹⁸⁰Emine Filiz Dürük, *Pomaklarda “Pesne” Pratiği: Sembolik Kültür ve Etnisite*, Dokuz Eylül Ü. Güzeli Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2007, s. 1.

¹⁸¹<http://buyuksakakoyu.tr.gg/>. (e.t. 10 Temmuz 2015).

Tablo 16. Manisa’da Pomak İskânı¹⁸²

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Turgutalp (Kirazalan)	Merkez	480	Bulgaristan Rodop dağları çevresinden 93 Harbi ve Balkan Savaşları sırasında gelen Pomaklar iskân edildi.
Bardakçı Köyü	Demirci	830	Bulgaristan Filibe ili Dospat’a bağlı Kasak Köyden göç ettiler. Pomaklar önce Balıkesir Ayvalık’a yerleştirildiler. Ancak serin yer aradıkları için dağ eteklerinde iskân istediler. Dağ eteklerinin değişik yerlerine koydukları etlerden en son hangi yerde bozulmuşsa orayı yurt edindiler.

Tablo 17. Afyonkarahisar’da Pomak İskânı

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Reşadiye Köyü	Sandıklı	1002	Balkan Savaşları sırasında çoğunluğu Selanik Drama’dan olmak üzere Bulgaristan Filibe ilinin Ahi Çelebi kazasının Smilen, Kirazalan (Çereşovo), Muğla ve Katon köylerinden göç eden Pomaklar iskân edilmiştir.

Afyonkarahisar’da tablodan da anlaşıldığı gibi Sandıklı ilçesinde tek bir yerde Pomak yerleşim yeri bulunmaktadır. Reşadiye köyü Balkan Savaşları sırasında yoğun olarak göçmenlerin Anadolu’ya gelmeleri nedeniyle devlet eliyle projelendirilen yeni kurulmuş köylerden biridir. Dönemin Padişahı V. Mehmet Reşat’a izafeten “Reşadiye” adıyla tesmiye edilmiştir. Çalışmanın IV. Bölümünde köy ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilecektir.

3.2.3. İç Anadolu Bölgesi’nde Pomak İskânı

Tablo 18. Bilecik’te Pomak İskânı¹⁸³

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Şükranıye (Çatak)	Merkez	208	93 Harbi sonrasında Bulgaristan Filibe Fosuva ve Küçükköy (Osenovo) köylerinden 1895’te göç edenler iskân edildi.
Saraycık	Bozüyük	323	
Orhaniye Köyü	Osmaniye	123	

¹⁸²<http://pomaknews.com/pomashkiselo/?cat=33>. (e.t. 28 Temmuz 2015).

¹⁸³<http://www.pomaklar.com/t1039-bilecik-in-pomak-koyleri>. (e.t. 01 Kasım 2015).

Tablo 19. Konya’da Pomak İskânı¹⁸⁴

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Gökhüyük Köyü	Çumra	1600	1800’lerin sonunda Pomak Tımraş Devleti’nin yıkılmasından sonra Pomakların bir kısmı İstanbul’a bir kısmı da İbrahim Ethem liderliğinde Konya Çumra’ya yerleştiler.
Boğazkent Köyü	İlgın		

3.2.4. Karadeniz Bölgesinde Pomak İskânı

Tablo 20. Samsun’da Pomak İskânı¹⁸⁵

Yerleşim Yeri Adı	İlçesi	Tahmini Nüfusu	Açıklama
Gökçeçakmak Köyü	Çarşamba	1317	1934’te Bulgaristan Tuhovişta ve Satovça bölgelerinden geldiler
Dedeli Köyü	Bafra	680	1924 Mübadelesiyle Yunanistan’dan gelen Pomaklar iskân edildi. Kurban gelenekleri devam etmektedir.
Selemelik Köyü	Bafra	410	1924 Mübadelesiyle Selanik Drama Dratistis ve Dratışta belediyelerinden göç ettiler.
Asar Köyü	Bafra	499	1924 Mübadelesiyle Kavala’dan göç edenler yerleştirildi.
Çamaltı Köyü	Bafra	462	1934’te Bulgaristan’ın Smolyan ili Zlatograd kasabasından ile Erma ve Reka köylerinden geldiler. Küçük bir kısmı ise Alamovtçi ve Elehçe köylerinden göç etti.

3.3. POMAK KÜLTÜRÜ

Sosyokültürel yaşantıları Anadolu’daki geleneklerle önemli ölçüde benzerlik gösteren Pomakların % 85-90’ı köylerde yaşamakta ve tarımla uğraşmaktadır. Ev içi döşemeleri ve kadınların giysileri Anadolu köylülerinin döşeme giyim tarzına çok benzer. Pomakların çok azı istisna olmak üzere çoğu Müslüman’dır ve Hanefi mezhebine bağlıdır. Pomaklar arasında İslamiyet öncesine ait, eski dinleri Şamanizm’den kalma gelenek ve adetlerin yaşatılmasına özen gösterildiği dikkati çeker. Mesela “akika” veya “harkeke” kurbanı diye adlandırılan, yeni doğmuş çocuklar için kesilen kurbanların kemiklerinin hiç kırılmadan toplanarak bir kayın ağacının altına

¹⁸⁴<http://pomaklar39.blogspot.com.tr/2010/01/pomaklar.html>. (e.t. 01 Kasım 2015).

¹⁸⁵<http://pomaknews.com/pomashkiselo/?cat=32>.(e.t. 21 Eylül 2015).

gömülmesi, ayı oyunu, şibeciler, devecilik, beş-beşe ve sayacılar gibi oyunlar şaman inanışının bölgedeki geleneklere yansımış şeklidir. Yine Nevruz'un kutlanması ve bu kutlamalar esnasında ateş yakılarak üzerinden atlanması Türk dünyası ile birlikteliğin önemli örnekleridir¹⁸⁶. Afyon Sandıklı Reşadiye Köyü'nde Nevruz kutlamalarında ateş yakılıp üzerinden atlanması geleneği 1990'lara kadar devam etmiştir.

Genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan köylerde yaşayan Pomakların kendilerine has dışa kapalı kültürel yapıları mevcuttur. Evlerinin avlu duvarları yüksek yapıdadır. Kendilerinden olmayanlara “zubek” (yabancı) derler. Örneğin, Bursa Gemlik ilçesine bağlı Şahinyurdu Köyü'nde dışarıdan gelenlere mülk satılmıyor. Afyonkarahisar Sandıklı ilçesi Reşadiye Köyü'nde de yabancılara mülk satanlara iyi gözle bakılmıyor.

Fiziki açıdan sarışın olan Pomaklar cesur, gözü pek, çalışkan ve aynı zamanda inatçıdırlar¹⁸⁷. Her ne kadar dil yapılarında Slav dilinin etkisi¹⁸⁸ varsa da gelenek ve göreneklerini incelediğimizde eski Orta Asya Türk kültür kodlarının devamını görmek mümkündür. Örneğin, ister Balkan topraklarında olsun ister Anadolu'nun herhangi bir yerinde olsun Pomaklarda baharın başlangıcı sayılan “hıdrellez” geleneği canlılığını günümüzde de devam ettirmektedir.

Edirne ilinin Havsa ilçesine bağlı Necipyusuf Köyü'ndeki hıdrellez geleneği aslında Pomak hıdrellez geleneğini özetlemektedir. Hıdrellez günü bütün köy halkı bir meydana toplanır, topluca şenlik yapılırdı. Bir gün öncesi, kırlarda toplanan kır çiçeği ve zambaklar suya konur ve bu çiçek suyu ile yıkanmak adetti. Yıkanma işi mutlaka güneş doğmadan önce yapılırdı. Hıdrellez sabahı erken kalkmak, köy civarında ekili bulunan arpa ve çavdar tarlasına gidip yuvarlanmak, çiğlerle ıslanmak her türlü

¹⁸⁶Hüseyin Memişoğlu, “Pomaklar”, *İ.A.*, Türkiye Diyanet Vakfı, C 34, s. 321.

¹⁸⁷ Pomakların inatçılığıyla ilgili bir rivayet anlatılır: Osmanlı orduları Makedonya'ya girdiğinde dönemin paşası Üsküp'e gelir. Vardar nehri kıyısında otururken canı karpuz çeker ve aklına bile fikir gelir. Etrafa para dağıtması adetten olduğu için hemen haber salar ve etrafındakilerden bir Arnavut, bir Makedon ve bir Pomak çağırarak sorar: Bu karpuz neyle kesilir? Makedon bıçakla kesilir diyerek bir kese altını kapar. Arnavut da bıçakla kesilir diye cevap verince o da bir kese altını alır. Sıra bizim Pomak'a gelince aslında aklında başka şeyler varken hazırlıksızca “makasla kesilir” der. Paşa kızar ve benimle dalga mı geçiyorsun diyerek muhatabını dövdürür. Tekrar aynı soruyu sorar ama Pomak aynı cevabı verir. Paşa tekrar dövdürür ama Pomak bir türlü doğru cevabı vermez. Bunun üzerine başka bir Pomak paşaya şunları söyler: Paşam bu Pomaklar bir şey dedi mi yanlış da olsa doğru da olsa bir daha vazgeçmez bu söylediğinden, sözünden döndürülemez öleceğini bilse bile.

¹⁸⁸ Yapılan dil araştırmalarına göre; Pomakçanın % 30'u Ukrayna Slavcası, % 25'i Kuman-Kıpçakça, % 20'si Oğuz Türkçesi, %15'i Nogayca ve % 10'u Arapça kelimelerden oluşmaktadır. Pomakların konuştukları dil kendi aralarında; Rodop-Pomak lehçesi, Katrancı-Pomak lehçesi ve Tuna-Pomak lehçesi olmak üzere üçe ayrılır. Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri.....s.32*.

hastalığa karşı bir önlem sayılırdı. Toplantılarda kurulan salıncaklarda kızlar türkü, mani söylerler, delikanlı erkekler coşardı¹⁸⁹. Sandıklı Reşadiye Köyü'nde de hıdrellez günü inanca göre, mutlaka güneş doğmadan erken kalkılmalı, eğer erken kalkılmazsa bütün yılın tembellikle ve bereketsizlikle geçeceğine inanılır. Bursa Mudanya ilçesi Yeniçiftlik beldesinde 250 yıllık tarihi çınar altında yapılan piknik ve bahar ayındaki kuzu çevirme yemekleri çok meşhurdur. Hıdrellez zamanı köyde çok güzel şenlikler yapılmaktadır. Mayıs ayının ikinci pazarı Hançerli köyünde çevre köyler ve Bursa'dan gelen insanlarla yöresel Dede Şenlikleri yapılmaktadır.

Pomakların bir geleneği de “*sedenka*”dır. Sedenka Pomakçada “oturmak, toplanmak” anlamlarında kullanılır. Köy kadınlarını kendilerine özgü eğlencelerindedir. Pomak kültürünün bir parçası olan bu gelenek özellikle Pomak köylerinde devam etmektedir. Sedenka nerede yapılacaksa ev sahibi kadın sabahtan komşu ve yakınlarını davet eder. Bu uygulama komşu toplanması şeklinde yapıldığı gibi söz merasimlerinde ve harman zamanı eğlencelik olarak da yapılabilmektedir. Komşuların toplanmasıyla gerçekleşen gecelerde, mısır ve kabak yenilir, bulgur çekilir, sohbet edilir, bazen de kızlar darbuka eşliğinde oyunlar oynarlar. Söz merasimi için toplanıldığında eğer kızın ailesi kızı oğlana vermeye söz vermişse kızdan damat adayına bir mendil götürülür. Kızlar toplanıp eğlenmeye devam ederler. Harman zamanı gerçekleştirilen sedenkanın asıl amacı yardımlaşmadır. Bir taraftan ay çiçeği dövülürken bir taraftan mısır soyulur. Bir çeşit imece niteliğinde yapılan bu sedenkelerde tabii ki türküler söylenip oyunlar da oynanır¹⁹⁰.

Sedenka geleneği yöreden yöreye değişmektedir. Ayçiçeği yetiştirilen yerlerde ayçiçeğinin hasat zamanında, mısır yetiştirilen yörelerde ise mısırın hasat zamanında harman sedenkaları düzenlenir. Örneğin Afyonkarahisar Sandıklı ilçesinin Reşadiye Köyü Pomakları eskiden haşhaş hasadında bu sedenkaları uygulamaktaydılar. Günümüzde ise harman zamanı yapılan bu gelenek unutulmaya yüz tutmuştur. Bazı yörelerde kış geceleri hasır dokumak için sedenkalar gerçekleştirilmektedir. Uygulamada yöreden yöreye ve mevsimsel nedenlerden dolayı farklılıklar gösterse de sedenka geleneğinin Pomaklarda bir şekilde devam ettiği söylenebilir.

¹⁸⁹ <http://pomaknews.com/pomashkiselo/?p=1289>. (e.t. 07 Ağustos 2015).

¹⁹⁰ Seren Özcan, *Pomak Kimliği*, Ceren Yayıncılık, Edirne 2013, s. 72.

Soğuk kış gecelerinde Pomakların uyguladıkları bir gelenek “*Bocuk Geceleri*” geleneğidir. Bocuk anası, bocuk karısı, bocuk dede adlandırmalarıyla bocuk gecelerinde eğlenceler düzenlenir. Bocuk geceleri inanışa göre kışın tam ortasına denk gelen günlerdir. Diğer bir deyişle eski Kasımın 60.,61. ve 62. geceleridir. Bu üç gecede sular donarsa o yılın bolluk ve bereket içerisinde geçeceğine inanılır. Çoğu Pomak köyünde çok şişman kişiler için “*bocuk domuzu*” deyiminin kullanılıyor olması, domuzun soğuklarda daha sağlıklı yetişmesine bir gönderme niteliğindedir. Bocuk karısının insan kılığında beyaz çarşafı bürünerek yaşlı bir kadın görünümünde gezdiğine inanılır. Köy ahalisinden yaşlıca bir kadın seçilir, kadının karnı tencere karasıyla boyanıp yüzü çizilir. Kadın eline bir kasnak alarak başının üstüne kaldırır ve üzerine beyaz bir çarşaf sarılır. Karnından aşağıya bir oklava bağlanır ve ceket giydirilir. Bu enteresan ve biraz da korkunç haliyle peşinde kalabalıklarla sokak sokak dolaşır. Gece boyu dışarıda dolaşanlar bocuk gecesini eğlenceli bir hale getirmeye çalışırlar. Bocuk karısının/anasının/dedesinin gelip yemesi için dama bir tepsi baklava konur ve yemesi için davet edilir¹⁹¹. Bazı bölgelerde kıyafet değiştirmiş gençlerin gezerek mani ve türküler söylemesi şeklinde gerçekleşen bu kültürel ritüelde eğlence, şenlik, büyü, sihir, bolluk ve bereket iç içedir.

Yeni doğan çocuğu ilk haber verene bahşış verilir. Bebek önce tuzlu suyla yıkanır ve doğumun kutlanması için eşe dosta yemek verilir. Makedonya Pomakları bu geleneğe “*babina*”, diğer Pomaklar ise “*smidal/simidal*” derler. Davette etli yemekler olabildiği gibi asıl amaç smidal adı verilen şekere batırılmış ekmek yedirmektir. Bebeğe nazar değmemesi için nazarlık takılır. Çocukların ilk dişlerini çıkarması ve ilk konuşmasına önem verilir, bunları haber verenlere hediye vermek adettendir. İlk dişin çıkmasını kutlamak için “*diş toyu*” düzenlenir. Yeni doğum yapmış lohusa kadınlara “*al karısı*”, “*karabasan*”, ve “*al basma*” diye halk tarafından adlandırılan kötü ruhların musallat olduklarına inanılır. Bu kötü ruhlardan korunmak için yeni doğum yapmış kadınların bellerine 40 gün boyunca kırmızı kemer takılır. Şaman kültüründe de görülen gelinlere kırmızı bez bağlama geleneği, Pomakların bu geleneğiyle benzerlik göstermektedir.

Bazı Pomak topluluklarında kadınlar Perşembe gününün gecesi ve Cuma günü el işi yapmazlar. Yapılırsa ölen küçük çocuklar ana-babaya ibrikle su taşırlarken ibrikleri

---

¹⁹¹ a,g,e., s. 70.

delinir, bu yüzden suyu ulaştıramazlar inancı vardır. Salı ve Cuma günleri temizlik yapılmaz ve çamaşır yıkanmaz. Salı günleri tırnaklar kesilmez. Başka günlerde de kesilen tırnaklar toprağa gömülür. Bunlar yapılmazsa uğursuzluk olacağına inanılır.

3.3.1. Pomak Yemeklerinden Örnekler

“*Hoca Gezeği*” ya da kısaca “*Gezek*” adı verilen Pomak geleneğine göre; köye veya mahalleye gelen misafirler için her gün mahalle sakinleri sırayla yemek hazırlarlar. Böylece gelen misafirler kimseye yük olmadan ağırlanmış oluyor. Sırayı takip eden özel bir görevli yoktur. Bu sıra herhangi bir liste olmaksızın kendiliğinden düzenli bir şekilde devam eder gider. Sırası gelen aile özenerek elinden geldiğince yapabildiği en güzel yemekleri hazırlayarak misafirin bulunduğu köy odasına tepsi ile götürür. Pomak misafirperverliğinin bir göstergesi olan bu yemek hazırlama geleneği yakın zamana kadar özellikle köylerde devam etmiştir. Ancak günümüzde geçerliliğini yitirmiştir denilebilir. Hoca Gezeği denmesinin nedeni ise eskiden bu yemek hazırlığının cami imamları için yapılmış olmasıdır.

Bazı Anadolu köylerinde görülen bu geleneğin Pomaklarda da görülmesi, Anadolu halkı ile Pomak halkının beslendiği kültür kaynağının aynı olabileceği konusunda bize ipucu vermektedir.

Pomak Yemekleri

Tıkvınık: Kabak yemeği

Pita (Pitilitsa) : Tavada yapılıp fırında pişirilen ekmek

Zelnuk Böreği: Yeşilliklerle yapılan börek

Luçnik: Soğanlı börek

Labada: Yapraklı börek

Kulaçına: Bir çeşit çörek. Afyonkarahisar’da haşhaşlı yapılır.

Papara: İçine ekmeğin doğrandığı pratik çorba

Retkakaşe : Mısır çorbası. Düğün çorbası olarak da yapılır. (Mısıryana Trahana)

Kaşa: Un çorbası. Bazı yerlerde bir çeşit soğan yahnisinin adıdır.

Luta Kaşa: Tarhana çorbası

Kaçamak: Una yağ karıştırılarak pişirilen yemek. Pomak mutfağının kendine has uygulaması olan bir yemektir.

Pristapalka: Yürümeye başlayan çocuklar için “ilk adım” anlamında özel olarak yapıp eşe-dosta ve konu-komşuya dağıtılan çerezli (fındık, fıstık, ceviz, kuru üzüm... v.b) ekmek.

Marudniki: Sulu ve akıcı kıvamda yapılan bir çeşit akıtma. Krepe benzer.

Zelevi Sarmiçki: Sarma

Sopska: Pomak salatası

Toçelka Desert: Pomak baklavası

Pulneno Pomaşki Furno: Fırında biberli Pomak dolması.

Mladozhenetsa Otpadutsi: Damat paçası yemeği

Mişmaş: İçine maydanoz konulan yumurtalı domates yemeği

Pulneni Çuşki Si Mleko: Sütü biber dolması

Tapkana Çuşka: Kırmızıbiber dolması

Pomaski Veçerya: Etle hamurun birlikte pişirildiği tava yemeği

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR MUHACİR POMAK KÖYÜ: REŞADİYE

4.1. REŞADİYE KÖYÜ TARİHÇESİ

Balkan Savaşları (1912-1913), Osmanlı Türk ordularının yenilgisiyle sonuçlanan ve Balkanlarda Türk hâkimiyetinin son bulduğu bir savaştır. Savaştan sonra Balkanlardan Anadolu'ya yoğun Türk göçü yaşanmıştır. Devlet mevcut köy ve mahallelere ilaveler yaparak, gayr-i müslimlerin boşalttığı köylere muhacirleri yerleştirerek veya yeni köyler kurarak iskân meselesini çözmeye çalışıyordu. Balkan Savaşlarından sonra göçmenlerin artması ve bu göçmenlerin iskânı konusunda sorunlar yaşanması nedeniyle Osmanlı Devleti yeni göçmen köylerinin kurulmasını kararlaştırmıştır.

Bu çerçevede oluşturulan Reşadiye Köyü, Afyonkarahisar ili Sandıklı ilçesine bağlı bir göçmen (muhacir) köyüdür. Afyonkarahisar iline 73 km., Sandıklı ilçesine 12 km. uzaklıktadır. Batısında Koçgazi ve Yayman köyleri, Kuzeybatısında Baştepe Köyü, Kuzeyinde Gürsu (Davul) Köyü, Kuzeydoğusunda Koçhisar Köyü ve Hüdai Kaplıcaları, Doğusunda Küfü Çayı ve Afyon-Denizli karayolu, Güneydoğusunda Örenkaya (Macırlı) Köyü, Güneyinde ise Celiloğlu (Damlar) köyü yer almaktadır. Hüdai Kaplıcaları çok yakın olduğu için köy ile iç içe sayılır.

Sandıklı ovasında yer alan köyün ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Köyde karasal iklim hâkimdir. İklimine uygun patates, salatalık ve lahana yetiştiriciliğinin köy ekonomisinde önemli payı bulunmaktadır. Köyün doğusunda yer alan su kaynaklarının bulunduğu Küfü çayı çevresinde sebze yetiştirilip pazarlarda satılmaktadır. İlçe merkezinde esnafılık yapanlar olduğu gibi inşaatçılıkla geçimini sağlayanların sayısı az değildir. Köyde köklü bir geçmişe sahip olup birçok kişiye istihdam sağlayan turşu imalatı yapılan işletme faaldir.

Reşadiye, 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında çoğunluğu Selanik Drama'dan göç edenler olmak üzere, Filibe'nin Ahi Çelebi/Paşmaklı (Smolyan) bölgesinin güneyinde yer alan Smilen köyü ve aynı bölgenin Mugla, Kirazalan ve Katon köylerinden göç edenler tarafından Balkan Savaşlarının hemen akabinde yeni oluşturulan bir Pomak köyüdür. Dönemin Osmanlı padişahı V. Mehmet Reşat adına izafeten “*Reşadiye*” adıyla isimlendirilmiştir.

Yeni köylerin kurulacağı yerlerin özellikleri ve köy planlarının nasıl olması gerektiği ile ilgili 5 Mart 1329 (18 Mart 1913) tarihli talimatname yayınlanmıştır¹⁹². Yeni kurulacak köylerle ilgili fikir vermesi ve Reşadiye Köyü'nün talimatnameye uygunluğunu değerlendirebilmek için talimatname maddelerini aşağıya veriyoruz.

Talimatnâme

Muhâcirin için teşkil edilecek kura hakkında nizamnâmenin irâ'e eylediği şerâ'itle beraber mevâd-ı âtiyenin nazar-ı dikkate alınması icâb ider:

1- *Te'sis idilecek köylerin mevki'ini intihâbda (seçiminde) her şeyden evvel hevânın cidayeti, civarında bataklık olmaması, muhalif ve şedîd rüzgârlara ma'ruz veya büsbütün râtib ve çukur mahallerde te'sis idilmemesi, tark-ı umumiyeye veya istasyon ve iskelelere yakın olması.*

Yeni kurulacak köylerin yer seçiminde iklimine havasına dikkat edilmesi, bataklık olmaması, çok çukur veya çok yüksek olmaması ile ulaşım olanaklarına dikkat edilmesi istenmiştir. Reşadiye Köyü'nün coğrafi konumunun talimatnamenin birinci maddesine uygun olarak seçildiği söylenebilir.

2- *Arazinin vüs'atına göre köylerin mümkün mertebe cesîm olmasına i'tina edilerek beşer onar haneli karyeler te'sis idilmemesi.*

İskân politikası mucibince 50 haneden az olan muhacirlerin mevcut köylere yerleştirilmesi öngörülmüştür. Elli haneden az kabilelerin daha önceden oluşturulmuş köylere yerleştirilmesi usulü 1332 Muharrem ayından (Kasım-Aralık 1914) sonra daha sıkı bir şekilde uygulanmaya başlandı¹⁹³. Reşadiye Köyü kurulduğu sırada Nüfus Esas Defteri¹⁹⁴ kayıtları esas alınarak tespit edilen hane sayısı 69'dur. Defterde doğum tarihi 1914 ve öncesi olan toplam 109 hanenin nüfus defterine kayıt tarihi (R) 1330 (M. 1914)

¹⁹²Dâhiliye Nezâreti Muharrerât-ı Umumiye Mecmuası, I,Nu:4, s.6'dan alıntı. A.Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 158.

¹⁹³ Mehmet Kaya, *a.g.m.*, s. 6.

¹⁹⁴ Köylerde bağlı bulunduğu ilçe kayıtları esas alınarak tutulan nüfus defterleridir. Reşadiye Köyü'ne ait iki adet Nüfus Esas Defteri incelenmiştir. Birincisi defter tarihsiz olup bazı yerleri eksik ve çok yıpranmış defterdir. İkincisi ise yine birinci defter esas alınıp düzenlenen 01.04.1934 tarihli defterdir. Önemli bilgiler ihtiva eden defterlerin en büyük eksikliği, çalışmamız için gerekli olan hemen hemen hiçbirinin doğum yerlerinin yazılmamış olmasıdır. Sadece 3 kişinin doğum yeri yazılıdır. Bunlar: Hane No:1'de Şehoğlu Hasan'ın (DEMİR) Ahi Çelebi doğumlu olduğu, Hane no: 110'da kayıtlı Bıdıkoğlu Murat'ın (SARI) Ahi Çelebi doğumlu olduğu ve Hane No:4'te kayıtlı Tahir oğlu Recep'in (soyadı yok) Hamidiye doğumlu olduğu yazılıdır.

olanlar toplanarak bu sayıya ulaşılmıştır. Geriye kalan 40 hanenin deftere kayıt tarihleri 1914 sonrasıdır. Dolayısıyla kayıt tarihine bakarak bu hanelerin köye daha sonra geldikleri söylenebilir.

3- *İskân husûnda muhâcirînin me'luf oldukları dutçuluk, tütüncülük, gülcülük, bağcılık vesâ'ire gibi sanâyi-i zıra'iyye nazar-ı dikkate alınarak kendilerine o nev'i hâsılatı müsâ'de arazi tahsisi.*

Muhacirlerin yerleştikleri yerlerde maddi zorluklar çekmemeleri ve bir an önce üretici durumuna geçip ülke ekonomisine katkıda bulunmaları amaçlanmıştır. Böylece muhacirler devlete yük olmaktan çıkmış olacaktı. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan Drama ve Ahi Çelebi muhacirlerinin Sandıklı ovasına yerleştirilmeleri yukarıdaki amaca uygundur.

4- *Hânelerin inşâsında karyenin vasatından köyü dörde taksim ider sûretde şarktan garba ve şimâlden cenûba doğru onbeşer metroluk iki müstakîm cadde açılarak bu caddelerin nokta-i iltisâkından ya'ni köyün vasatından (ortasından) lâ-akl (en az) beş-altı dönüm vus'atında bir meydan bırakılması ve mekteb ile câmi-i şerifin işbu meyanda nâzır olarak inşâsı ve diğer sokakların dahi işbu caddeleri müstakîmen kat'idecek sûretde veyahud bunlara temâmiyle müvâzi olarak onikişer metrodan az olmamak üzere küşâdı (oluşturulması).*

Mart 1913'te yayınlanan bu talimatnameden sonra, adı geçen maddeyi plan üzerinde açıklayan Nisan 1913 tarihli örnek Köy Planı Krokisi¹⁹⁵ örneği çıkarılmıştır. Köy meydanının nerede olacağı, cami ve okulun yerleri ile sokakların ne şekilde tanzim edileceği kroki üzerinde gösterilmiştir. Kuzeyden güneye, batıdan doğuya birbirine paralel oluşturulan caddeler aslında modern köy tipine örnektir. Bu tip yerleşim yerlerinde alt yapıyı oluşturmak düzgün olmayan caddelere göre daha kolaydır. Sosyal etkileşim kolaylığı, ulaşım ve taşımacılık maliyetinin düşürülmesi de amaçlanmış olabilir. Reşadiye Köyü köy planına baktığımız zaman küçük değişikliklerin yapıldığını ancak caddelerin birbirine paralel olması gibi genel hatlarıyla mezkûr plana uygunluk gösterdiği söylenebilir.

5- *Cevâmi'-i şerîfe ile mekteblerin etrafında be-heme-hâl teneffüse müsâ'id ayruca birer bağçe mahalli bırakılacağı gibi mekteblerin inşâsında ma'ârif-i umûmiye*

¹⁹⁵ BOA, *DH.MB.HPSM*, Dosya No: 8, Gömlek No:47, (H) Cemaziyelevvel 1331, Nisan 1913.

nezâret-i celîlesinin mekâtib-i ibtidâ'iyeye inşââtı hakkındaki ta'limatnâmesi ahkâmının muhâfazası.

Reşadiye Köyü camisi plana uygun köy meydanında olup geniş bahçesi de mevcuttur. Köy okulu ise plan dışına çıkılarak önce köy içine yapılmış daha sonra ise köyün girişine yeni okul inşa edilmiştir.

6- Köyün akarsuyu uzak bir yerde te'sisine mecbûriyet husûlü hâlinde köye içecek su celbine gayret olunması ve her halde derece-i nüfusuna göre kuyular hafri ve ehâli ve hayvânâtın mazrû'l-saha ve râkid sular şurbundan men'i.

7- İlerüde köyün tevs'i'i halinde hânelerin evvelce inşâ kılınmış hânelere müvâzi ve yek nisak olarak inşâsı ve yeniden açılacak veya temdîd olunacak sokakların evvelkilere müvâzi bulunmasına dikkat edilerek şekl-i evvelin dâ'ima muhâfazası.

8- Her hâne için birer dönüm tefrik olunarak hânelerin işbu bir dönüm mahallin caddeye nâzır cihetinin vasatında ve bir hizâda inşâsıyla iki tarafının bağçe ve arka cihetinde ağıl ve samanlık ve yine bağçe mahalleri olarak bırakılması.

9- Köyün cesâmetine göre münasib mahallerinde harman yerleri ve köye lâ-akl ikibin metro ba'dında kabristan mahalli tefrik olunacağı gibi arazi müsa'id bulunduğu halde her hâneye ayrıca birer buçuk dönüm bağ mahalli tahsis idilecektir.

10- Her karyeye mer'i tahsîsi lüzumu dahi bedihî olub bunlara nüfus-ı mevcûdeye nazaran her hâne için onar dönüm kadar olmasına ve her hânenin yirmibeş küçük ve beş büyük hayvan otlatmak hakkı bulunmasına dikkat edilmesi.

Anadolu'ya Osmanlı Devleti'nin desteği ile göç eden Rumeli ahalisi, padişaha ve devlete bağlılıklarının bir delili niteliğinde teşkil ettikleri köy ve mahallelere padişahlara izefeten Hamidiye, Aziziye, Reşadiye veya rahata ve huzura kavuşmaları dolayısıyla Refahiye, Kemaliye gibi isimler vermişlerdir¹⁹⁶. Akşehir kazasının Böğrüdelik mevkiinde iskan edilen muhacirinin teşkil eyledikleri karyenin Reşadiye adının verilmesi¹⁹⁷, Çorlu kasabasında iskan edilen muhacirinin teşkil ettikleri mahallenin Reşadiye ismiyle isimlendirilmesi¹⁹⁸, Alemdağı civarında iskan edilmiş olan

¹⁹⁶ A. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 45-46.

¹⁹⁷ BOA, *BEO*, Dosya No: 3811, Gömlek No: 285787, (H) 08 L 1328, (M) 05 Ekim 1910.

¹⁹⁸ BOA, *BEO*, Dosya No: 3944, Gömlek No: 295795, (H) 11 L 1329, (M) 05 Ekim 1911.

Hopa muhacirlerinin teşkil eyledikleri karyeye Reşadiye isminin verilmesi¹⁹⁹ sadece birkaç örnektir. İşte bu yeni teşkil edilen köylerden birisi de bu bölümde ele alınan ve bir Pomak köyü olan Afyonkarahisar Sandıklı ilçesine bağlı Reşadiye Köyü'dür.

Reşadiye Köyü yerleşim planı çevresinde bulunan köy yerleşimlerine göre farklılık göstermektedir. Bu farklılığı en çok cadde ve sokaklarının düzenli oluşunda görmek mümkündür. Köy sakinleri ile karşılaşanların en çok dikkatini çeken ise konuştukları dildir. Kendi aralarında genellikle Pomakça konuşan köylüler dışarıdan gelen misafirlere karşı mümkün olduğunca Türkçe konuşurlar. Ancak Türkçe konuşurken de Pomakçanın tesirini görmek mümkündür. Selanik Drama'dan gelen Yukarı Mahalle sakinleri ile Filibe Ahi Çelebi Smilen köyünden göç edenlerin iskân edildiği Aşağı Mahalle sakinleri Pomakçanın farklı şiveleri ile konuşmaktadırlar. Ancak bu şive farkı zamanla azalmıştır.

Köyün ileri gelenlerinin anlattıklarına göre göç etmelerinin en önemli nedeni zorla Hristiyanlaştırma faaliyetleri adı altında yapılan din baskısıdır. Örneğin, köylerine tanassur için gelen papazı öldüren köylüler ne yapacaklarını şaşırılmış, başlarına geleceklerden korkarak alelacele kaçmaya karar vermişlerdir. Gerek Filibe'den gerek Drama'dan göç edenlerin ortak noktası, göç etmeye hızlı karar verip hemen harekete geçmeleridir. Bu nedenle göç için herhangi bir hazırlık yapmaya zamanları olmamıştır. Sadece yanlarında taşıyabilecekleri değerli eşyaları alarak yola koyulmuşlardır.

Hane no 98'de kayıtlı Onbaşıoğullarından Mehmet Başpınar'ın doğum tarihi 06.02.1331 (13 Mayıs 1913) ve doğum yeri Afyonkarahisar'a bağlı Sandıklı ilçesine 45 kilometre uzaklıktaki Dinar ilçesidir. Buna göre bazı ailelerin köy kurulmadan önce Dinar'da bir süre ikamet ettiklerini söyleyebiliriz. Dinar ilçesine ne zaman geldikleri konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Köyün kurucularında sayılan bazı göçmen ailelerin Sandıklı-Çivril arasında bulunan Akdağ yaylasında bir süre kaldıkları, Akdağ'da bulunan akrabalarına ait mezarlardan anlaşılmaktadır. Kesin olmamakla birlikte bazı göçmen ailelerin köye bir buçuk kilometre mesafedeki Hüdayi Kaplıcaları çevresinde bir süre iskân edildikleri dile getirilmektedir. Muhtemelen Ahi Çelebi Smolyen bölgesinden gelenler Dinar çevresine, Selanik Drama'dan gelenler Akdağ çevresine, diğerleri de kaplıca çevresine geçici iskân politikasıyla yerleştirilmişlerdir.

¹⁹⁹ BOA, *İ.DH*, Dosya No: 1490, Gömlek No: 1329, (H) 28 Z 1329, (M) 31 Aralık 1910.

Yukarıda maddeleri verilen 18 Mart 1913 tarihli yeni göçmen köylerinin kurulmasıyla ilgili talimatnameden sonra köyler kurulmaya başlanmıştır. Reşadiye Köyü kuruluncaya kadar muhacirler geçici iskân yerlerinde kalmışlardır. Nisan 1913'te hane projeleri ve Mayıs 1913'te köy planı projeleri devlet tarafından yayınlanmıştır. Aynı yılın en erken yarısından sonra yerleşme başlamış olabilir. Köyün kurulmasından sonra yeni gelen göçmenlerle birlikte geçici iskânda olanlar köye yerleştirilmişlerdir. Köy nüfus defterindeki nüfusa kayıt tarihlerinin farklı olması farklı zamanlarda göç edip yerleştirmelerin zamanla yapıldığını gösterir. Diğer bir ifadeyle Reşadiye Köyü, aynı tarihte kitle halinde göç edenler tarafından değil farklı zamanlarda ve farklı yerlerden göç edenler tarafından kurulmuştur.

4.2. MUHACİRLERİN GELDİKLERİ YERLER

Köye gelen muhacirler genel olarak Balkan topraklarının güneyinde yer alan iki farklı bölgelerden gelmişlerdir. Köye ilk gelen ve en kalabalık olan muhacir aileler Selanik Drama'dan gelmişlerdir. Bunların hemen hemen hepsi köyün Yukarı Mahallesi'ne iskân edilmişlerdir. Aşağı Mahalle'ye iskân edilen Pomaklar ise günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Filibe (Plovdiv) İlinin güneyindeki Smolyan (Ahi Çelebi/Paşmaklı) bölgesinden gelmişlerdir. Bunların dışında günümüzde Bulgaristan sınırlarında yer alan üç ayrı köyden birer aile daha göç ederek köyde iskân edilmişlerdir. Köylerden birincisi, Ahi Çelebi'nin doğusundaki Kirazalan (*Çereşevü*) Köyü, ikincisi Ahi Çelebi kazasının kuzey batısındaki Mugla Köyü, üçüncüsü ise yine Drama sancağı Çiç Nahiyesi'ne bağlı köylerinden Katon Köyü'dür²⁰⁰. Günümüzde Kirazalan Köyü'nden gelenler, geldikleri köye izafeten "*Kerezakanski*" adıyla bilinir. Yine aynı şekilde Mugla Köyü'nden gelenler "*Muglanski*" ve Katon köyünden gelenler de "*Katunski*" sülale adıyla anılmaktadır.

Göçmenlerin nereden geldiklerini tespit etmeye çalışırken Reşadiye Köyü Nüfus Esas Defteri'nden yararlanılmaya çalışıldı. Ancak kişilerin doğum yeri hanesinde kayıtlar eksik tutulduğu için söz konusu defterlerden sadece üç ailenin geldiği yerler tespit edilebildi. Asıl tespitler Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde mevcut olan köye ait

²⁰⁰ Tahsin Uzer Drama'ya bağlı Çiç Nahiyesi'nde Nahiye Müdürü olarak görev yaptığı sırada Katon Köyü'ndeki Sadık Ağa ile iyi dostluklar kurduğunu hatıralarında yazmaktadır. Bu anılardan Katon Köyü'nün Drama Çiç'e bağlı bir köy olduğu anlaşılmaktadır. Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, TTK, Ankara 1987, s. 44.

63 adet ‘‘Tasfiye Talepnameleri’’nden elde edildi. Geriye kalanların geldikleri yerler sözlü tarih araştırması yoluyla tespit edilmeye çalışıldı.

4.2.1. Selanik Drama’dan Gelenler

Drama, günümüzde Yunanistan’ın Doğu Makedonya bölgesinin en büyük şehridir. Makedonlar tarafında kurulan Drama şehri uzun süre Roma hâkimiyetinde kalmıştır. Roma hâkimiyetinden sonra sırasıyla Bizans, Bulgar ve Sırp devletleri şehri yönetmişlerdir. Osmanlı Devleti Balkan fütuhata sırasında 1371 yılında şehri ele geçirmiştir. Şehirde, bu tarihten Balkan Savaşları’na (1912-1913) kadar geçen sürede beş buçuk asır Osmanlı hâkimiyeti devam etmiştir.

Balkan Savaşları’ndan sonra Drama’dan göç edenlere bazen ‘‘Yunanistan Muhacirleri’’ denmektedir ki, bu yanlış bir tanımlamadır. Savaş sonrasında Osmanlı Devleti siyasi sınırlarının daralması ile Osmanlı vatandaşı olan Drama sakinleri Anadolu’ya doğru mecburen göç etmek zorunda kalmışlardır. Yani Drama’da iken Osmanlı vatandaşı olanlar göçten sonra da Osmanlı vatandaşıdır. Bu nedenle Yunanistan Muhacirleri tanımı yanlıştır. Bunun yerine ‘‘Günümüzde Yunanistan sınırları içinde yer alan Drama Muhacirleri’’ tanımının kullanılması daha doğru olacaktır.

Reşadiye Pomak göçmenlerin çoğunluğunu Selanik’in Drama Kazası’ndan gelenler oluşturmaktadır. Selanik, I. Balkan Savaşları sırasında Bulgarlardan birkaç gün önce şehre giren Yunanlılar tarafından 9 Kasım 1912’de işgal edilmiştir.

Selanik’in Yunanlılara teslimi, Yanya, İşkodra ve Edirne’nin tesliminden çok daha farklıdır. Adı geçen yerlerin teslimi, Balkan Savaşları’nın en çetin ve kahramanca mücadelesi sonucunda olmuştur. Selanik ise Yunanlılarla mücadele edilmeden Hasan Tahsin Paşa tarafından teslim edilmiştir. Batı ordusunun ilk zamanlardaki düzensiz geri çekilmesini bozgun diye tanımlayabileceğimiz kaçışlar takip etmiş ve direnme gücü kaybedilmişti. Selanik teslim edilmeye hazırlanırken direnme fikrini atanlar tersleniyordu. Sonunda 8 Kasım 1912 günü saat 20.00’de Selanik’te toplanan Türk-

Yunan temsilcileri, Selanik'in ve Türk birliklerinin teslim protokolünü imzaladılar²⁰¹. Bir gün sonra 9 Kasım'da da işgal başlamıştır.

Drama Selanik'in doğusunda yer aldığı için yerli Müslüman halka Yunanlılardan çok Bulgarların insanlık dışı zulmü ve baskısı söz konusuydu²⁰². Müslümanlar savaş öncesinde (1911) Drama'da Müslüman nüfusun gayrimüslimlerin yedi (7) katı²⁰³ olduğu düşünüldüğünde katliam ve göçün boyutu daha iyi anlaşılacaktır. İşte kaçmak zorunda kalan binlerce muhacirden bir kısmı olan Pomaklar, ulaşabildikleri en yakın Kavala veya Selanik limanlarından gemilerle İzmir'e gelmişlerdir. İzmir'den devlet tarafından önce geçici iskân yerlerine (Dinar, Menteş, Akdağ, Hüdai Kaplıcası) daha sonra da yeni kurulan Reşadiye Köyü'ne kalıcı olarak iskân edilmişlerdir.

Reşadiye Köyü'nün güneydoğu tarafı resmi olmasa da köylüler tarafından "Yukarı Mahalle (*Gorna Mahalo*)" diye tabir edilir. Mahallenin (bir-iki aile hariç) neredeyse tamamı Selanik Sancağı Drama Kazası Çiç Nahiyesi'nden²⁰⁴ göç etmiştir. Tasfiye Talepnamelerine göre, Drama'dan gelenlerden çoğu şehir merkezinde yer alan Hamidiye-i Sani Mahallesi'ne kayıtlı idiler. Bir kısmı da (6 Aile) yine Drama'ya bağlı bir köy olan Fehemiye Köyü'nden gelmişlerdir.

4.2.1.1. Drama Muhacirleri Nüfus Yapısı

Reşadiye Köyü'ne Drama'dan gelen göçmenler 89 hanede 195 erkek ve 208 kadın olmak üzere toplam 403 kişidir²⁰⁵. Hane no: 17'de kayıtlı 1826 doğumlu 88 yaşındaki Mehmet oğlu Muharrem muhacir kafilesinin en yaşlı üyesidir. Mehmet oğlu Muharrem (DÖNMEZ) ilerleyen yaşına rağmen zorlu göç yolculuğuna katlanmış ve ailesini Reşadiye'ye kadar getirebilmiştir. Aynı şahıs bir yıl sonra 89 yaşında köyde vefat etmiştir. Hane no: 45'te kayıtlı Ahmet oğlu Molla Hasan'ın annesi Fatma (DENİZ) ise 1829 doğumlu olup 85 yaşında dikkat çeken ikinci yaşlı isimdir. Fatma ana 85 yıllık Rumeli hatıralarını bırakarak diğer göçmenlerle beraber Anadolu'ya doğru savrulmuştur.

²⁰¹ Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Yanya Savunması ve Esat Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984, s. 40.

²⁰² Mc Carthy, Drama'dan kaçan 1.500 kadar Müslümanın ancak yarısının Kavala'ya (Drama'nın güneyinde liman şehri) erişebildiğini ve yolların baştanbaşa 8-10 gün sonrasına kadar gömülmemiş cesetlerle dolduğunun bildirildiğini belirtiyor. (McCarthy, *a.g.e.*, s. 175) . Aynı bilgi, kurtulmayı başaran bir görgü tanığı ağzıyla Şimşir'in eserinde de yer almaktadır. (Şimşir, *a.g.e.*, s. 157).

²⁰³ McCarthy, *a.g.e.*, s. 183.

²⁰⁴ Tahsin Uzer, *a.g.e.*, s. 25.

²⁰⁵ Drama muhacirleri isim listesi için Ek. 1'e bakınız.

Köye Drama'dan göç edenlerin listesi Ek'te verilmiştir. Listede; adı, daha sonra aldığı soyadı, cinsiyeti, Rumi ve Miladi doğum tarihi, 1914 tarihi itibarıyla yaşı, anne ve baba adı ile ailenin kaç kişi ile göç ettiği belirtilmiştir²⁰⁶.

Toplam 403 nüfusun 89 hanedeki hane ortalaması 4.52'dir. En kalabalık gelen göçmen ailelerinden birisi, hane 88'de kayıtlı Hasan Kuvvelioğlu Salih (UYSAL)'in ailesidir. Kuvvelioğlu ailesi iki erkek ve altı bayan olmak üzere toplam sekiz kişi ile göç yolculuğuna çıkmışlardır. Diğeri ise yine dört erkek ve dört bayan ile toplam sekiz kişi ile Drama'dan yola çıkıp Reşadiye'ye kadar ulaşan ve burada iskân edilen hane no 15'te kayıtlı Hüseyin oğlu Osman'ın (YILMAZ) ailesidir.

Sakallıoğullarından hane no: 19'da kayıtlı (KARAKUŞ) 40 yaşındaki Fatma isimli muhacir, kocası olmadığı halde biri 1 yaşında kucakta olmak üzere 8, 9 ve 10 yaşlarında çocuklarıyla Drama'dan Reşadiye'ye kadar sürüklenmiştir. 30 yaşındaki Dikmeoğlu ailesinden (EROL) Safiye hanım da aynı şekilde 1 yaşındaki kızı Ayşe ve 4 yaşındaki oğlu İsmail ile göç etmiştir.

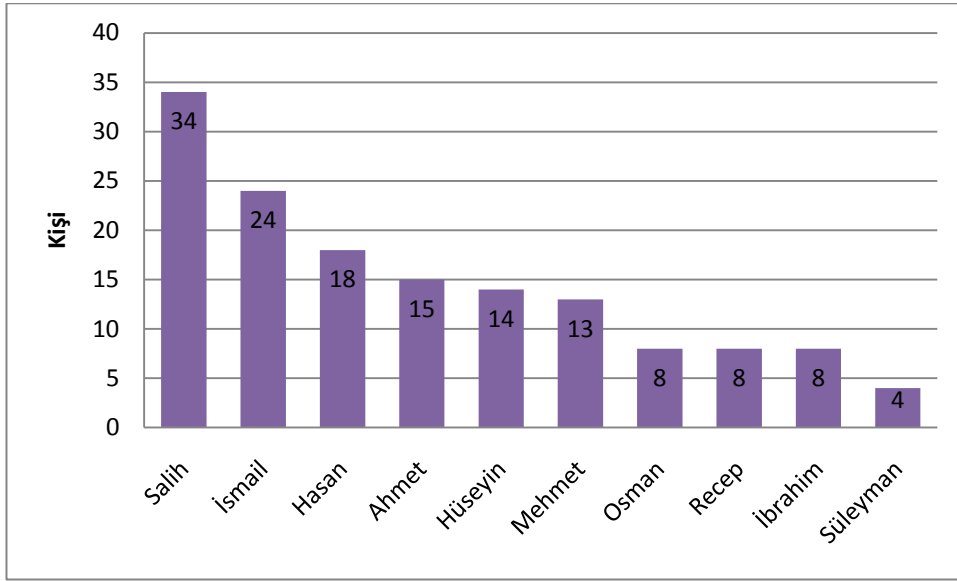
Tasfiye Talepnamelerinden tespit edilebildiği kadarıyla 63 aileden 57 aile, Selanik İli Drama İlçesi Çiç Nahiyesi Hamidiye-i Sani Mahallesinden gelmişlerdir. 6 aile ise Drama'ya bağlı bir köy olan Fehemiye Köyü'nden göç etmiştir. Toplam aile sayısı 89 olduğuna göre geriye kalan 26 ailenin Tasfiye Talepnamesi vermedikleri anlaşılmaktadır. Bu 26 ailenin Drama'dan geldikleri, ancak Drama'nın neresinden geldikleri doğum yerleri yazılmadığı için kesin belli değildir.

Drama Fehemiye Köyü'nden Gelenler:

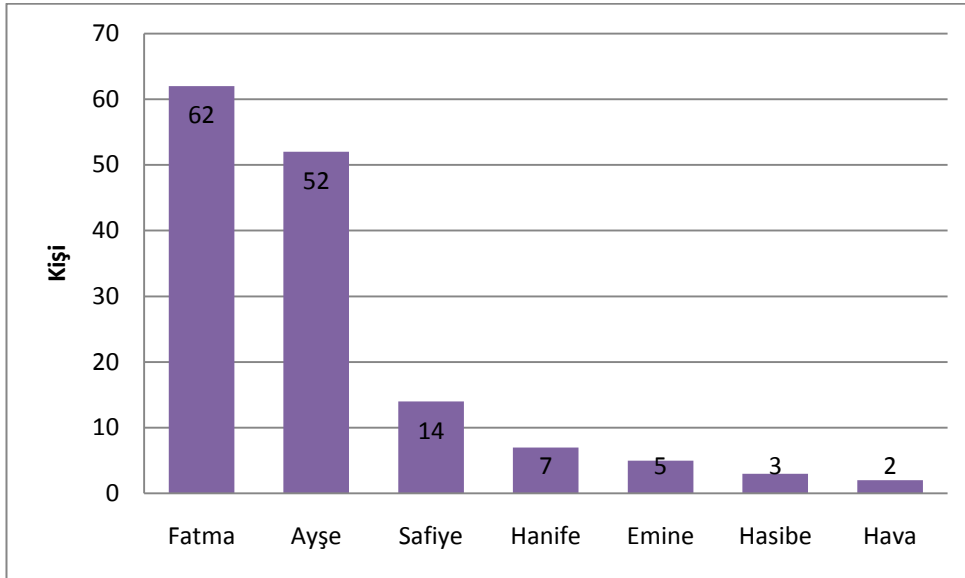
1. Boyacı Mustafa Oğlu Hüseyin (SOYADI YOK)
2. Hoca Oğlu Recep (BAŞPINAR)
3. Osmanoğlu'larından İsmail ve Mehmet (TÜRKOĞLU)
4. Dikme Hüseyin Oğlu İsmail (İNAN)
5. Lango Hüseyin Oğlu Salih (ÖZDEMİR)
6. Radif Mustafa Oğlu Ahmet (TETİK)

²⁰⁶ Bu bilgiler, Reşadiye Köyü'nde bulunan köye ait iki adet Nüfus Esas Defterleri incelenerek elde edilmiştir.

Şekil 1. Drama Muhacirleri Erkek İsim Grafiği

Şekil 2. Drama Muhacirleri Bayan İsim Grafiği

Müslüman Pomakların dinlerine bağlı olduklarını daha önce de belirtmiştik. Gerek erkeklerde gerek bayanlarda İslamî isimlerin çoğunlukla kullanıldığını açıkça görülmektedir. Drama muhaciri ebeveynler erkeklerde en çok Salih (34) ve İsmail (24) isimlerini çocuklarına koymuşlardır. Bu isimleri sırasıyla Hasan (18), Ahmet (15), Hüseyin (14) ve Mehmet (13) takip etmektedir. Kız çocuklarında en çok kullanılan isimlerden Fatma (62) ve Ayşe (52) dikkat çekmektedir. Bu isimleri Safiye (14), Hanife (7) ve Emine (5) takip etmektedir. Pomakların dinlerine bağlılıklarının bir delili olan bu isimler aynı zamanda İslam peygamberinin hanesinde, Hz. Peygamberin her seslenişinde yankılanan isimlerdir. Balkan topraklarında yaşarken kullandıkları

isimlerin, çocuklarına anne babalarının isimlerini verme geleneği devam ettiği için bugün de yaygın bir şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz.

4.2.2. Filibe Ahi Çelebi ve Diğer Yerlerden Gelenler

Balkan toprakları tarih boyunca birçok millete ve medeniyete beşiklik etmiştir. Günümüzde Filibe, Bulgaristan sınırları içerisinde ülkenin güneyinde yukarı Trakya ovasında yer alan ülkenin ikinci büyük şehridir. Yeni adı Plovdiv olan Filibe, Osmanlı'dan kalan yapılarıyla, Roma ve Bizans'tan kalan tarihi eserleriyle ülkenin kültür-sanat başkenti sayılır. Osmanlı fethine kadar şehir haçlılar, Bizans ve Bulgarlar arasında on defa el değiştirmiştir²⁰⁷.

Filibe'nin Osmanlı topraklarına katılması 1363 tarihine rastlamaktadır. Osmanlı kuvvetleri Edirne'nin fethinden sonra, I. Murat'ın emriyle Edirne'yi kuzeyden emniyet altına almak için Lala Şahin Paşa komutasındaki ordu Filibe'yi ele geçirmiştir. Filibe'nin ele geçirilmesi İstanbul'a buğday, pirinç ve vergi gelirleri sayılan Meriç vadisinin Osmanlıların kontrolü altına girmesi ve Bulgarlar ile Bizanslıların ve hatta Makedonya'daki Sırp'ların birbirleri ile irtibatlarının kesilmesi demektir²⁰⁸.

Şehrin ele geçirilmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin iskân politikasına uygun olarak buralara Anadolu'dan Türk toplulukları yerleştirilmiştir. XIV. yy'da Filibe'nin yerlisi olan Müslüman Pomaklar yeni gelen dindaşlarına her türlü yardımı yapmışlardır. Bu nedenle onlara Pomakça'da yardım anlamına gelen "*pomaga*" dan mülhem Pomak denmiştir.

1363 yılından 1878 Berlin Antlaşması'na kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan şehir, mezkûr antlaşmayla kurulan Doğu Rumeli Eyaletinin başkenti olmuştur. Doğu Rumeli'nin Bulgarlar tarafından 1885'te işgal edilmesiyle Filibe Pomaklarının kaderi değişmiştir. Büyük Bulgaristan hayaliyle yaşayan Bulgarlar, nüfusu kendi lehlerine homojenleştirmek amacıyla bölgede bulunan Müslüman-Türklere baskı uygulamaya başlamışlardır. Bulgarların zulüm ve baskılarına ilaveten zorla Hristiyanlaştırma uygulamaları da eklenince yerli Pomakların Anadolu'ya göç etmekten başka seçeneği kalmamıştır.

²⁰⁷ Aydan Yumerov, "Bir Osmanlı Şehri Olarak Filibe ve Filibe Mevlevihanesi" *Aksaray Üniversitesi Mütefekkir Dergisi*, Bahar 2014, s.194.

²⁰⁸ a.g.e., s. 195.

Ahi Çelebi, Filibe Sancağı'na bağlı bir kazadır. Reşadiye Köyü muhacirlerinin bir kısmı Ahi Çelebi'nin güneyinde yer alan Smolyan bölgesinde bir köy olan Smilen'den göç etmişlerdir. Köyün Aşağı Mahallesi'ne (*Dolna Mahalo*) iskân edilen adı geçen Pomaklara "*Smilenski Pomakları*" denir. Selanik Drama muhacirlerinden biraz farklı bir şive ile Pomakça konuşmaktadırlar. Farklı şivelerin konuşulması aynı zamanda farklı yerlerden geldiklerine de bir kanıttır.

4.2.2.1. Ahi Çelebi Muhacirleri İsim Listesi

Tablo 21.

HANE NO	ADI	SOYADI	CİNSİYETİ	DOĞUM TARİHİ (R)	DOĞUM TARİHİ (M)	YAŞ	BABA ADI	ANNE ADI	ERKEK	KIZ	TOPLAM
1	ŞEHOĞLU HASAN	DEMİR	E	1270	1854	60	EMİN	FATMA			
1	OĞLU EMİN	DEMİR	E	1321	1905	9	HASAN	AZİME			
1	EŞİ AZİME	DEMİR	K	1300	1884	30	EMİN	HAFİZE			
1	FATMA	DEMİR	K	1301	1885	29	HASAN	AZİME	2	2	4
89	HACI MEHMET OĞLU HASAN	ÇETİN	E	1276	1860	54	MEHMET	HAZİME			
89	OĞLU MEHMET	ÇETİN	E	1307	1891	23	HASAN	BEHİYYE			
89	ANASI HAZİME	ÇETİN	K	1250	1834	80	ABDULLAH	HAVA			
89	EŞİ BEHİYYE	ÇETİN	K	1280	1864	50	EMİN	EMİNE			
89	MEHMET EŞİ RAHİME	ÇETİN	K	1312	1896	18	EMİN	FATMA	2	3	5
90	HACI MEHMET OĞLU EMİN	TUNCA	E	1275	1859	55	EMİN	FATMA			
90	OĞLU ARİF	TUNCA	E	1322	1906	8	EMİN	FATMA			
90	ARİF EŞİ FATMA	TUNCA	K	1323	1907	7	HASAN	AZİME			
90	EŞİ FATMA	TUNCA	K	1282	1866	48	SALİH	HAFİZE			
90	KIZI AZİME	TUNCA	K	1315	1899	15	EMİN	FATMA			
90	KIZI FATMA	TUNCA	K	1324	1908	6	EMİN	FATMA	2	4	6
91	HASAN OĞLU MEHMET	ALGÜL	E	1293	1877	37	HASAN	FATMA			
91	EŞİ SAFİYE	ALGÜL	K	1300	1884	30	SALİH	GÜLSÜM			
91	ANASI FATMA	ALGÜL	K	1265	1849	65	SALİH	HAFİSE			
91	RAHİME	ALGÜL	K	1303	1887	27	HASAN	BEHİYE			
91	KIZI FATMA	ALGÜL	K	1323	1907	7	MEHMET	RAHİME			
91	KIZI AYŞE	ALGÜL	K	1325	1909	5	MEHMET	RAHİME	1	5	6
92	EYÜP OĞLU HASAN	TAM	E	1281	1865	49	EYÜP	FATMA			
92	OĞLU MEHMET	TAM	E	1309	1893	21	HASAN	SAFİYE			
92	OĞLU NEBİ	TAM	E	1329	1913	1	HASAN	SAFİYE			
92	EŞİ SAFİYE	TAM	K	1290	1874	40	İBRAHİM	SAFİYE			
92	KIZI FATMA	TAM	K	1327	1911	3	HASAN	SAFİYE	3	2	5

93	HAFIZ MEHMET	****	E	1305	1889	25	ABDÜLHALİ M	HATİCE				
93	ANASI HATİCE	****	K	1270	1854	60	MUSTAFA	HATİCE				
93	KIZ KARDEŞİ FATMA	****	K	1317	1901	13	ABDÜLHALİ M	HATİCE	1	2	3	
94	ŞABAN OĞLU HASAN	GENÇ	E	1296	1880	34	ŞABAN	****				
94	EŞİ ZEYNEP	GENÇ	K	1300	1884	30	****	****	1	1	2	
95	HASAN OĞLU HÜSEYİN	AKSOY	E	1293	1877	37	HASAN	****				
95	EŞİ FATMA	AKSOY	K	1295	1879	35	****	****	1	1	2	
97	NUMAN OĞLU EMİN	ÖNGÜL	E	1289	1873	41	AHMET	AYŞE				
97	KARDEŞİ SALİH	ÖNGÜL	E	1295	1879	35	AHMET	AYŞE				
97	EŞİ FATMA	ÖNGÜL	K	1298	1882	32	EMİN	AZİME				
97	SALİH EŞİ HACER	ÖNGÜL	K	1301	1885	29	ABDULLAH	AZİME				
97	KIZI FATMA	ÖNGÜL	K	1328	1912	2	SALİH	HACER	2	3	5	
98	ONBAŞI OĞLU HASAN	BAŞPINAR	E	1289	1873	41	SÜLEYMAN	NECİBE				
98	OĞLU SALİH	BAŞPINAR	E	1295	1879	35	HASAN	FATMA				
98	EŞİ FATMA	BAŞPINAR	K	1297	1881	33	ABDULLAH	HAVA				
98	KIZI EMİNE	BAŞPINAR	K	1323	1907	7	HASAN	FATMA	2	2	4	
99	DANKUT OĞLU HASAN	DEMİRTAŞ	E	1265	1849	65	HÜSEYİN	AYŞE				
99	OĞLU MEHMET ALİ	DEMİRTAŞ	E	1291	1875	39	HÜSEYİN	AYŞE				
99	EŞİ FATMA	DEMİRTAŞ	K	1290	1874	40	****	****	2	1	3	
100	DELİ MUSTAFA OĞLU EMİN	TUNCAY	E	1285	1869	45	HÜSEYİN	HAFİZE				
100	OĞLU SALİH	TUNCAY	E	1325	1909	5	EMİN	FATMA				
100	SALİH EŞİ FATMA	TUNCAY	K	1327	1911	3	HASAN	SAFİYE	2	1	3	
101	KÖSEOĞLU HASAN	YILDIRIM	E	1285	1869	45	SALİH	AYŞE				
101	OĞLU SALİH	YILDIRIM	E	1325	1909	5	HASAN	SAFİYE				
101	ANASI AYŞE	YILDIRIM	K	1255	1839	75	HASAN	SAFİYE	2	1	3	
102	YONUZ OĞLU SALİH	DELİK	E	1305	1889	25	HASAN	FATMA				
102	ANASI FATMA	DELİK	K	1288	1872	42	****	****				
102	HEMŞERESİ SAFİYE	DELİK	K	1314	1898	16	HASAN	FATMA				
102	HEMŞERESİ FATMA	DELİK	K	1324	1908	6	HASAN	FATMA	1	3	4	
106	SABİRE	****	K	1319	1903	11	AHMET	FATMA	0	1	1	
107	MEHMET EŞİ HATİCE	YAZ	K	1295	1879	35	HASAN	AYŞE				
107	OĞLU EMİN	YAZ	E	1327	1911	3	MEHMET	HATİCE	1	1	2	
123	BİDİKOĞLU MURAT	SARI	E	1293	1877	37	HASAN	FATMA				
123	EŞİ FAHRİYE	SARI	K	1302	1886	28			1	1	2	
									Topl.	26	34	60

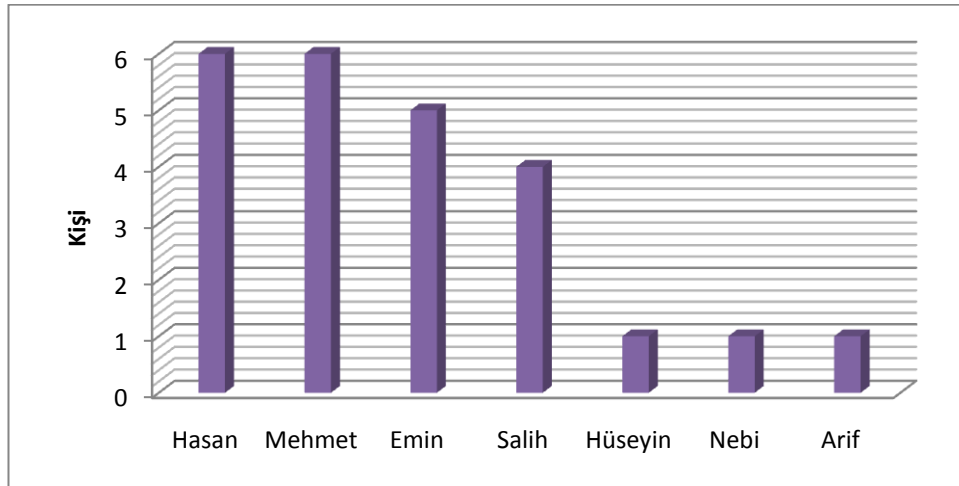
Ahi Çelebi muhacirleri 17 hane ve 60 kişi ile Reşadiye Köyü Aşağı Mahalle'ye yerleşmişlerdir. Hane başı nüfus ortalaması Drama'dan gelenlerde 4.52 kişi iken Ahi Çelebi'den gelenlerde daha düşük olup 3.52 kişidir. En kalabalık iki aile 6 kişilik iki

ailedir. Bunlar; Hacı Mehmet Oğlu Emin (H. No: 90 TUNCA) ile Hoca Oğlu Mehmet (H. No: 91 ALGÜL) ailelerdir.

Hane no 106'da kayıtlı 11 yaşındaki Ahmet kızı Sabire adlı kızın kimsesiz geldiği anlaşılmaktadır. Kendisine ayrı bir hane kaydı açıldığına göre, yakınlarını kaybetmiş demektir. Sabire kız, yakınlarını muhtemelen Bulgar mezalimi sırasında ya da göç yollarında kaybetmiştir. Nüfus kayıtlarında takip ettiğimizde Sabire'nin 20.12.1929 tarihinde 26 yaşına geldiğinde, hane no 23'te kayıtlı Küçükoğlu Ahmet'le (YÜKSEL) evlendiğini görüyoruz.

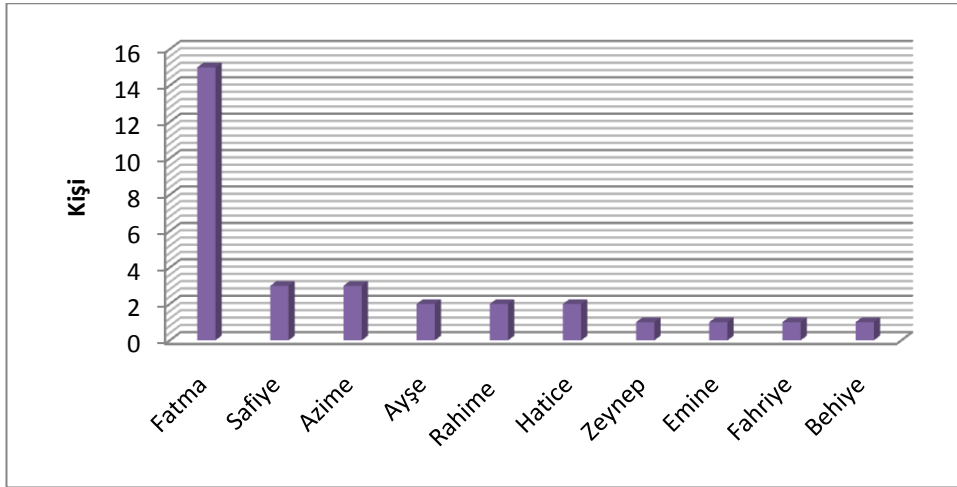
Ahi Çelebi muhacirlerinin erkeklerinde en çok kullanılan isimler Hasan (6) ile Mehmet (6)'tir. Bu iki ismi sırasıyla Emin (5) ve Salih (4) takip etmektedir. Bayanlarda ise en çok tercih edilen isim, Drama muhacirlerinde olduğu gibi Fatma ismidir. 34 bayanın yarısına yakını (% 44'ü) 15 kişi Fatma ismini kullanmaktadır. Azime, Safiye, Rahime, Ayşe ve Hatice bayanlara verilen diğer isimlerdir. Drama muhacirlerinde olduğu gibi Ahi Çelebi muhacirleri de dinlerine bağlılıklarını ifade eden isimleri sıklıkla kullanmışlardır. Günümüzde de gerek erkeklerde gerek bayanlarda aynı isimlerin kullanılmaya devam edilmesi dinlerine bağlılıklarının bir delili sayılır.

şekil 3. Ahi Çelebi Muhacirleri Erkek İsim Grafiği

Şekil 4. Ahi Çelebi Muhacirleri Bayan İsim Grafiği

Reşadiye Köyü'ne Selanik Drama ve Filibe Ahi Çelebi'den gelenlerin dışında, yine Filibe çevresinde olan üç ayrı köyden göç edenler de bulunmaktadır. Hane no: 48'de kayıtlı Dikmeoğlu İsmail, Kirazalan (Çereşevu) Köyü'nden eşi Ümmügülsüm 5, 7 ve 10 yaşlarındaki çocukları olmak üzere toplam 5 kişi ile göç etmiştir. Akdağ ailesi (Hane No:53) Mugla Köyü'nden 5 kişilik nüfusla ve Öner ailesinden Nizam Ahmet oğlu Mustafa (Hane No: 108) eşi Fatma ile Kotun Köyü'nden göç yolculuğuna katılmıştır. Kirazalan Köyü'nden gelenlerin sülalesine geldikleri yere izafeten günümüzde “Kerezelski” sülalesi denir. Mugla'dan gelen göçmenlere “Muglanski” ve Katon'dan gelenlere “Katunski” sülalesi denir.

İnan ailesinin nüfus defterine kayıt tarihi 1331, (M) 1915 iken Akdağ ailesinin kayıt tarihi 1925 ve Katon ailesinin kayıt tarihi ise 1926'dır. Kayıt tarihlerinden İnan ailesinin Drama ve Ahi Çelebi muhacirleriyle birlikte geldikleri söylenebilir. Ancak yine kayıt tarihlerine bakarak Akdağ ve Öner ailelerinin Reşadiye Köyü'ne daha sonra iskân edildikleri sonucu çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Reşadiye Köyü Pomak muhacirlerinin aynı yerden ve kitle halinde gelmedikleri anlaşılmaktadır. Zorlu göç yolculuğuna ilk olarak kimlerin yola çıktığını kestirmek mümkün değil ama köye ilk yerleşenlerin Drama Pomakları olduğunu söyleyebiliriz. Drama'lılardan sonra Ahi Çelebi Pomakları köye iskân edilmiştir. Daha sonra sırasıyla Kirazalan (Çereşevu) Köyü'nden gelen Kerezelskiler (İNAN 1915), Mugla Köyü'nden gelen Muglanskiler (AKDAĞ 1925) ve Drama Çiç Nahiyesi'ne bağlı Katon Köyü'nden gelen Katunskiler'in (ÖNER 1925) Reşadiye Köyü'ne yerleştirildiklerini tahmin edebiliriz.

4.3. TASFİYE TALEPNAMELERİ

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 1913 yılında Türk-Bulgar mübadelesi yapıldığı daha önce belirtilmişti. Bu anlaşma sonucunda 48.570 Müslüman ile 46.764 Bulgar mübadele edilmiştir. 1914 yılının başında Yunanistan'ın sistemli olarak sınırları dâhilindeki Türk ve Müslümanları göçe zorlaması, iktidardaki İttihat ve Terakki yöneticilerini karşı tedbir almaya zorlamıştır. Osmanlı Hükümeti el altından Rumları ürküterek göç ettirmeye başlamıştı. Bunun üzerine mübadele gündeme gelmiş ve 27 Nisan 1914'te başlayan görüşmeler sonucunda Yunan Başvekili Venizelos mübadeleyi kabul etmiştir. Taraflar arasında 1 Temmuz 1914 tarihinde mübadele konusunda bir anlaşma imzalanmıştır²⁰⁹. Ne var ki I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine mübadelenin uygulanması mümkün olmamıştır. Sınırlı da olsa Bulgaristan ve Yunanistan'la yapılan bu iki mübadele denemesi 1924 Türk-Yunan nüfus mübadelesi için büyük tecrübe olmuştur.

Türkiye ile Yunanistan arasında 1924 yılında gerçekleştirilen “*Nüfus Mübadelesi*” Anadolu'nun demografik ve sosyolojik yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Yunan ordusunun geri çekilişi ile başlayan Rum göçü meselesi Lozan'da gündeme gelmiş, yapılan mübadele anlaşması çerçevesinde 450.000 Doğu Trakya ve Makedonya Türkü Anadolu'ya, yaklaşık 1.200.000 Rum da Yunanistan'a göç ettirilmiştir. Mübadele ile yaşanan bu göç, Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli iktisadî ve sosyal sorunu olmuştur²¹⁰.

Bu büyük sorunu çözmek için Lozan görüşmeleri sırasında, taraflar arasında 30 Ocak 1923 tarihli “*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*” imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre; İstanbul ve Batı Trakya hariç, Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türkler zorunlu göçe tâbi tutuluyordu. Mübadillerin terk edeceği ya da yanlarına götürebileceği mallar ile ilgili kurallar ve bu malların tasfiyesi ve kıymetlerinin belirlenmesine dair esaslar da “*Mübadele Sözleşmesi*” ile belirlenmiştir. Buna göre; Mübadiller her çeşit taşınır malları beraberlerinde götürmekte veya naklettirmekte serbest olacaklar ve bu sebeple kendilerinden herhangi bir vergi alınmayacaktı. Her iki taraftaki mübadillerin taşıyamayacakları mallar ise mahallinde bırakılacaktı. Bu halde bırakılacak malların envanteri çıkarılarak değeri, mal sahibi

²⁰⁹ Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, TTK Basımevi 2000, s. 23.

²¹⁰ İbrahim Erdal, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 24-25.

mübadilin gözü önünde belirlenerek bir “*Zabit Vesikası*” tanzim edilecekti. Bu belge mübadillerin yeni ülkelerine götürecekleri en önemli belge niteliğindeydi²¹¹.

Mübadele sözleşmesinin yürürlüğe girmesinden itibaren bir ay içerisinde Muhtelit Mübadele Komisyonu (Karma Komisyon) kurulacaktı. Bu komisyon, tarafsız ülkelerden bir kişi başkanlığında üçü tarafsız, dördü Türk ve dördü Yunan olmak üzere on bir üyeden oluşacaktı. Komisyon göç işine nezaret etmek, emval-i menkule ve gayr-i menkuleyi tasfiye etmekle mükellefti. Tasfiye edilecek mallara, haklara ve menfaatlara ilişkin tüm itirazlar komisyon tarafından kesin hükümlere bağlanacaktı. Yine komisyon taşınmaz mallara değer biçecek, bu değer karşılığında göç ettiği ülkede kendisine bıraktığı mallara eşdeğer nitelikte gayr-i menkul verilecekti²¹². Komisyon ayrıca insan haklarına aykırı uygulamaları engelleyecek, azınlıkların can ve mal güvenliğini sağlayacak ve geçimlerini sağlamalarına yardımcı olacaktı. Taşınmaz mallarla ilgili olarak, karma komisyonlarca oluşturulan ara komisyonlar aracılığıyla (Takdir-i Kıymet Komisyonları) bu malların türünü, miktarını ve altın para üzerinden değerini gösteren tutanaklar hazırlanacaktı. Bu mal bildirim tutanaklarına göre göçmen, gittiği ülkede malına karşılık mal alacaktı²¹³.

Reşadiye Pomak göçmenleri, yukarıda bahsi geçen 30 Ocak 1923 tarihli mübadele sözleşmesinden yaklaşık on yıl önce göç ettikleri halde kendileri hakkında neden “Tasfiye Talepnameleri” hazırlanmıştı? Bu sorunun cevabı sözleşmedeki “*göçmen*” (e’ migrant) teriminde gizlidir. Sözleşmede kullanılan göçmen terimi 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan tüm gerçek ve tüzel kişileri kapsamaktaydı²¹⁴. Mübadeleye tâbi bölgelerde 18 Ekim 1912 tarihinden bu yana göçmen durumunda olan ve yerlerini terk etmiş olanlar birinci derecede mübadil sayılmıştır²¹⁵. Konumuzu ilgilendiren Reşadiye muhacirleri sözleşme tarihinden çok önce göç ettikleri halde sözleşmedeki göçmen tabiri kapsamına girdikleri için mübadele muamelelerine tabi tutulmuşlardır. Sözleşmeye göre göç edecek olanların sahip oldukları mallar komisyonlar tespit edilerek, kendilerine bir belge olarak verilecekti. Bu belgeyi alan mübadil göçmenlerin işi biraz daha kolaydı. Ancak söz konusu belgeyi almadan göç edenler sahip oldukları malları belgelemekte zorlanmışlardır. Yunan

²¹¹ Ercan Çelebi, “Mübadillerin Yunanistan’daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri”, *ÇTTAD*, V/12, (2006) Bahar, s 36-37.

²¹² N.İpek, *a.g.e.*, s. 30.

²¹³ Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2003, s.72.

²¹⁴ Kemal Arı, *a.g.e.*, s. 19.

²¹⁵ İ. Erdal, *a.g.e.*, s. 63.

Hükümeti, mübadele hükümlerine riayet etmeksizin Müslümanlar üzerinde baskı kurmaktaydı. Antlaşma gereği verilmesi gereken Yunanistan'daki tasarruf haklarına ispata yarayacak ilmühaberleri vermeksizin Türkleri kovarcasına ülkelerinden gönderiyorlardı. Reşadiye Köyü muhacirlerinin mübadele sözleşmesinden çok daha önce göç ettikleri için bahsi geçen belgeyi zaten almaları mümkün değildi. Bu nedenle Tasfiye Talepnamelerinde söz konusu belgesiz mallar da not edilmiş ve muhacirlerin geride kalan malları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde Reşadiye Köyü Drama muhacirlerine ait birinci elden tarihi kaynak olarak değerlendirebileceğimiz 63 adet Tasfiye Talepnamesi mevcuttur. Talepnamelerin 57 adedinde “*Drama Livası Çiç Nahiyesi Hamidiye-i Sani Mahallesi*”, geriye kalan 6 adedinde ise “*Drama Livası Çiç Nahiyesi Fehemiye Karyesi*” kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlardan muhacirlerin nereden geldikleri açık ve net bir şekilde anlaşılmaktadır. Aynı zamanda muhacirlerin nüfus hareketlerinin takibi konusunda ipucu vermektedir. Belgelerden anlaşıldığına göre talepnameler, muhacirlerin ifadesi üzerine doldurulmuş ve şahitleri ile birlikte mahalli idarece onaylanmıştır.

Komisyon tarafından 18 Eylül 1924 tarihinde hazırlanan 63 adet Talepnamenin muhacir ve yerel idarelerce imzalandıktan sonra Yunan makamlarınca 22 Ocak 1925 tarihinde tasdik edildiği, basılan mühürden ve adı geçen makamlarca verilen evrak sayı numaralarından anlaşılmaktadır. Ancak talepnamelerde belirtilen beyanlara esas zararların tanzim edilip edilmediği konusunda herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır. Köyün ileri gelenleri geride bıraktıkları mallarla ilgili herhangi bir düzenlemenin yapılmadığını belirtmektedirler. Dolayısıyla hazırlanan bu talepnamelerin sadece birer belge olarak kaldığını ve muhacirlerin zararlarını karşılanmadığı söylenebilir.

4.3.1. Talepnamelerin İçeriği

Talepnameler beşer sayfa olarak tanzim edilmiş olup tamamı 18 Eylül 1924 tarihlidir. Komisyon üyelerinin köye gelerek bir gün içerisinde talepnameleri hazırlayıp imzalatırdığı anlaşılmaktadır.

Talepnamenin birinci sayfasında; Sağ üst köşede kayıt tarihi ve numarası yer almaktadır. “*İhtar*” başlığı altında “*Ashab-ı müracaatın yanlış veya mübalağalı beyannâme i'ta etmemesi ve aksi halin kendi zararını muceb olacağı ihtar olunur*” şeklinde not düşülerek belge sahibi uyarılmaktadır. “Tasfiye Talebnamesi” başlığı altında ise şu ifadeler yer almaktadır: “*Zirde vazi'ul imza ben ..... 30 Kanun-i Sani*

1923 (30 Ocak 1923) mübadele mukavelenâmesi mucibince âtîde irâe olunan emval-i menkule ve gayr-i menkûlemin muhtelit mübadele komisyonu ma'rifetiyle menafi'ime muvafık suretde tasfiye edilmesini rica ederim". Müsted'inin Hüviyeti çizelgesinde; İsmi ve pederinin ismi, memleketi, elyevm (bugün) sakin bulunduğu mahalle ve san'atı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir²¹⁶.

İkinci sayfada terk edilen emlakın özelliklerini belirten cedvel (Cedvel-A) bulunmaktadır. "*Hîn-i harekenizdeki emvalinizin vaz'iyetine dair*" ibaresinin altında Drama Livası Drama Kazası Çiç şehri adresi yer almaktadır. Cedvelde sırasıyla; emlak ve arazinin cinsi ve nev'i (hane, mağaza, tarla, bağ, bostan, orman, mera vesaire), Mesaha-i sayhiyesi (dönüm veya arşın, murabba-ı), arazinin yetiştirdiği mahsulâtın nevi (hububat, tütün, bağ vesaire) ve emlak ve arazinin kâin bulunduğu mahal (mahalle, mevki, sokağın ismi ve numarası) hakkında bilgiler istenmiştir. Sayfanın altında iki adet not bulunmaktadır. Bunlar: (1) "*Şayet müsted'inin muhtelif şehirlerde emvali var ise her mahaldeki emvali ayrı beyanname i'dası lazımdır*". (2) "*Tapu senetlerinin âdem-i mevcudiyeti halinde hukuk tasarrufunun ne suretde ispat edilebileceği izah ve mülkün hududu ta'yin olunmalıdır*".

Üçüncü sayfada muhacirin geride bıraktığı gayr-i menkul malların kıymetleri bir cedvel üzerinde gösterilmiştir. "Atideki cedvel mucibince tafsilat veriniz" başlığı altında "*Hamidiye-i Sani Mahallesinde kâin müsted'ie ait emval-i gayr-i menkulenin cedvelidir*" ibaresi yer almaktadır. Cedvelde sırasıyla; Emlak ve arazinin sureti tasarrufu (ferâğ, intikal, hibe), tapu senedinin veya diğer vesaik tasarrufunun tarih ve numaraları (suretleri rabt olunacaktır), tapu senedi kimin namına mukayyetdir, Emlak ve arazinin tapu senedinde mukayyed kıymeti ve mutasarrıf tarafından kayıt edilen kıymet bölümleri doldurulmuştur. Tapu kayıtlarıyla ilgili 2., 3. ve 4. bölümlerde tapu senedi olmadığına dair "*yokdur*" kaydı düşülmüştür. Bunun nedeni muhacirlerin göç etmeden önce herhangi bir hazırlık yapmalarına zamanlarının olmamasıdır. Çünkü çok az da olsa zamanları olsaydı herhalde ilk alacakları belgeler bahsi geçen bu tapu belgeleri olurdu²¹⁷.

²¹⁶ Bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3123.3 (130.16.1302 kodu Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri Kataloğu).

²¹⁷ Muhacirlerin alelacele çıkmalarıyla ilgili şu rivayet anlatılmaktadır. Aile apar topar evlerinden ayrılıp bir meçhule doğru yol alırken neden sonra sakladıkları paralar akıllarına gelir. Aile reisi tehlikeli olduğu gerekçesiyle geri dönmeyi kabul etmez. Hanımı ise parayı bulup getireceğini söyleyerek evlerine geri döner. Ancak eve vardığında heyecandan parayı nereye koyduklarını unutmuştur ve parayı alamadan geri gelerek kafilere dâhil olur. Demek ki bırakın tapu belgelerini almayı nakit paralarını almaya bile fırsatları olmamıştır.

Dördüncü sayfada müsadere edilen emlâkin beyanı bilgileri yer almaktadır. Yunan makamları Balkan Savaşlarından beri hâkim oldukları bölgelerde Türklerin mallarına el koyuyorlardı. Mübadele anlaşması yapıp komisyonun Selanik'e gelmesinden sonra, köylere jandarmalar eşliğinde gönderilen tahsildarlar halkın elindeki ürünü ve hayvanları cebren müsadereye başlamışlardı. Örneğin, Lankaza'nın köylerine giden bir jandarma zabiti "*artık ne duruyorsunuz, Türk heyeti geldi, buradan gidiniz*" demiş ve halkı herhangi bir eşyalarını almaya fırsat vermeden göç etmeye zorlamıştı²¹⁸. İşte bu ve buna benzer şekilde müsadere edilen malların miktarı ile 1909 ile 1914 yılları arasındaki yıllık gelirleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Birinci maddede "*müsted'inin hangi tarihten itibaren (A) ve (B) cedvellerinde irâe olunan emvali tamamen veya kısmen müsadere edilmiştir*" kaydı ile ikinci maddede "*müsadere edilen emvalin 1909 ile 1914 seneleri zarfındaki varidat-ı seneviyesi mikdarı ne idi?*" kayıtlarına yer verilmiştir.

Beşinci sayfada ise 18 Ekim 1912 tarihinden beri istimlâk edilen emlâka dair bilgiler yer almaktadır. Buna göre; "*istimlâk edilen emlakın cinsi ve istimlâk tarihi ve istimlâk edilen emlâka takdir edilen kıymet, müsted'i bu meblağı almış mıdır? Müsted'inin istimlâk edilmiş olan bu emlâk için kendisinin takdir ettiği kıymet nedir?*" sorularına cevap aranmaktadır. Örneğin Küçük Ahmet oğlu Şaban'a ait talepnamede bu sayfada "*18 Teşrin-i Evvel 912 tarihinde istimlâk edilmiştir*" kaydı düşülmüştür.

Talepnamelerin sonuna talepname ile aynı tarihli vekâletname eklenmiştir. Reşadiye Pomak muhacirleri Drama'da mukim Baçovalı Ahmed adlı kişiye vekâlet vermişlerdir. Vekâletnamede "*zirde vaz'ul imza ben Drama'da mukim Baçovalı Ahmed efendiye bâladaki beyannamede talep edilen tasfiye muamelatı için muhtelit veya tâli komisyonlar nezdinde beni temsil ve hukukumun müdafaası hususunda selâhiyetnâme ile tevkil eyledim*" yazılarından sonra adres, tarih, imza veya mühür kısmı bulunmaktadır. Ayrıca atılan imza veya mührün vekâlet veren şahsa ait olduğu komisyon tarafından tasdik edilmiştir. Vekâletname Yunan makamlarınca yaklaşık dört ay sonra 22 Ocak 1925 tarihinde onaylanmıştır.

---

²¹⁸ N.İpek, a.g.e., s. 31.

Talepname Verenlerin İsim Listesi

A. Drama Hamidiye-i Sani Mahallesinden Gelip Talepname Verenler²¹⁹

1. Kara Şerif Oğlu Salih²²⁰ (***)
2. Arif Oğlu İsmail²²¹ (ÜNLÜ)
3. Ahmet Kâhya Oğlu Osman²²² (***)
4. Ahmet Oğlu Hasan²²³ (DENİZ)
5. Sakallı İsmail Oğlu Salih²²⁴ (KARAKUŞ)
6. Hazım Oğlu Ahmet²²⁵ (ÖLMEZ)
7. Ahmet Oğlu İsmail²²⁶ (***)
8. Küçük Hasan Oğlu Salih²²⁷ (UĞUR)
9. Recep Oğlu Osman²²⁸ (TEKİN)
10. Dikme Hüseyin Oğlu İsmail²²⁹ (İNAN)
11. Hoca Mehmet Annesi Ayşe²³⁰ (MUTLU)
12. Kırta İsmail Oğlu Salih²³¹ (KUTLU)
13. Hüseyin Oğlu Osman²³² (YILMAZ)
14. Recep Oğlu Salih²³³ (ÖZCAN)

²¹⁹ Parantez içerisinde sülalelerin soyadları verilmiştir. Soyadı olmayanlar ise (***) şeklinde belirtilmiştir.

²²⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3123.3 (130.16.1302 kodu Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri Kataloğu).

²²¹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.3.

²²² BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.2.

²²³ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3123.2.

²²⁴ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.1.

²²⁵ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.1.

²²⁶ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3121.7.

²²⁷ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3125.5.

²²⁸ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3125.3.

²²⁹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3121.2.

²³⁰ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3121.1.

²³¹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.12.

²³² BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.11.

15. Sait Oğlu Mehmet²³⁴ (***)
16. İbrahim Kâhya Oğlu Salih²³⁵ (***)
17. Değirmenci Mustafa Oğlu Agoş Eşi Ayşe²³⁶ (KILINÇ)
18. Karahasanoğullarından Hüseyn Oğlu Hasan²³⁷ (ARSLAN)
19. Salih Oğlu Ethem²³⁸ (YALÇIN)
20. Salih Oğlu Hasan²³⁹ (***)
21. Şahin Salih Oğlu Zaim²⁴⁰ (ŞANLI)
22. Hasan Oğlu Raşit²⁴¹ (ÜNAL)
23. Yusuf Oğlu Osman eşi Fatma²⁴² (ATALAY)
24. Salih Oğulları Salih ve Halil²⁴³ (DUMAN)
25. Dikme İsmail Oğlu Salih²⁴⁴ (DİKME)
26. Mehmetoğullarından İbrahim Oğlu Mehmet²⁴⁵ (AKTAŞ)
27. Ahmet Kâhya Oğlu Salih²⁴⁶ (***)
28. Mehmet Oğlu Muharrem²⁴⁷ (DÖNMEZ)
29. İsmail Oğlu Nuri²⁴⁸ (KALKAN)
30. Ahmet Oğlu Salih²⁴⁹ (TOPKAYA)

---

²³³ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.11.

²³⁴ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3123.10.

²³⁵ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.10.

²³⁶ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.10.

²³⁷ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.9.

²³⁸ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.9.

²³⁹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.16.

²⁴⁰ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.16.

²⁴¹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.15.

²⁴² BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.15.

²⁴³ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.14.

²⁴⁴ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.13.

²⁴⁵ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.13.

²⁴⁶ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.12.

²⁴⁷ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3123.8.

²⁴⁸ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.8.

31. Topal İbrahim Oğlu Salih²⁵⁰ (KARAPINAR)
32. Süleyman Oğlu Mehmet Ali²⁵¹ (AYDIN)
33. Mehmetoğullarından Salih Oğlu Mehmet²⁵² (BULUT)
34. Sakallı İbrahim Eşı Ümmügülsüm²⁵³ (KARAKUŞ)
35. Ahmet Oğlu Şaban²⁵⁴ (BAŞKURT)
36. Eyüp Oğlu İbrahim Eşı Aliye²⁵⁵ (ÖZKAN)
37. Küçük Hasan Oğlu İsmail²⁵⁶ (UĞUR)
38. Hüseyinoğullarından Salih Oğlu Salih²⁵⁷ (***)
39. Topal İbrahim Oğlu Mustafa²⁵⁸ (ALTINKAYNAK)
40. Dikme Salih Oğlu İsmail²⁵⁹ (EROL)
41. Kır İsmail Oğlu Ahmet²⁶⁰ (YAMAN)
42. Hazım Oğlu Salih²⁶¹ (ATİK)
43. Arabacıoğullarından Hasan Oğlu Osman ve Şaban²⁶² (AKIN)
44. Kara Hasan Oğlu Salih Oğlu Raif²⁶³ (UYSAL)
45. Süleyman Oğlu Salih²⁶⁴ (KARAGÖZ)
46. Küçük Ahmet Oğlu Şaban²⁶⁵ (YÜKSEL)

---

²⁴⁹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.8.

²⁵⁰ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3123.7.

²⁵¹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.7.

²⁵² BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.7.

²⁵³ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.6.

²⁵⁴ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.6.

²⁵⁵ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3123.6.

²⁵⁶ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.5.

²⁵⁷ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3123.5.

²⁵⁸ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.5.

²⁵⁹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.4.

²⁶⁰ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3123.4.

²⁶¹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.4.

²⁶² BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.3.

²⁶³ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.26.

²⁶⁴ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.25.

47. Muharrem Oğlu Mustafa²⁶⁶ (ÇELİK)
48. Hüseyin Oğlu Hüseyin²⁶⁷ (DELEN)
49. Şahin Salih Oğlu Hasan²⁶⁸ (KARAŞAHAN)
50. Halil Oğlu Tefvik²⁶⁹ (COŞKUN)
51. Hasan Oğlu Recep²⁷⁰ (KARABULUT)
52. Ahmet Oğlu Şahabettin²⁷¹ (YAVUZ)
53. Arif Oğlu Mustafa²⁷² (BAŞPINAR)
54. Sakallı İbrahim Oğlu Sadık²⁷³ (DOĞRU)
55. Yusuf Oğlu Hüseyin Eşi Sabire²⁷⁴ (GÜVEN)
56. İbrahim Oğlu Süleyman²⁷⁵ (KARAAĞAÇ)
57. Seyit Oğlu Salih²⁷⁶ (AKGÜR)

B. Fehemiye Köyü'nden Gelip Talepname Verenler

1. Lango Hüseyin Oğlu Salih²⁷⁷ (ÖZDEMİR)
2. Boyacı Mustafa Oğlu Hüseyin²⁷⁸ (***)
3. Osmancozoğullarından İsmail ve Mehmet²⁷⁹ (TÜRKOĞLU)
4. Hoca Oğlu Recep²⁸⁰ (BAŞPINAR)

---

²⁶⁵ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.24.

²⁶⁶ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.23.

²⁶⁷ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.22.

²⁶⁸ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.21.

²⁶⁹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.21.

²⁷⁰ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.20.

²⁷¹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.20.

²⁷² BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.19.

²⁷³ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.19.

²⁷⁴ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.18.

²⁷⁵ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124.17.

²⁷⁶ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.17.

²⁷⁷ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3116.16.

²⁷⁸ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3116.15.

²⁷⁹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3116.14.

5. Hüseyin Oğlu Hüseyin²⁸¹ (İNAN)

6. Radif Mustafa Oğlu Ahmet²⁸² (TETİK)

Tasfiye Talepnamelerindeki muhacirler hakkındaki bilgiler özellikle geldikleri yerler hakkında (Livası, Nahiyesi, Mahallesi ve Karyesi) açık ve net olduğu için önemlidir. Bu bilgilere bakarak muhacirlerin göç hareketlerini takip edebiliyoruz. Ayrıca emlak ve arazileri kaydedildiği için, bize ekonomik durumları hakkında da yorum yapabilme imkânı vermektedir. Reşadiye Köyü'ne gelen Drama muhacirlerinden olup talepname vermeyen 26 hanenin talepname vermeme nedenleri, geride tasfiye edilecek herhangi bir mallarının olmaması ile açıklanabilir.

4.4. NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE REŞADİYE KÖYÜ

Türkiye'de 1970'li yıllara kadar köylerde kaydı tutulan “*Nüfus Esas Defterleri*”, köylerin demografik yapısıyla ilgili önemli bilgiler ihtiva ettikleri gibi Cumhuriyet dönemi yerel tarih araştırmaları için birinci elden kaynak niteliğindedirler. Reşadiye Köyü'ne ait iki adet nüfus esas defteri mevcuttur. Birincisi göçmenlerin ilk kayıtlarının tutulduğu tarihsiz defter, ikincisi ise birinci defter esas alınarak düzenlenen 01.04.1934 tarihli defterdir. Köye ilk yerleşen hane sayısı 69'dur. Zaten 5 Ocak 1914 tarihli belgeye göre²⁸³ köye yerleştirilecek muhacirlerin 50 haneden az olmaması gerekiyordu. 1914 tarihi itibarıyla 149 erkek ve 158 kadın olmak üzere toplam nüfus 307'dir. Bu sayıya 1914 ve öncesinde doğanlardan deftere kayıt tarihi Rumi (R) 1330 (M 1914) olanlar tespit edilerek ulaşılmıştır.

Değişik kaynaklarda Balkan Savaşlarından sonra Afyonkarahisar'da iskân edilenlerin sayısı 201 olarak verilmektedir²⁸⁴. Kanaatimize göre nüfus kayıt defterlerinden tek tek tespit edilen 307 sayısı doğru sayıdır. Buna göre hane başına düşen kişi sayısı 4.44'tür. Kadın sayısının erkeklerden biraz fazla olması savaş yıllarında erkeklerin cephede olmasıyla ilgili bir durumdur.

²⁸⁰ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3116.12.

²⁸¹ BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3124.18.

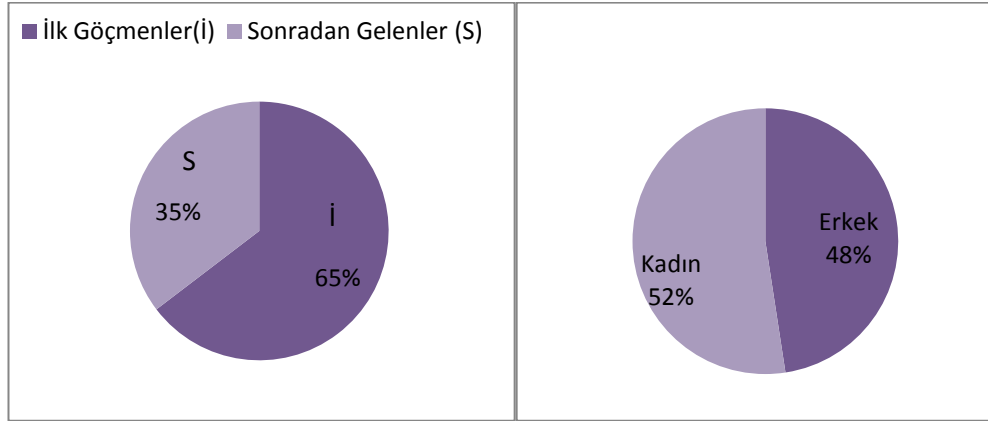
²⁸² BCA, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3116.13.

²⁸³ BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH.HMŞ), Dosya No: 30, Gömlek No:60, 1332 S 7 (5 Ocak 1914).

²⁸⁴ Aġanođlu eserinde J. McCarthy'nin verdiği sayılara dayanarak, “1912-1915 Yılları Arasında Balkanlar'dan Gelen Müslüman Muhacirler ve Bunların İskân Edildiği Yerler” adlı tabloda Afyonkarahisar'da iskân edilenlerin sayısını 201 olarak vermektedir. Bu sayıya nasıl ulaşıldığını ve bu sayının kesinlik ifade etmediğini 369 nolu dipnotta ayrıntısıyla belirtmiştir.(Aġanođlu, a.g.e., s.190-191).

Kayıt tarihine bakılmaksızın 1914 ve öncesinde doğanların sayısı, 226 erkek ve 249 kadın olmak üzere toplam 475 kişidir. Deftere kayıt tarihi 1914 sonrasında olan 168 kişi muhtemelen köye daha sonra gelip yerleşen muhacirlerdir.

Şekil 5. Reşadiye Köyü Göçmen Oranları

1914 yılında köy nüfus esas defterine kaydı yapılan 1914 ve öncesinde doğanları ilk muhacirler olarak tanımlayabiliriz. Bunların hane sayısı 69 iken daha sonra gelen muhacirlerle hane sayısı 109'a ulaşmıştır. Kadın nüfusu erkek nüfusa göre ilk gelenlerde de daha sonra köye yerleşenlerde de daha fazladır. Yeni kurulan Reşadiye Köyü'nün ilk sakinleri olan Pomak ailelerin listesi tablo olarak aşağıya verilmiştir. Bu tabloda; muhacir aile reislerinin adı, daha sonra aldıkları soyadı, kaç kişi ile geldikleri, bu kişilerin cinsiyetleri ve doğum aralıkları ile geldikleri yerler belirtilmiştir.

Tablo 22. Reşadiye Köyü Kurucu Aile Tablosu

HANE NO	HANE REİSİ ADI	SOYADI	D.ARALIĞI	MİLADİ	ERKEK	KIZ	TOPLAM	GELDİĞİ YER
1	ŞEHOĞLU HASAN	DEMİR	1270-1330	1854-1914	2	2	4	AHI ÇELEBİ
2	LİNGO OĞLU SALİH	ÖZDEMİR	1282-1309	1866-1893	4	1	5	DRAMA
3	TOPALOĞLU SALİH	KARAPINAR	1295-1327	1879-1911	3	4	7	DRAMA
4	TAHİROĞLU RECEP	ŞAHAN	1290-1329	1874-1913	2	1	3	DRAMA
5	KARAHASAN OĞLU HASAN	ARSLAN	1286-1325	1870-1909	3	2	5	DRAMA
6	SAİT OĞLU SALİH	AKGÜL	1250-1325	1835-1909	2	3	5	DRAMA
7	DİKMEOĞLU İSMAIL	EROL	1300-1329	1884-1913	1	2	3	DRAMA
8	KIRVİL OĞLU SALİH	USLU	1276-1324	1860-1908	3	1	4	DRAMA
9	HÜSEYİN MUSTAFA	KETHÜDAOĞ. KAYA	1260-1324	1844-1908	2	1	3	DRAMA
10	SAİT OĞLU MEHMET	****	1260-1328	1844-1912	3	2	5	DRAMA

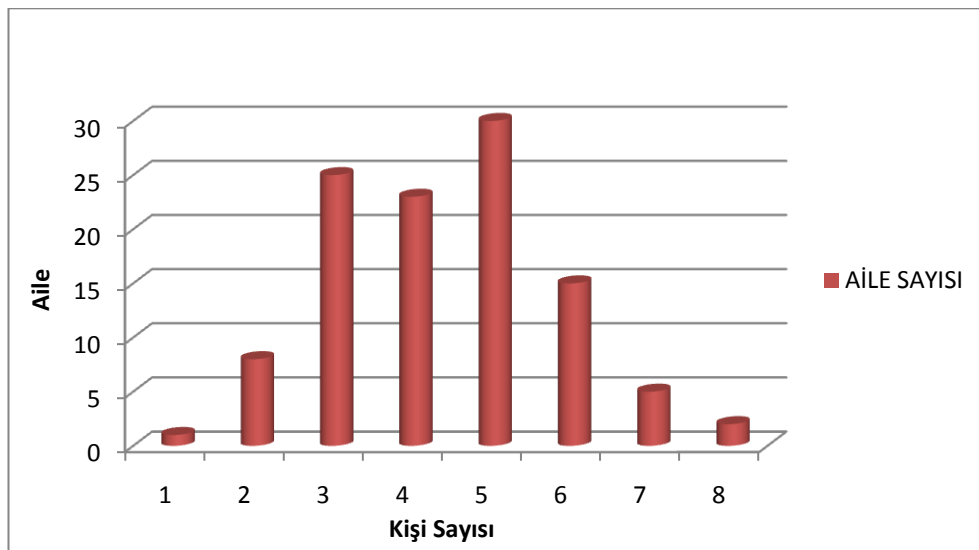
11	HÜSEYİN OĞLU ADİL	ÖZKAYA	1275-1322	1859-1908	4	1	5	DRAMA
12	HÜSEYİN KETHÜDA O. HÜSEYİN	KARAKOÇ	1288-1324	1872-1908	3	3	6	DRAMA
13	KOPRUSKA OĞLU SALİH	KARAGÖZ	1275-1325	1859-1909	1	3	4	DRAMA
14	SÜLEYMAN OĞLU İBRAHİM	KARAAĞAÇ	1290-1329	1874-1913	2	3	5	DRAMA
15	HÜSEYİN OĞLU OSMAN	YILMAZ	1260-1329	1844-1913	4	4	8	DRAMA
16	KOPRUSKA OĞLU HASAN	SARIOVA	1270-1324	1854-1908	2	3	5	DRAMA
17	MEHMET OĞLU MUHARREM	DÖNMEZ	1242-1328	1827-1912	4	1	5	DRAMA
18	MUHARREM OĞLU MUSTAFA	ÇELİK	1280-1327	1864-1911	2	3	5	DRAMA
19	SAKALLIOĞLU SALİH	KARAKUŞ	1290-1329	1874-1913	1	4	5	DRAMA
20	SAKALLIOĞLU İBRAHİM	KARAKUŞ	1290-1323	1874-1909	1	4	5	DRAMA
21	İBRAHİM OĞLU SADIK	DOĞRU	1295-1329	1879-1913	3	1	4	DRAMA
22	BOYACIOĞLU HÜSEYİN	****	1270-1312	1854-1896	2	2	4	DRAMA
23	KÜÇÜKOĞLU AHMET	YÜKSEL	1260-1318	1844-1902	3	4	7	DRAMA
24	EYÜP OĞLU İBRAHİM	ÖZKAN	1279-1329	1863-1913	1	4	5	DRAMA
25	OSMAN OĞLU MUSTAFA	BOZKURT	1292-1325	1876-1909	2	1	3	DRAMA
26	İBRAHİM OĞLU MEHMET	AKTAŞ	1270-1325	1854-1909	1	3	4	DRAMA
27	TOPALOĞLU MUSTAFA	ALYINKAYNAK	1295-1322	1879-1906	1	2	3	DRAMA
28	TOPALOĞLU MEHMET	AKPINAR	1285-1329	1869-1913	2	3	5	DRAMA
29	AK HASAN OĞLU AHMET	AKBUNAR	1270-1308	1854-1892	1	2	3	DRAMA
30	AK HASAN OĞLU SÜLEYMAN	AYDIN	1284-1326	1868-1910	3	4	7	DRAMA
31	KÜÇÜK OĞLU AHMET	KARAÇELİK	1270-1324	1854-1913	2	1	3	DRAMA
32	OSMANCOZOĞLU MEHMET	TÜRKOĞLU	1289-1324	1873-1908	2	2	4	DRAMA
33	HASAN OĞLU RAŞİT	ÜNAL	1297-1326	1881-1910	2	2	4	DRAMA
34	RECEP OĞLU MEHMET	TEKİN	1304-1322	1888-1906	2	2	4	DRAMA
35	ŞAHİNOĞLU HASAN	KARAŞAHİN	1291-1325	1975-1909	2	3	5	DRAMA
36	ŞAHİNOĞLU ZAIM	ŞANLI	1283-1326	1867-1910	2	2	4	DRAMA
37	BOYACIOĞLU ARİF	ÜNLÜ	1273-1319	1857-1903	3	2	5	DRAMA
38	ARİF OĞLU MUSTAFA	BAŞPINAR	1302-1315	1886-1899	1	2	3	DRAMA
39	RECEP OĞLU SALİH	ÖZCAN	1280-1312	1864-1896	1	2	3	DRAMA
40	MOLLA AHMET OĞLU SALİH	ÇAKIR	1270-1325	1854-1909	3	2	5	DRAMA
41	AHMET OĞLU SALİH	TOPKAYA	1260-1324	1844-1908	3	3	6	DRAMA
42	SALİH OĞLU AHMET	TOPKAYA	1289-1329	1873-1913	2	1	3	DRAMA
43	MEHMET OĞLU MEHMET	BULUT	1302-1328	1886-1912	2	1	3	DRAMA
44	AHMET KETHÜDA OĞLU İSMAİL	****	1250-1307	1935-1991	2	2	4	DRAMA
45	AHMET OĞLU MOLLA HASAN	DENİZ	1245-1329	1829-1913	3	3	6	DRAMA
46	AHMET OĞLU ŞABETTİN	YAVUZ	1270-1314	1854-1898	1	2	3	DRAMA
47	AK HASAN OĞLU AHMET	AKKUŞ	1278-1326	1862-1910	3	2	5	DRAMA
48	DİKMEOĞLU İSMAİL	İNAN	1285-1325	1869-1909	2	3	5	KIRAZALAN
49	HOCALOĞLU RECEP	BAŞPINAR	1265-1327	1849-1911	2	3	5	DRAMA
50	HALİL OĞLU TEVFİK	COŞKUN	1270-1320	1854-1904	2	1	3	DRAMA
51	SALİH OĞLU ETHEM	YALÇIN	1298-1320	1882-1904	1	1	2	DRAMA
52	HASAN OĞLU TAYYİP	KALKAVAN	1279-1323	1863-1907	2	1	3	DRAMA
53	ALİ OĞLU HASAN	AKDAĞ	1286-1324	1870-1908	2	3	5	MUGLA
54	KÜÇÜK OĞLU ABDİ	ÜNAT	1292-1320	1876-1904	1	2	3	DRAMA

55	KÜÇÜK OĞLU SALİH	UĞUR	1250-1318	1834-1902	2	3	5	DRAMA
56	HASAN OĞLU İSMAİL	ÇALIŞKAN	1260-1326	1844-1910	2	5	7	DRAMA
57	HOCAOĞLU MEHMET	MUTLU	1270-1323	1854-1907	1	3	4	DRAMA
58	ARABACIOĞLU İSMAİL	KALKAN	1255-1320	1839-1904	3	3	6	DRAMA
59	İSMAİL OĞLU SÜLEYMAN	KORKMAZ	1255-1324	1839-1908	2	3	5	DRAMA
60	DİKMEOĞLU SALİH	DİKME	1272-1329	1856-1913	3	3	6	DRAMA
61	ŞERİF OĞLU SALİH	****	1259-1322	1943-1906	1	3	4	DRAMA
62	YUSUF OĞLU HÜSEYİN	GÜVEN	1291-1326	1975-1910	1	4	5	DRAMA
63	YUSUF OĞLU OSMAN	ATALAY	1260-1324	1844-1908	1	3	4	DRAMA
64	İBRAHİM KETHÜDAOĞLU SALİH	****	1267-1320	1851-1904	2	3	5	DRAMA
65	HALİL OĞLU SALİH	DUMAN	1269-1319	1853-1903	3	3	6	DRAMA
66	SALİH OĞLU HÜSEYİN	****	1296-1329	1880-1913	1	2	3	DRAMA
67	HAZIM OĞLU AHMET	ÖLMEZ	1269-1318	1853-1912	3	2	5	DRAMA
68	ARABACIOĞLU OSMAN	AKIN	1293-1327	1877-1911	2	2	4	DRAMA
69	HASAN OĞLU ŞABAN	YILDIZ	1276-1314	1860-1898	2	3	5	DRAMA
70	HASAN OĞLU RECEP	KARABULUT	1291-1329	1875-1913	3	1	4	DRAMA
71	HASİNKAOĞLU HASAN	****	1260-1305	1844-1889	2	2	4	DRAMA
72	KIROĞLU MEHMET	YAMAN	1270-1314	1854-1898	3	1	4	DRAMA
73	KIROĞLU İSMAİL	KUTLU	1250-1329	1834-1913	5	2	7	DRAMA
74	RAMAZAN OĞLU SALİH	BAŞPINAR	1280-1307	1864-1891	1	1	2	DRAMA
75	OSMAN OĞLU KART İBRAHİM	****	1265-1328	1849-1912	2	2	4	DRAMA
76	HAZİM OĞLU SALİH	ATİK	1248-1322	1833-1906	2	4	6	DRAMA
77	DİKMEOĞLU İBRAHİM	****	1276-1320	1860-1904	3	3	6	DRAMA
78	AHMET KETHÜDA OĞLU OSMAN	****	1294-1324	1878-1908	2	4	6	DRAMA
79	MUSTAFA OĞLU AGUŞ	KILINÇ	1285-1328	1869-1912	3	1	4	DRAMA
80	DEĞİRMENCİOĞLU HÜSEYİN	****	1265-1327	1849-1911	1	3	4	DRAMA
81	TARAKOĞLU ABDİ	ÖZDENİZ	1268-1328	1852-1912	4	3	7	DRAMA
82	SALİH ÇAVUŞ OĞLU ÖMER	CAM	1292-1330	1876-1914	3	3	6	DRAMA
83	PORATILOĞLU MUSTAFA	TETİK	1265-1328	1849-1912	2	1	3	DRAMA
84	TUNKAOĞLU MUSTAFA	VUR	1286-1327	1870-1911	2	1	3	DRAMA
85	MİSKİOĞLU HASAN	****	1296-1327	1880-1911	2	1	3	DRAMA
86	EFE HÜSEYİN OĞLU SALİH	ŞEN	1286-1312	1870-1896	2	1	3	DRAMA
87	DELİ HÜSEYİN OĞLU HÜSEYİN	DELEN	1285-1321	1869-1905	2	2	4	DRAMA
88	HASAN KUVVELİOĞLU SALİH	UYSAL	1285-1327	1869-1911	2	6	8	DRAMA
89	HACI MEHMET OĞLU HASAN	ÇETİN	1250-1312	1834-1896	2	3	5	AHİ ÇELEBİ
90	HACI MEHMET OĞLU EMİN	TUNCA	1275-1324	1859-1908	2	4	6	AHİ ÇELEBİ
91	HASAN OĞLU MEHMET	ALGÜL	1265-1325	1849-1909	1	5	6	AHİ ÇELEBİ
92	EYÜP OĞLU HASAN	TAM	1281-1329	1865-1913	3	2	5	AHİ ÇELEBİ
93	ABDÜLHALİM OĞLU HAFIZ MEHMET	****	1270-1317	1854-1901	1	2	3	AHİ ÇELEBİ
94	ŞABAN OĞLU HASAN	GENÇ	1296-1300	1880-1884	1	1	2	AHİ ÇELEBİ
95	HASAN OĞLU HÜSEYİN	AKSOY	1293-1295	1877-1879	1	1	2	AHİ ÇELEBİ
96	HÜSEYİN OĞLU SALİH	****	1292-1327	1876-1911	3	3	6	DRAMA
97	NUMANOĞLU EMİN	ÖNGÜL	1289-1328	1873-1912	2	3	5	AHİ ÇELEBİ
98	ONBAŞIOĞLU HASAN	BAŞPINAR	1289-1325	1873-1909	2	2	4	AHİ ÇELEBİ

99	DANKUTOĞLU HASAN	DEMİRTAŞ	1265-1291	1849-1875	2	1	3	AHI ÇELEBİ
100	DELİ MUSTAFA OĞLU EMİN	TUNCAY	1285-1327	1869-1911	2	1	3	AHI ÇELEBİ
101	KÖSEOĞLU HASAN	YILDIRIM	1255-1325	1839-1909	2	1	3	AHI ÇELEBİ
102	YONUZ OĞLU SALİH	DELİK	1288-1324	1872-1908	1	3	4	AHI ÇELEBİ
103	HALİL OĞLU AHMET	BAŞKURT	1276-1321	1860-1905	3	2	5	DRAMA
104	LİNKUOĞLU HÜSEYİN	****	1299-1322	1883-1906	3	1	4	DRAMA
105	TAHİR OĞLU SÜLEYMAN	****	1298-1308	1882-1892	1	1	2	DRAMA
106	AHMET OĞLU SABİRE	****	1319-1319	1903-1903	0	1	1	AHI ÇELEBİ
107	MEHMET KARISI HATİCE	YAZ	1295-1327	1879-1911	1	1	2	AHI ÇELEBİ
108	NİZAM AHMET OĞLU MUSTAFA	ÖNER	1297-1318	1881-1902	1	1	2	KATON
123	HASAN OĞLU MURAT	SARI	1293-1302	1877-1886	1	1	2	AHI ÇELEBİ
			TOPLAM		226	249	475	

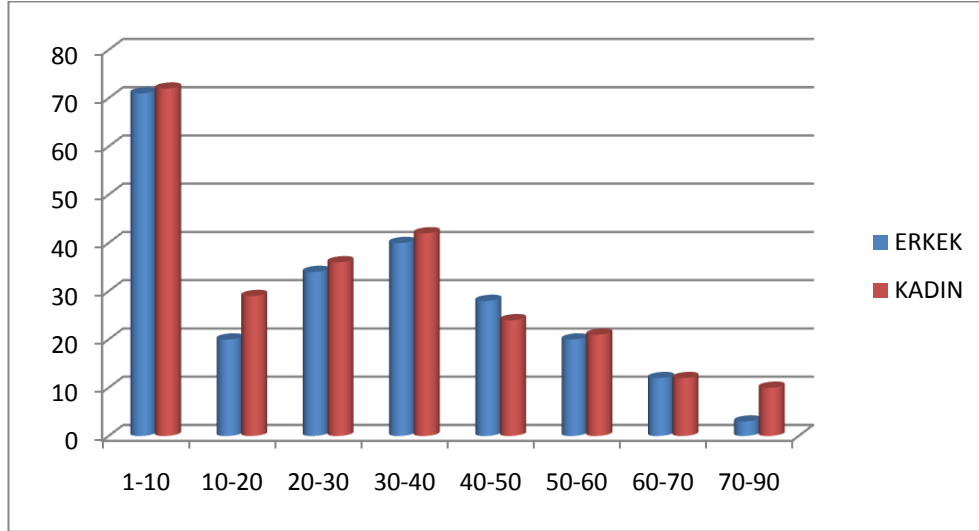
Tabloyu incelediğimizde ilk gelen göçmen ailelerin zorlu göç yolculuğunu kaç kişi ile yaptıkları konusunda fikir sahibi olabiliyoruz. Hane başına düşen ortalama kişi sayısı 4.35'tir. Hane no 106'daki Ahmet oğlu Sabire adlı kızın 11 yaşında kimsesiz olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışındaki aile nüfus sayıları iki (2) ile sekiz (8) arasında değişmektedir. Sekiz kişi ile gelen en kalabalık ailelerden biri hane no 15'teki aile reisi Hüseyin oğlu Osman olan *Yılmaz* soyadlı ailedir. Günümüzde "Baremuski" diye bilinen sülaledir. Diğeri ise hane no 88'deki aile reisi Hasan Kuvvelioğlu Salih olan *Uysal* soyadlı ailedir. Günümüzde bu sülale üçe ayrılmıştır: Yerifçavuşlar, Mahmudovlar ve Dervişuskiler.

Şekil 6. Nüfus Yoğunluk Grafiği

109 ailenin 30'u 5 nüfusla gelmiştir. En fazla sıklıkta görülen bu 5 kişilik göçmen ailesidir. Bunları 3 kişilik aileler (25) takip etmektedir. Hane başı ortalamaya (4.35) uygun olarak 3, 4 ve 5 kişilik aileler yoğunlukta olduğu görülmektedir.

Şekil 7. Göçmen Yaş Grafiği

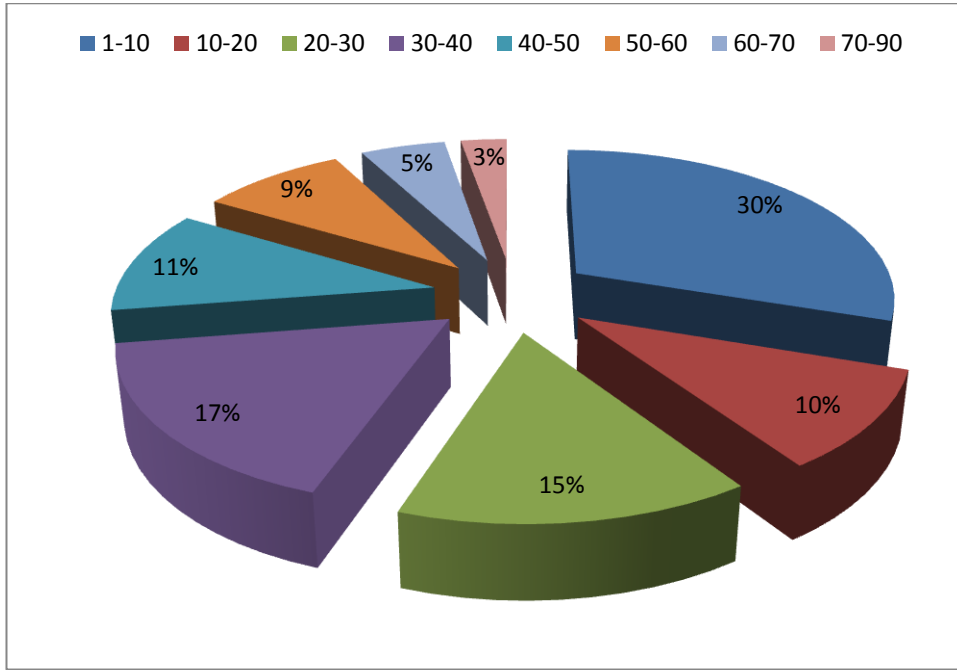

Bir yaş grubu hariç (40-50) diğer bütün yaş gruplarında kadın nüfusun erkeklerden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Sadece 40-50 yaş grubunda erkeklerin kadınlardan daha fazla olduğu görülmektedir. En çok dikkati çeken kalabalık yaş grubu 1-10 yaş grubu olan çocuklardır. Göç yollarındaki daha önce saydığımız soğuk, çamur, çete korkusu, salgın hastalıklar, açlık... v.b zorlukların yanında, kendilerinden daha narin çocukların korunması, beslenmesi ve bakımı da bu zorluklara eklenmiştir. Kadın-Erkek kişi sayısı arasındaki farkın en fazla olduğu yaş grubu 10-20 yaş grubudur. Bu grupta erkek sayısı 20 iken bayan sayısı 29'dur. 70 yaş ve üstü olan yaş grubunda da bayanların lehine 7 kişilik fark gözükmektedir. Diğer gruplarda ise genel olarak kadınların sayısı az farkla fazla ise de dengeli bir dağılım söz konusudur.

Reşadiye Köyü Muhacir kâfilesinde çocuklar, 1913 yılı itibariyle toplam nüfusun % 30'unu oluşturmaktadır. 60 yaşın üstündekilerin ise toplam nüfus içindeki payı sadece % 8'dir. Bu durum göç yollarındaki salgın hastalıklardan en çok ihtiyarların etkilendiğini göstermektedir. Yaş gruplarının toplam nüfus içindeki nispetleri aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 8. Yaş Gruplarının Toplam Nüfusa Oranları

4.4.1. Muhacirlere Tanınan Muafiyetler ve Şehit Muhacirler

Anadolu'ya ilk göçlerin başladığı yıllarda (1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası) göçmenlere on yıl vergiden ve yirmi beş yıl askerlikten muafiyet hakkı tanınmıştır. Zamanla Bulgaristan, Doğu Rumeli, Teselya ve diğer yerlerden çok sayıda göçmen gelmeye başlayınca durum değişmiş, 1889 yılında bu muafiyet süresi vergide iki yıla, askerlik hizmetinde ise altı yıla indirilmiştir. Mevcut durum Balkan Savaşları sırasında da korunmuştur²⁸⁵.

Göç ve göçmenlerle ilgili sorunları çözmek ve göçmenlerin iskânları ile vatandaşlığa kabulleri işlerinin düzenli yürütülebilmesi için 13 Mayıs 1913 tarihli *İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi*²⁸⁶ çıkarılmıştır. Kırk beş maddelik nizamnamenin 28. maddesine göre; Muhacirler hicret tarihinden itibaren altı sene askerlikten ve iskân edildikleri günden itibaren iki sene malî vergilerden muaf tutulmuştur.

Muhacirlere söz konusu muafiyetler tanındığı halde, muhacirlerin bazıları Balkan Savaşı devam ederken muharebeye gönüllü katılmak istemişlerdir. Vatansever muhacirler gönüllü yazılabilmek için Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiye Cemiyeti'ne müracaat etmişlerdir. Bunun üzerine cemiyet "*Gönüllü Muhacir Taburları*"

²⁸⁵ A.Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 183.

²⁸⁶ Ağanolu, *a.g.e.*, s. 179.

oluşturmuştur²⁸⁷. Balkan Savaşlarının hemen ardından Cihan Harbi tehlikesinin belirmesi üzerine asker ihtiyacını karşılamak için yine muhacirlere müracaat edilmesi kararlaştırılmıştır. Konuyla ilgili 4 Şubat 1915 tarihli Meclis-i Mebusan İdare Kalemi'nden çıkan belgede “ *Harp halinin ne kadar devam edeceği bilinmediğinden asker ihtiyacının temini için şimdiden tevessülde bulunarak muhacirin meyanındaki mükellefine de müracaat edilmesi hakkında Mükellef-i Askeriye Kanununa zeylen kaleme alınan kanun layihası ve evrak-ı müteferriyanın irsal olunduğu*”²⁸⁸ şeklinde muhacirlerden asker alınmasından bahsetmektedir.

Reşadiye Köyü'ne yeni gelen muhacirlerden kaç kişinin Balkan Savaşları sırasında oluşturulan *Gönüllü Muhacir Taburları*'na kaydolduğu, kaç kişinin 4 Şubat 1915 tarihinde çıkarılan kanuna göre askere alındığı belli değildir. Bilinen bir gerçek varsa o da savaş için orduya katılanlardan 10 kişinin vatan için canlarını feda ettikleridir. Nüfus kayıtlarında askere gidip dönmeyenler hakkında “*seferberlikte gaip*” ya da “*seferberlikte fevt*” gibi kayıtlar düşülmüştür. Kayıtların yanında not düşülen tarihlere baktığımız zaman (1915-1918) 1915 tarihli kanuna göre askere alındıklarını söyleyebiliriz. Bu on kişinin ayrıntılı bilgileri aşağıda verilmiştir.

1. (H.No: 6) Sait oğlu Salih, (AKGÜR) 35 yaşında “*seferberlikte gaip*”
2. (H.No: 8) Karadil Salih oğlu İsmail (USLU) 23 yaşında “*umumi seferberlikte gaip*”
3. (H.No: 9) Hüseyin Kethüdaoğlu Mustafa (KAYA) 37 yaşında “*seferberlikte*”
4. (H.No: 10) Sait oğlu Hüseyin 35 yaşında “*Kolordu 158 Bölük 9 neferi iken*”
5. (H.No: 14) Süleyman oğlu İbrahim (KARAAĞAÇ) 36 yaşında “*seferberlikte fevt*”
6. (H.No: 25) Osman oğlu Mustafa (BOZKURT) 38 yaşında “*seferberlikte gaip*”
7. (H.No: 34) Recep oğlu Mehmet (TEKİN) 26 yaşında “*Halep Merkez Nizamiye'de Fevt*”
8. (H.No: 62) Yusuf oğlu Hüseyin (GÜVEN) 39 yaşında “*seferberlikte gaip*”

²⁸⁷A.Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 184. (*Alemdar Gazetesi*, 59-137, 28 Eylül 1328 (11 Ekim 1912) s. 3. Teşkil edilen gönüllü göçmenler kâfileler halinde cepheye sevk edilmişlerdir).

²⁸⁸BOA, *BEO*, Dosya No:4335, Gömlek No: 325099 , 19 Rabiülevvel 1333 (4 Şubat 1915).

9. (H.No: 64) Salih Kethüdaoğlu Ahmet, 27 yaşında “seferberlikte gaip”

10.(H.No: 67) Hazım Ahmet oğlu Şaban (ÖLMEZ) 24 yaşında “seferberlikte gaip”

Seferberliğe gidip dönmeyenlerin yaşları 24 ile 39 arasında değişmektedir. Süleyman oğlu İbrahim (Hane No:14) için Kafkasya cephesine gidip orada şehit olduğu anlatılmaktadır. Recep oğlu Mehmet’in (Hane No:34) 1918 yılında Halep’te Merkez Nizamiye’de görevli olduğunun kaydedilmesi göçmenlerin Halep’e kadar görev yaptıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Önce Rumeli topraklarından Anadolu’ya mecburi olarak göç eden Recep oğlu Mehmet, kısa süre sonra askere alınıp Halep’e kadar savrulmuştur. Halep’te de 1918’de belki de savaşın bitimine az bir zaman kala şehit düşmüştür.

Seferberliğe Giden Nüfus

	Kişi Sayısı	%
24-39 Yaş Toplam	52	100
24-39 Yaş Şehit	10	16

Erkeklerden seferberliğe gidip dönmeyenlerin yaşlarından hareketle; 24-39 yaş arasında olan erkeklerden (52 kişi) 10 asker cephelerde şehit düştüğüne göre, şehit düşenler cepheye gidenlerin % 16’sına nispet etmektedir. Diğer bir ifadeyle seferberliğe gidenlerin % 16’sı şehit olmuştur. Ancak 24 yaşında küçük yaştaki erkeklerin de seferberliğe çağrılabilceğini varsaydıığımızda bu oran biraz daha düşecektir.

4.5. EVLENME DEFTERLERİNE GÖRE REŞADİYE KÖYÜ

Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde “ulus devlet” oluşturma amacına matuf nüfus kayıtlarının tutulmasına özen gösterilmiş ve bu konuda birçok kanun ve kararname çıkarılmıştır.

28 Eylül 1920 tarihinde çıkarılan “Nüfus vukuatının iki ay müddetle cezai nakdiden muafiyetine dair kararname” ile bu tarihten itibaren iki ay içerisinde kayıt altına alınacak nüfus vukuatları (doğum, ölüm, evlenme, boşanma... v.b) para cezalarından muaf tutulacaktı. Bu kararnamenin sağlıklı yürütülebilmesi için her köy

veya mahallenin imam ve muhtarı bulunduğu yerdeki kayıt altına alınmamış doğum ölüm, evlilik ve boşanma gibi vukuatlara ait belgeleri tanzim edip nüfus idarelerine vermekle sorumlu tutulmuştur. Aksi durumda hem nüfus vukuatlarını bildirmeyen halktan hem de muhtar ve imamlardan para cezası alınacağı hükme bağlanmıştır²⁸⁹.

1924 tarihli “Köy Kanunu”nun 36. Maddesinin ilgili ekinde yer alan “her ay içinde köyde doğan, ölen, nikâhlanan ve boşananların defterini yapıp, ertesi ayın onuncu gününden evvel nüfus memuruna vermek ve köyün nüfus defterini birlikte götürerek vukuatı yürüttürmek” maddesiyle köylerdeki nüfusu kayıt altına alma görevi muhtarlara verilmiştir. 1926 yılında Medeni Kanun ile birlikte doğum, ölüm, evlenme ve boşanma olayları yasal çerçeve içine alınmıştır. Kanununun 97. Maddesinde evlenme kayıtlarıyla ilgili olarak “*Birbirleriyle evlenecek olan erkek ve kadın, evlenme kararlarını belediye reisine veya reisin evlenme işlerinde memur ettiği belediye dairesindeki vekillerine ve köylerde ihtiyar heyetine beyan edince bu karar ilan olunur. İlan müddeti 15 gündür*”²⁹⁰ kararı alınmıştır. Söz konusu kanun ve kararnameler gereği köylerde “Nüfus Esas Defterleri” ve “Evlenme Defterleri” oluşturularak kayıtlar tutulmuştur.

Tutulan bu defterler Cumhuriyet tarihinin önemli birinci elden tarihi kaynaklarıdır. Her ne kadar kayıtlarda eksiklikler bulunsa da damgalı ve mühürlü resmi defterlerdir bunlar. Reşadiye Köyü’ne ait incelediğimiz 1931-1990 dönemini kapsayan evlenme defterlerinde; evlenen erkek ve kadınların nüfusa kayıtlı oldukları yaşları, doğum yerleri, ana adı, baba adı gibi bilgiler yer almaktadır. Ayrıca evlenenlerin medeni durumlarıyla beraber ilk evlilikleri olup olmadığı, köye dışarıdan gelen gelinlerin ve damatların nereden geldiği gibi kayıtların yanında meslek bilgileri de not edilmiştir. Bu bilgilerden hareketle evlenme defterlerinden yerel tarihle ilgili sosyo-demografik yapı ve değişiminin yanında bölgenin sosyo-ekonomik yapısı hakkında da bilgi sahibi olabiliyoruz.

Köy ve mahallelerde tutulan evlenme defterleriyle ilgili Prof. Dr. Selahittin Özçelik “*Günümüzde mensup olduğumuz milletin veya üzerinde yaşadığımız toprakların tarihi genel hatlarıyla ortaya konmuştur. Genel çizgileri belli olan bu geçmişini belirleyen daha ince çizgiler vardır ve bu çizgiler mahalli tarihte gizlidir veya*

²⁸⁹Fevzi Çakmak, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Çalışmalar”, *ÇTTAD*, VIII/18-19 (2009/Bahar-Güz), s. 93.

²⁹⁰a.g.e., 94.

bu tarihi ince çizgiler oluşturur. Biz artık bu ince çizgileri tanıma ve anlamlandırma durumundayız”²⁹¹ değerlendirmesini yapmaktadır.

İncelenen ve değerlendirilmeye çalışılan Reşadiye Köyü’ne ait dört adet evlenme defterleri²⁹² 1931-1990 yıllarına ait toplam 405 kayıt içermektedir. Bu dönem içinde yılda ortalama 7 çift evlenmiştir.

4.5.1. Yıllara Göre Evlilikler

1931 yılından 1940’lı yıllara kadar seyrek yapılan evlilikler bu tarihten sonra artış göstererek devam etmiştir. 1951 yılında iki ve 1973 yılında sadece bir adet evlilik muamelesinin yapılması dikkat çekmektedir. 1951 yılındaki az evliliği, bir sonraki yıla hangi sebeple olduğunu bilemediğimiz erteleme nedeniyle 1952 yılında evlilik sayısının (9) dokuza çıkmasıyla açıklayabiliriz. Sosyal bilimciler 1950’lerle başlayan tarımdaki gelişmeler ve görece bolluğun evlenmelerin artışına yol açtığını söylemektedirler²⁹³. Ancak Reşadiye Köyü’nde 1941-1950 arasında yapılan evlilik sayısı ile 1951-1960 yılları arasında yapılan evlilik sayısının aynı (15) olması bu değerlendirmeye uymamaktadır. Demek ki, tarımdaki gelişmeler ve göreceli bolluğun yaşanması köyün evlilik sayılarını etkilememiştir diyebiliriz. 1973’te sadece bir düğün yapılması muhtemelen 1974 ekonomik krizi öncesi ekonomik sıkıntıyla ilgili bir durumdur.

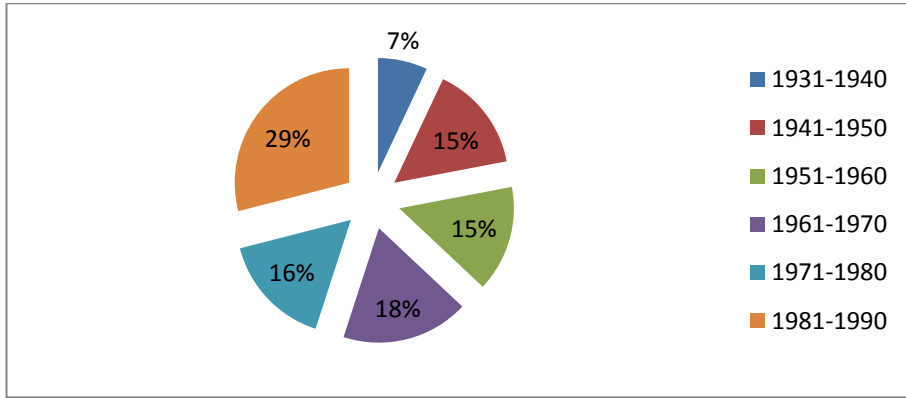
Tablo 23. Yıllara Göre Evlilik Sayıları

YILLAR	EVLİLİK SAYISI	%
1931-1940	27	7
1941-1950	60	15
1951-1960	61	15
1961-1970	74	18
1971-1980	66	16
1981-1990	117	29
TOPLAM	405	100

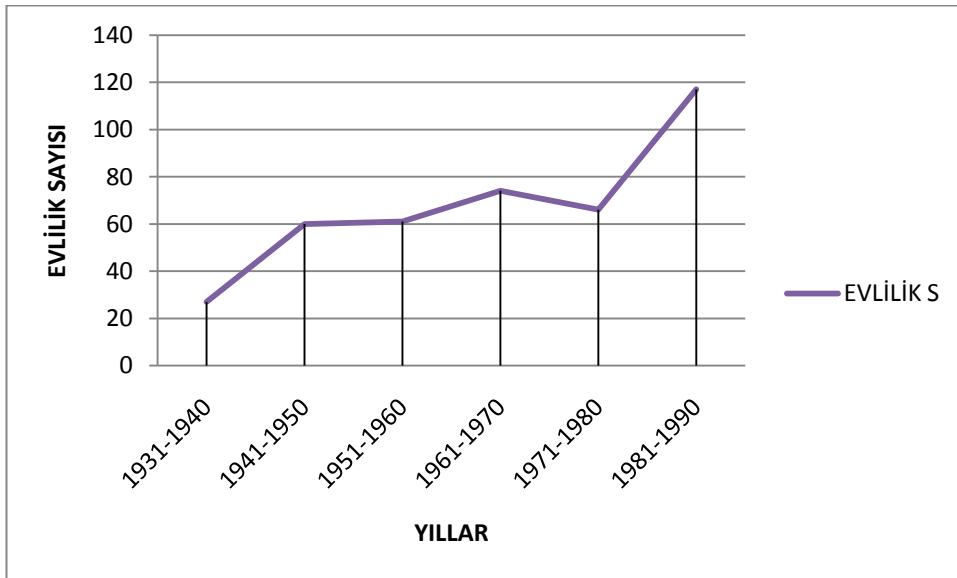
²⁹¹ Selahittin Özçelik, “Yerel Tarih Araştırmalarında Yeni Bir Kaynak (Evlenme Defterleri) Hisarköy Örneği-200 Yıllık Gelenek” XV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Eylül 2006, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 4, 1. Kısım, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 916.

²⁹² 1. Defter 1931-1942 yıllarını, 2. Defter 1943-1958 yıllarını, 3. Defter 1958-1975 yıllarını ve 4. Defter 1976-1991 yıllarını kapsamaktadır.

²⁹³ Füsun Ertuğ, “Kapadokya’da Bir Köyün Tarihine ve Tarımsal Geçmişine Dair Notlar”, *Bir Allame-i Cihan: Stefanos Yerasimos (1942-2005)*, s. 268.

Şekil 9. Yıllara Göre Evlilik (%)

En çok evlilik 1986 yılında yapılmış olup bu sayı 16'dır. Bu sayıyı 1985'te yapılan 15 adet evlilik takip etmektedir. Tablo ve grafiğe baktığımız zaman 1980 sonrası artış göze çarpmaktadır. 1940-1980 yılları evlilik sayıları 1980 sonrasında neredeyse ikiye katlanmıştır. "Özallı Yıllar" diye tanımlanan bu zaman diliminde Türkiye'nin dışa açılımı ve ekonomisindeki olumlu gelişmeler köyde yapılan evlilik sayılarını etkilemiştir. Bu artış aşağıdaki grafikte daha net görülmektedir.

Şekil 10. Yıllara Göre Evlilik Grafiği

4.5.2. Evlenme Yaşları

İncelediğimiz dört adet evlenme defterleri (1931-1990) verilerine göre; erkeklerin evlenme yaş ortalamaları, geleneksel Türk evlenmelerine uygun olarak kadınların evlenme yaş ortalamalarından daha yüksektir. Erkeklerin bekâr, dul ve boşanmış olanlarının evlenme yaş ortalamaları alınarak hesaplanan genel ortalamaları

21'dir. Sadece bekâr erkeklerin evlenme yaş ortalamaları 20 olarak hesaplanmıştır. Dul erkeklerin ortalaması 39 iken boşanmış erkeklerin ortalamaları 30'dur. Buna göre, genel ortalamanın 21 olması dul ve boşanmış erkeklerin yaşlarından kaynaklanmaktadır.

Bekâr erkekler 16 ile 36 yaş aralığında evlenmişlerdir. Türkiye'de 18 yaşından küçük kızlar anne ve babalarının rızası alındıktan sonra evlendirilebilmektedir. Reşadiye Köyü'nde de kızlar için aynı uygulama yapılmıştır. Ancak 16 yaşından küçük erkeklerin evlendirilmelerinde sadece anne-baba rızası yeterli görülmemiş, bu yaştaki erkeklerin evlenebilmeleri için mahkeme kararı alınmış ve karar evlenme defterine işlenmiştir. 16 yaşında olan erkeklere ait 4 adet evlenme kaydı vardır. Örneğin; 1953 yılında 16 yaşındaki bir erkek için "..... 'ın yaş haddi gözetilmeksizin evlenmesine Sandıklı Sulh Hukuk Hakimliği 26/12/1952 gün ve esas 952 682 karar 952/572 nolu ilam ile izin verilmiştir" kaydı düşülmüştür. 36 yaşında bekâr erkek kaydı, 1934 yılında evlenen ve Reşadiye Köyü'ne Bergama Duranlı Kadıköy'den gelen Dramalı İbrahim Hakkı'ya aittir. Boşanmış erkeklerin evlenme yaş aralığı 23-35 iken dul erkeklerin 19-57'dir.

Tablo 24. Evlenme Yaş Ortalamaları ve Medeni Hal Oranları (Erkek)

ERKEK		ERKEK	KİŞİ	%
GENEL YAŞ ORT	21	BEKÂR	379	93,33
BEKÂR ORT	20	DUL	20	4,94
DUL ORT	39	BOŞANMIŞ	6	1,48
BOŞANMIŞ ORT	30	TOPLAM	405	100
DUL/BOŞANMIŞ	37			

Dönem itibarıyla incelediğimiz 1931-1990 yılları arasında toplam 405 evliliklerin içerisinde sadece 6 erkeğin boşandığını görmekteyiz ki, nispet olarak (60 yılda) % 1.48'e denk gelmektedir. Yıllık boşanma oranını % 0,24 olarak hesaplanmaktadır. Türkiye'de 1990'lara kadar kaba boşanma hızı binde 1 civarında²⁹⁴

²⁹⁴<http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-9369sgc.pdf> 31.01.2014, (e.t. 5 Aralık 2015). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Stratejik Daire Başkanlığı'nın İstanbul Milletvekili Sezgin Tanrıku'nu soru önermesine verdiği cevaba göre; 1990 yılında Türkiye'de kaba boşanma hızı % 0,09'dur.

olduğu bilindiğine göre bu oranın çok düşük olduğunu söyleyebiliriz. Reşadiye’de ilk kez evlenen erkeklerin yaş dağılımı ve nispetleri aşağıya verilmiştir.

Tablo 25. İlk Kez Evlenen Erkeklerin Yaş Dağılımı (1931-1990)

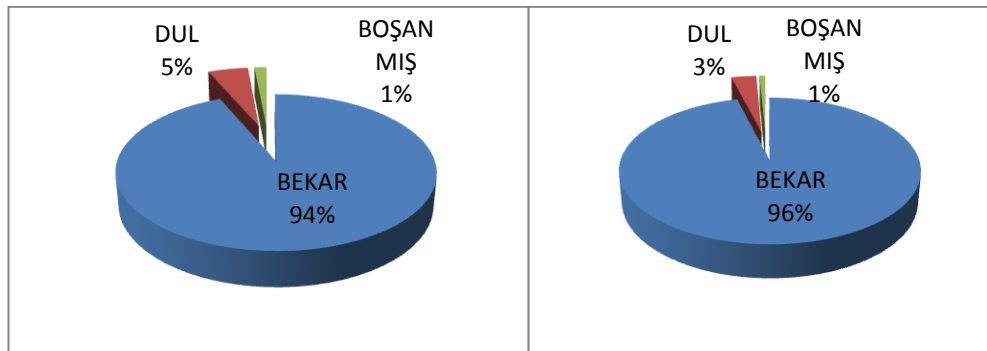
Yaşlar	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27-36	Toplam
Sayı	4	79	104	73	32	17	15	15	14	4	2	20	379
%	1,06	20,84	27,44	19,26	8,44	4,49	3,96	3,96	3,69	1,06	0,53	5,28	100,00

Tablo verilerinden ilk kez evlenen erkeklerin sayıları 17 ile 20 yaş aralığında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. En çok evlenen yaş ise 18’dir. Köyde erkeklerin % 66’ı askere gitme yaşı olan 20 yaşına gelmeden evlenmişlerdir. 1990’lara kadar evlenen erkeklerin çoğu eşlerini ve varsa çocuklarını bırakarak asker ocağına gitmişlerdir.

Köyde erken diyebileceğimiz yaşlarda söz konusu evliliklerin yaygın olması geniş koruyucu aile yapısı ile ilgilidir. Geniş aile yapısı yeni evlenen erkeklere fazla sorumluluk yüklememektedir. Bu nedenle erkekler evlendikten sonra eşlerini ve çocuklarını gözü arkada kalmadan bırakarak asker ocağına gitmeyi göze almaktadırlar. Köyde erkeklerin askerlik öncesi evlilikleri 1990’lardan sonra azalmaya başlamış ve günümüzde yok denecek kadar azalmıştır.

Şekil 11. Erkek Medeni Hal

Kadın Medeni Hal

En çok evliliklerin bekâr erkekler ile ilk kez evlenen kızlar arasında yapılması olağandır. Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere evlenen erkeklerin % 94’ü, kızların % 96’sı ilk evliliklerini yapmaktadır. İkinci kez evlenen dul erkeklerin oranı % 5 iken kadınlarda bu oran % 3 olarak hesaplanmaktadır. Boşanmış olanların oranları ise her iki grupta da % 1’dir.

Evlenen kadınların bekâr, dul ve boşanmışlarının genel ortalama yaşı erkeklere göre düşük olup 18'dir. Bekâr erkeklerin evlenme yaş ortalaması 20 iken kızlarda bu ortalama 17'ye düşmektedir. Bekâr, dul ve boşanmış gruplarının hepsinde de kadınların evlenme yaş ortalamaları daha düşüktür. Kadınların evlenme yaş aralığı 14-66'dır. Ancak evlenme ölçütü olarak ilk kez evlenen kızların yaşlarını esas almamız gerekmektedir. Kızlara ait en küçük 14 yaşında 4 adet evlilik kaydı bulunmaktadır. En geç evlenen kız ise 31 yaşındadır. Buna göre evlenen kızların evlenme yaş aralığı 14-31'dir diyebiliriz. Kızların içerisinde en geç evlenen 31 yaşındaki kız kendisinden 12 yaş küçük 19 yaşındaki bir erkekle 1939 yılında evlenmiş, bir yıl evli kaldıktan sonra 1940'ta boşanmıştır. En geç evlenen kişiye (31 yaş) en yakın 27 yaşında evlenen kızları görüyoruz. Sonuç olarak, köyde kızlar otuzuna varmadan evlendirilmişlerdir diyebiliriz.

Tablo 26. Kadınların Evlenme Yaş Ortalamaları ve Oranları (1931-1990)

ORTALAMA YAŞ			YÜZDE ORANI		
KADIN	YAŞ ORT	YUVARLAMA		KİŞİ SAYISI	%
GENEL	17,86	18	BEKÂR	389	96
BEKÂR	17,24	17	DUL	13	3
DUL	34,76	35	BOŞANMIŞ	3	1
BOŞANMIŞ	25	25	TOPLAM	405	100,00

Evlenen kadınlar içerisinde dul olanların sayısı 13 olup tüm evlenenler içerisindeki payı % 3'tür. Köyde 60 yıl içerisinde dul olarak ikinci ya da üçüncü evliliğini yapan erkekler 20 kişi iken kadınlar bu grupta 13 kişidir. Çift sayısı aynı olduğuna göre, bazı dul ve boşanmış erkeklerin bekâr kızlarla evlendikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 27. Kadınların Evlenme Yaş Dağılımı

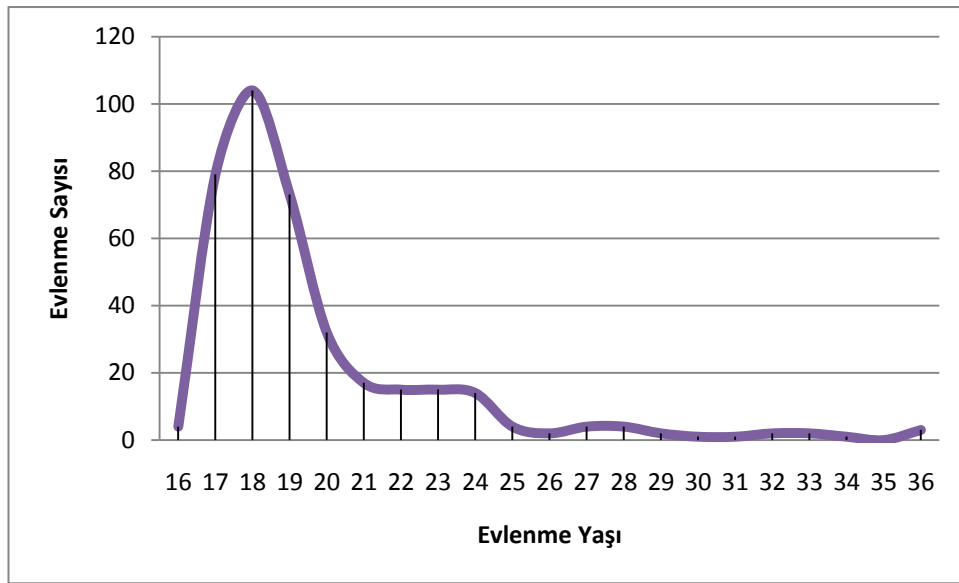
Yaşlar	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24-31	Toplam
Sayı	4	58	103	85	63	35	35	12	2	3	7	389
%	1,03	14,91	26,48	21,85	16,20	9,00	9,00	3,08	0,51	0,77	1,80	100,00

Kadınlarda en erken evlenme yaşı 14 olup bu yaşta evlenenlerin sayısı 4'tür. Bunlardan ilki 1933 yılında, diğerleri sırasıyla 1944, 1956 ve 1979 yıllarında evlilik muameleleri yapmışlardır. Bu dönemlerde bazı nüfus kayıtlarının geç yapıldığı

hususunu da göz ardı etmemek gerekir. 1979 yılından sonra ise 14 yaşında evlenen olmamıştır.

En çok evlilik yaşı 103 sayı ile 16 yaşındaki kızlara ait olup evlenen kızların içerisinde % 26,48 nispetindedir. Aşağıdaki grafikte de görüleceği üzere kızların evlilik yaşları 16-18 arasında yoğunlaşmıştır. Erkeklerde bu yoğunlaşma 17-20 yaş aralığındaydı. Bekâr erkeklerin evlenmeye başladığı yaşlarda kızların çoğunun evlendiği görülmektedir.

Şekil 12. Bekâr Erkek Evlenme Yaşı Grafiği

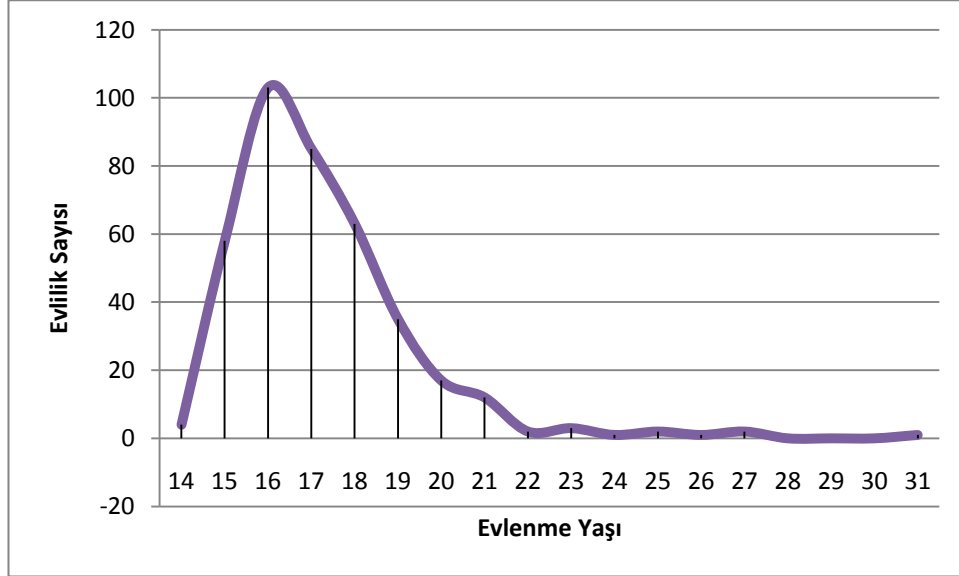
1931-1990 yıllarını kapsayan verilerden elde edilen yukarıdaki grafiğe baktığımız zaman 16 yaşındaki çok az evlilikten sonra 17-18 ve 19 yaşlarında bekâr erkek evlenmelerinin yoğunlaştığını görebiliyoruz. 20 yaşlarından sonra düşüşe geçen evlenme sayıları 21-22-23 ve 24 yaşlarında biraz daha azalarak bu dört yaş grubunda sabitlendiği ve daha sonraki yaşlardaki evliliklerin yok denecek kadar iyice azaldığı anlaşılmaktadır.

Türkiye’de 2013 yılında ilk defa evlenen erkeklerin yaş ortalaması 26,8 olarak hesaplanmıştır²⁹⁵. İlk evlenme yaşının en düşük olduğu (25) il Afyonkarahisar’dır. 1990’a kadar incelenen evliliklerde Reşadiye Köyü’nde ilk evlenen erkeklerin ortalama yaşının 20 olduğunu bildiğimize göre, 2013 yılında Türkiye’de en düşük erkek evlenme

²⁹⁵ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18619>. (e.t. 15 Ocak 1916).

yaşı Afyonkarahisar'da olmasına rağmen 1990'lardan önceki evlenme yaşlarının çok düşük olduğu açıktır.

Şekil 13. Kadın Evlenme Yaş Grafiği

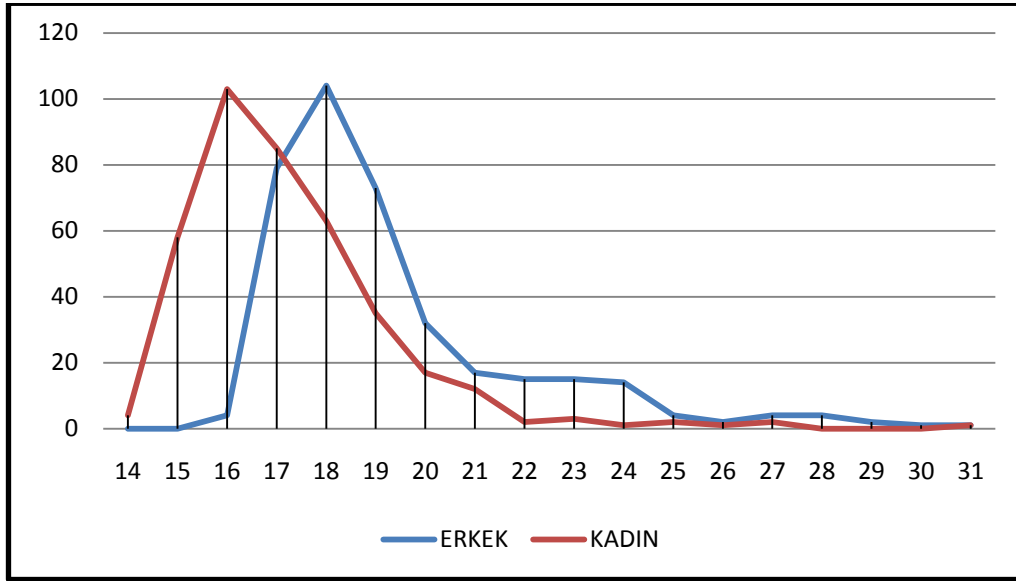

Kadınların evlilik yaşlarını değerlendirdiğimizde köyde kadınların erken denilebilecek yaşlarda evlendirildiklerini görüyoruz. 14 yaşında başlayan kız evlenmeleri 16 ve 17 yaşlarında yoğunlaşmıştır. En çok evlilikler 16 yaşında yapılmıştır. Verilere baktığımız zaman 21 yaşına gelen kızların hemen hemen hepsinin ilk evliliklerini yaptığını görüyoruz. 16 yaşından sonra kızların yaşı yükseldikçe evlenme yüzdeleri düşmektedir. 22 yaşından sonra ise yapılan evlilikler yok denecek kadar azalmıştır.

Onlu yıllara göre yapılan analizlerde 1931-1940 döneminde kızların yaş ortalaması genel ortalamanın üstünde 19,31 olarak gerçekleşmiştir. 1941'den 1990 yılına kadar onlu gruplarda hesaplanan yaş ortalaması hemen hemen aynı olup 17 civarındadır. Bu durum 1941-1990 döneminde kız evlenme yaşlarında herhangi bir değişimin olmadığını ve yaş itibarıyla köyde kız evlenme geleneğinin aynen devam ettiğini göstermektedir.

Bekâr erkek ve kızların evlenme yaşları karşılaştırıldığında, kızlarda 14 olan ilk evlenme yaşı erkeklerde 16'dır. Başlangıçta başlayan bu yaş farkı evliliklerin genel olarak yapılmaya devam edildiği 25 yaşına kadar devam etmektedir. Bu yaştan sonra ise her iki grupta da evlenmelerin iyice azaldığı görülmektedir.

Şekil 14. Bekâr Erkek-Kadın Evlenme Yaşları Karşılaştırma

Grafikten anlaşılacağı üzere kadınlarda en çok evlilik yapılan yaş 16 iken erkeklerde 18'dir. Genel olarak erkeklerin 2 yaş daha geç evlendikleri, kadınların neredeyse tamamının 22 yaşına kadar evlendikleri, erkeklerin ise tamamına yakınının 25 yaşına kadar evlendikleri görülmektedir. Günümüzde Türkiye'de evlenme yaşının erkeklerde (26,8) ve kadınlarda (23,6)²⁹⁶ yükseldiği gerçeğinden yola çıkarak köyde hem erkeklerin hem de kızların erken denilebilecek yaşlarda evlendirildiklerini söyleyebiliriz.

Denizli'nin Babadağ ilçesine bağlı Hisarköy için yapılan bir araştırmaya göre;²⁹⁷1941-1950 arasında yapılan evliliklerde ilk defa evlenen erkeklerin yaş ortalaması 21 iken kadınlarda bu ortalama 17'dir. Reşadiye Köyü'nde aynı döneme ait evlenme defterleri verilerinden hareketle elde edilen bilgiler hemen hemen aynıdır. Köyde ilk evlenen erkeklerin ortalama yaşı 20.81 iken kadınlarda bu ortalama 17.44'tür. Yine Denizli Tavas ilçesine bağlı Kızılcabölük kasabası ile ilgili yapılan bir araştırma²⁹⁸ bize söz konusu verileri karşılaştırma imkanı vermektedir. Kızılcabölük'te 1941-1950 arasında yapılan evliliklerde, ilk evliliklerini yapan erkeklerin yaş ortalaması Hisarköy ve Reşadiye Köyü ortalamalarının (21) biraz üstünde gerçekleşmiş olup

²⁹⁶<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18619> (2013 Verilerine Göre), (e.t. 10 aralık 2015).

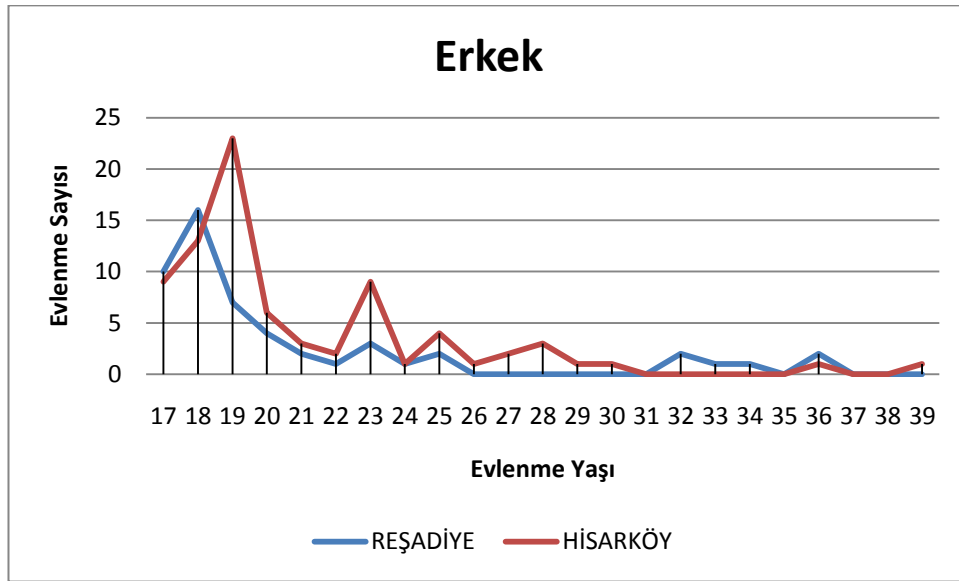
²⁹⁷Selahittin Özçelik, "Yerel Tarih Araştırmalarında Yeni Bir Kaynak (Evlenme Defterleri) Hisarköy Örneği-200 Yıllık Gelenek", XV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler, 4. C, 1. Kısım, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 891-918.

²⁹⁸Selahittin Özçelik, Prof. Dr. Yavuz Ercan'a Armağan, "Kızılcabölük Dokümacılık Serüveni XIX. Yüzyıl Ortalarından XX. Yüzyıl Ortalarına (1844-1950)", Turhan Kitabevi, Ankara 2008, s. 763-782.

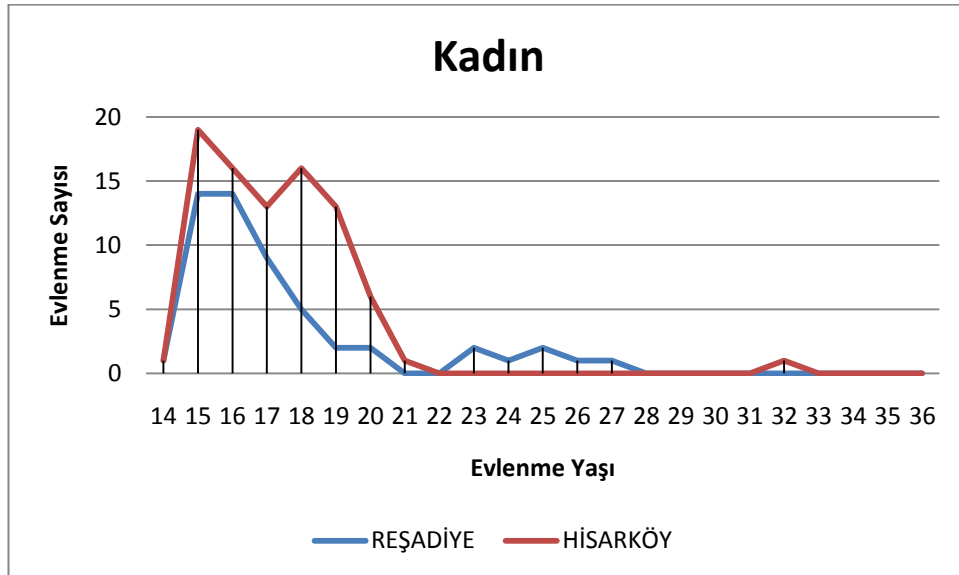
23'tür. Kadınlarda ilk evlilik yaş ortalaması karşılaştırdığımız diğer köylerde 17 iken Kızılcabölük'te 18.43'tür. Aradaki fark erkeklerde 2 kadınlarda ise 1.5 yaştır.

Reşadiye Köyü ile Hisarköy'de yapılan ilk evliliklerde erkek ve kadınların karşılaştırmalı yaş dağılım grafikleri aşağıdadır.

Şekil 15. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1941-1950 Erkek)

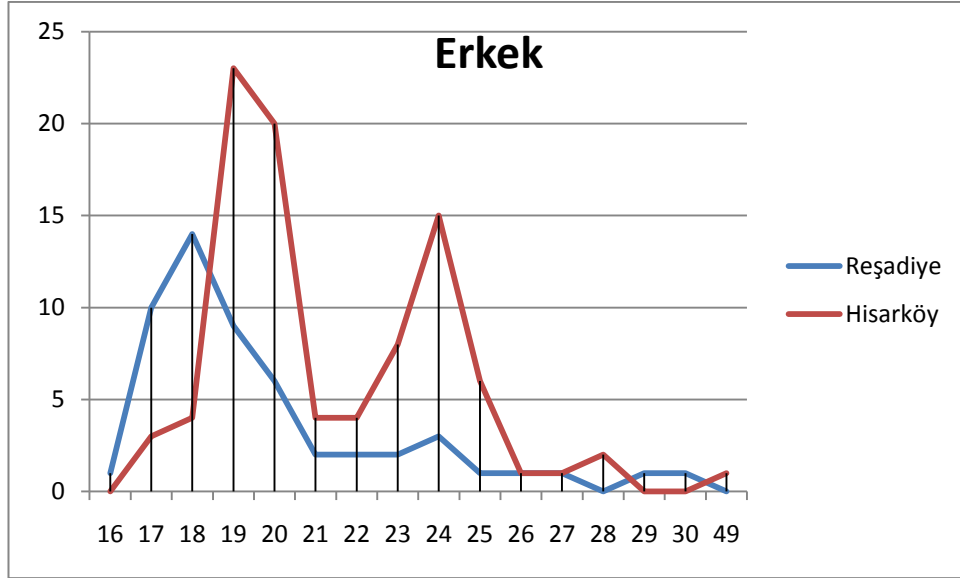
Şekil 16. Karşılaştırmalı Evlenme Yaşı Dağılım Grafiği (1941-1950 Kadın)

Erkek açısından evliliklerde Reşadiye ile Hisarköy Köyü arasındaki az da olsa ortalamalarda görülen yaş farkı (sırasıyla 20,81-21) grafikte açıkça görülmektedir. Diğer yandan Reşadiye'de erkeklerde en fazla evlilik 18 yaşında yapılırken Hisarköy'de

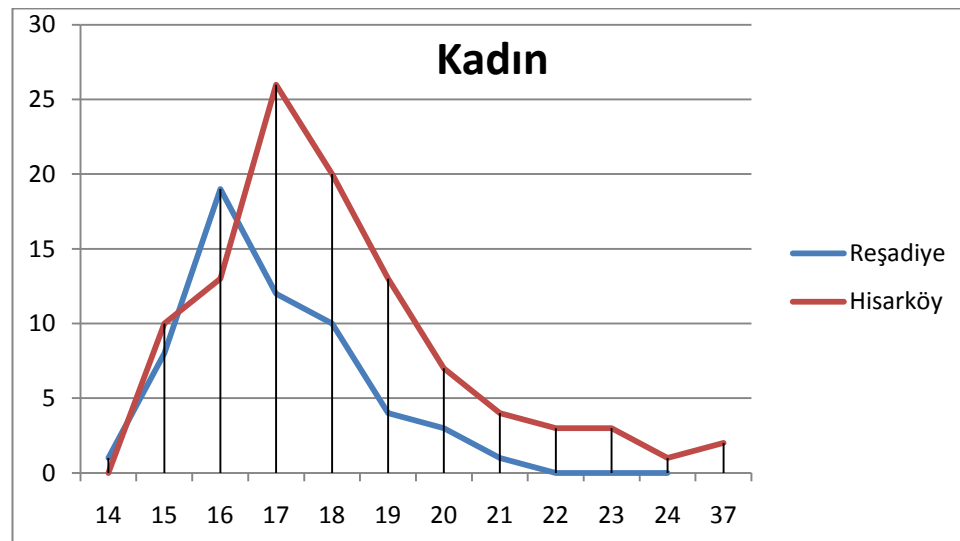
en fazla evlilik yapılan yaş 19'dur. Aradaki 1 yaş farkı ortalamaya da yansımıştır. Reşadiye'de kadınlarda 15 ve 16 yaşlarında aynı olan evlilik sayısı bu yaştan sonra düşüş gösterirken Hisarköy'de bu düşüş 19 yaşından sonra başlamaktadır. Reşadiye'de genç kızlar genel olarak 15-16 yaşlarında evlenirken Hisarköy'de bu yaş aralığı 15-19'dur.

Şekil 17. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1951-1960)

Reşadiye Köyü erkek evlenmelerinde 18 yaşından sonra düzenli düşüş görülürken, Hisarköy erkek evlenmelerinde 20 yaşından sonra düşüş gösteren grafik çizgisinin 23 eşliğinden sonra tekrar yükselmesi dikkat çekicidir.

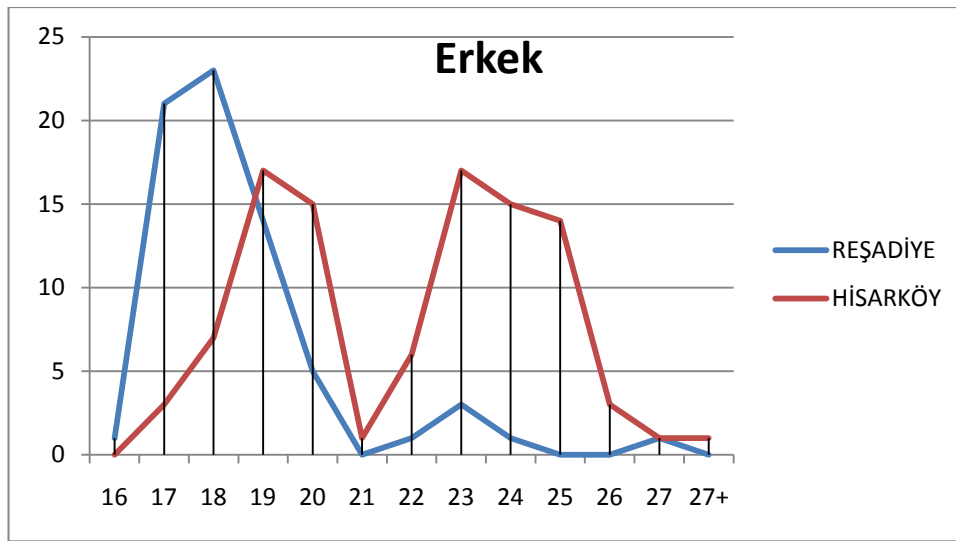
Şekil 18. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1951-1960)

1951-1960 döneminde Reşadiye Köyü'nde erkekler 16-30 yaş aralığında evlenirken Hisarköy'de 17-49 aralığında evlenmişlerdir. Ancak 49 yaşında evlenen bir erkek kişi istisna edilecek olursa 17-28 aralığında olduğunu söyleyebiliriz. Reşadiye Köyü'nde kızlar en çok 16 yaşında evlenirken Hisarköy'de bu yaş 17'dir.

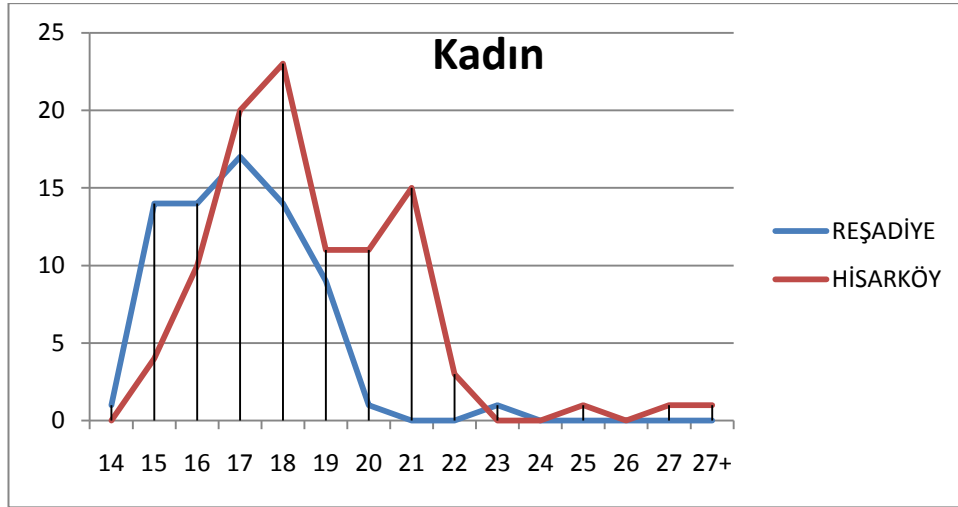
1941-1950 döneminde evlenenler ile 1951-1960 döneminde evlenen erkeklerin yaşlarını karşılaştırdığımız zaman; Hisarköy'de 21 olan evlenme yaşı biraz artarak 21.21'e yükseldiğini, kadınlarda bir önceki dönemde 17 olan ortalama evlenme yaşı yaklaşık 1.5 yaş artarak 18.27'ye yükseldiğini görmekteyiz. Diğer taraftan Reşadiye Köyü'nde her iki grupta evlenme yaşlarının düşmesi bu dönemde, Hisarköy'e göre evlenme geleneğinin farklılaştığını göstermektedir. Reşadiye Köyü'nde bir önceki dönemde erkek ve kadınlarda evlenme yaş ortalaması sırasıyla 20.81-17.44 iken 1951-1960 döneminde 19.81-16.87'ye düşmüştür.

Şekil 19. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1961-1970)

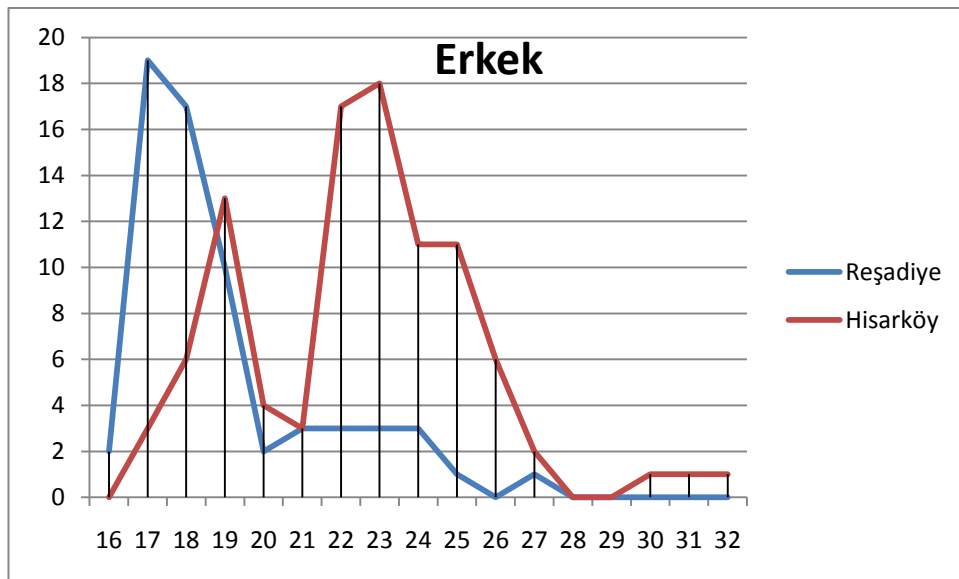
Erkek evlenme yaşlarına bakıldığı zaman, hem Hisarköy'de hem de Reşadiye Köyü'nde 20'li yaşlarda düşüş göstermeye başlayan evlenmeler 21 yaş aralığında iyice azalmıştır. 22'li yaşlarda tekrar yükselişe geçen evlenme sayıları 23-24 ve 25 yaş aralığında yoğunlaşmıştır. Karşılaştırma yapılan her iki yerleşim yerinde, 20'li yaşlardaki benzer farklılaşmaların Türkiye'deki erkeklerin bu yaşlarda vatani görevini yapmak için asker ocağına alınmalarıyla ilgili olduğu düşünülmektedir.

Şekil 20. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1961-1970)

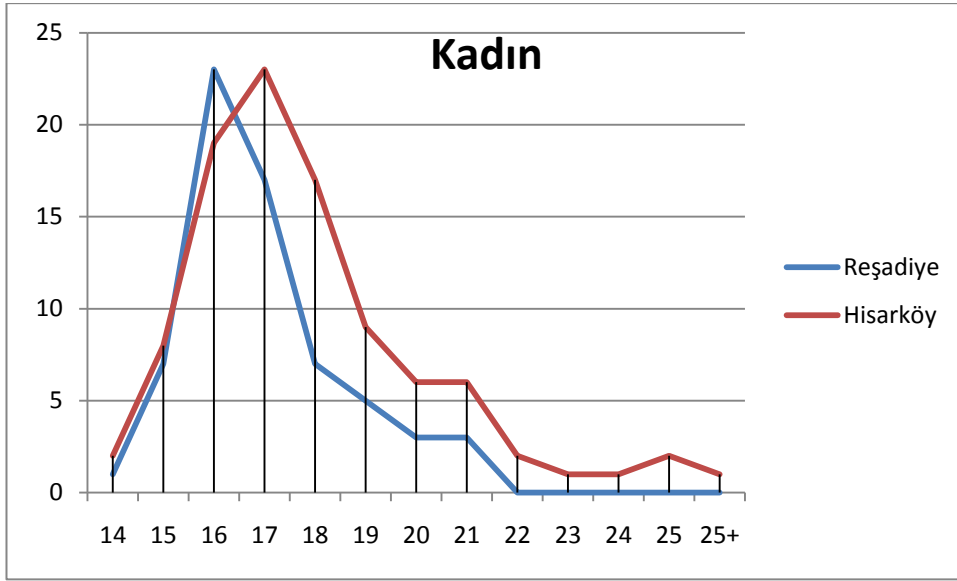

1961-1970 dönemi itibariyle Hisarköy’de bir önceki döneme göre erkeklerin evlenme yaş ortalaması 21.21’den 21.94’e, kadınların evlenme yaş ortalaması 18.27’den 18.68’e yükselmiştir. Zaten 1940’tan beri Hisarköy’de her iki grupta evlenme yaşlarında sürekli yükselme gözlenmektedir. Bu yükselme 1970’lere kadar devam etmiştir. 1970-80 döneminde erkek evlenme yaşındaki artış devam ederken kadın evlenmelerinde ilk defa düşüş dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Reşadiye Köyü’nde 1961-70 döneminde kadınların evlenme yaş ortalamaları hemen hemen aynı kalırken erkeklerin evlenme yaş ortalaması bir önceki döneme göre 19.81’den 18.50’ye düşmüştür.

Şekil 21. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılım Grafiği (1971-1980)

Şekil 22. Karşılaştırmalı Evlenme Yaş Dağılımı Garfiği (1971-1980)

Bu dönemde Reşadiye Köyü erkeklerinin evlenme yoğunluğu 17-18 iken Hisarköy’de bu yaş 22-23’tür. Demek ki, Reşadiye’de erkekler ilk evliliklerini genelde asker ocağına gitmeden yaparken Hisarköy’deki erkekler askerlik görevini yaptıktan sonra evlenmeyi tercih etmişlerdir. Dikkat çeken diğer husus ise incelediğimiz daha önceki dönemlerde olduğu gibi her iki köyde de 20-21 yaş aralığında fazla erkek evliliğinin olmamasıdır. Kadın evlenmelerinde gözlenmeyen bu durum, bahsi geçen dönemde erkeklerin vatani görevlerini yapmalarıyla ilgilidir.

Dönem itibariyle 14 yaşında evlenmeye başlayan kadınlar Reşadiye’de en çok 16 yaşında evlenirken Hisarköy’de en çok 17 yaşında evlenmişlerdir.

1941-1980 döneminde Reşadiye Köyü ile Hisarköy’de yapılan ilk evliliklerin yaş ortalama tablosu aşağıya çıkarılmıştır.

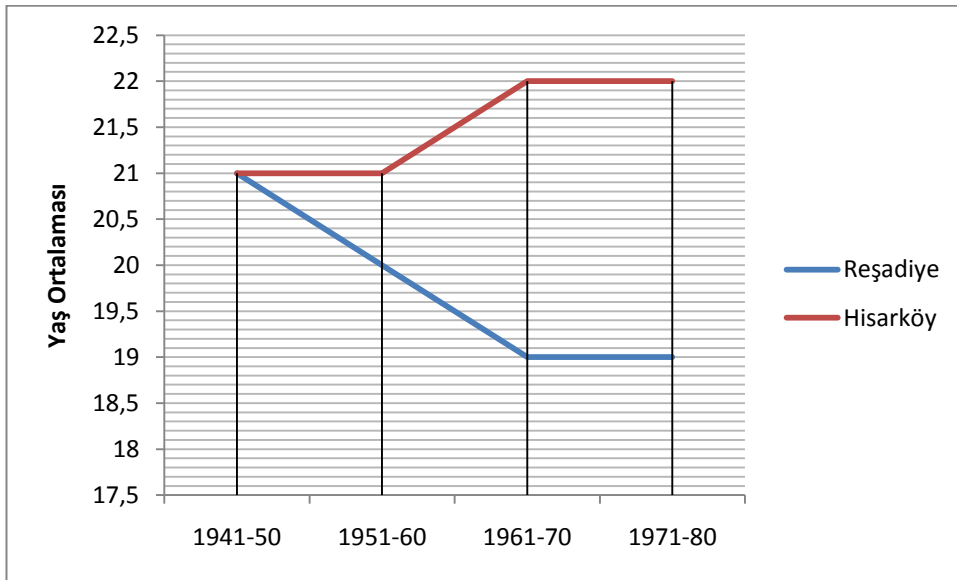
Tablo 28. Yıllara Göre Evlilik Yaş Ortlalamaları

	1941-1950		1951-1960		1961-1970		1971-1980	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Reşadiye	20.81	17.44	19.81	16.87	18.50	16.94	18.95	16.96
Hisarköy	21	17	21.21	18.27	21.94	18.68	22.46	17.95

Tablodaki verilere baktığımız zaman 1941-80 yılları arasındaki 40 yıllık dönemde; Erkeklerin ilk evlenme yaş ortalamalarının Reşadiye Köyü’nde 1941’den

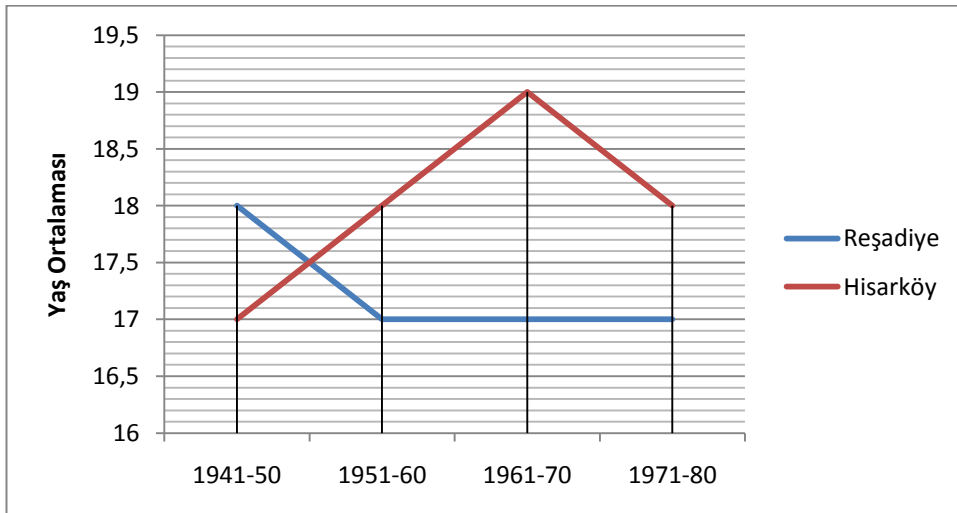
başlayarak 1970'lere kadar sürekli düşüş gösterdiğini, bu tarihten sonra düşüşün durduğunu görmekteyiz. Buna karşılık aynı dönemde Hisarköy'deki erkeklerin ilk evlenmelerinde yaş ortalamalarının sürekli yükseldiğini söyleyebiliriz. Bu farklılığı grafikte daha net görebiliyoruz.

Şekil 23. Onlu Yıllara Göre Evlenme Yaş Ortalamaları (Erkek)

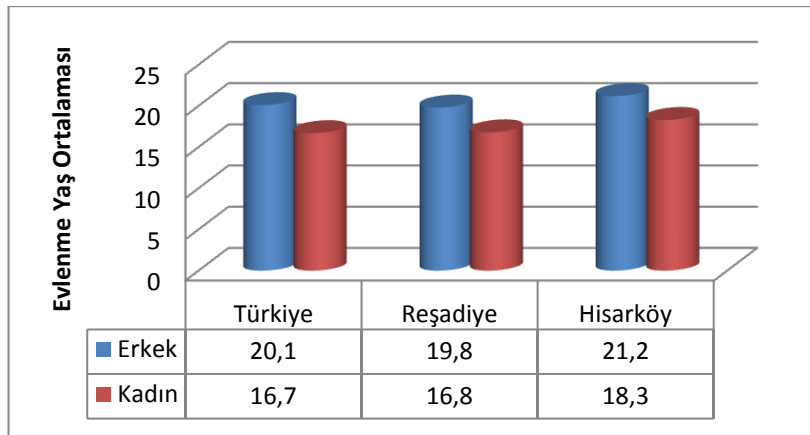
Kadınların ilk evlenmelerinde Reşadiye'de, birinci onlu döneme (1941-50) göre ikinci onlu dönemde evlilik yaş ortalamaları düşüş göstermiştir. Bu tarihten sonra sabitlenen kadın evlenme yaş ortalaması incelediğimiz dönem sonuna kadar hemen hemen aynı kalmıştır. Diğer taraftan Hisarköy'de 1970'lere kadar yükselen yaş ortalaması bu tarihten sonra yaklaşık bir yaş düşmüştür. Bu durumu grafikte gösterelim.

Şekil 24. Onlu Yıllara Göre Evlenme Yaş Ortalamaları (Kadın)

Türkiye genelinde 1940-1950 döneminde ortalama erkek evlilik yaşı 20.01 olduğu bilindiğine göre²⁹⁹, Reşadiye’de erkekler bu ortalamasının altında (19.81) iken aynı dönemde Hisarköy’de erkekler Türkiye ortalamasının üstünde (21.21) evlenmişlerdir. Kadınlarda ise Reşadiye’de yapılan evliliklerle (16.87) Türkiye geneli yapılan evlilikler (16.70) aşağı yukarı aynı iken Hisarköy’de 1.5 yıl (18.27) daha yüksektir.

Şekil 25. Türkiye Geneli İle Karşılaştırma (1950-1960)

Sosyologlar ilk evlenme yaşları ile doğurganlık oranı arasındaki sıkı ilişkinin varlığına dikkat çekmektedirler. Kadınlarda evlenme yaşı düştükçe doğurganlık dönemi artmakta, yaş yükseldikçe bu dönem azalmaktadır. Doğurganlık döneminin azalıp artması nüfus artış hızını etkilemektedir. Bu nedenle yerel nüfus verilerinin incelenmesinin genel sosyo-demografik yapının ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

4.5.3. Yaş Farkı Analizi

Reşadiye Köyü’nde 1931-1990 yılları arasında toplam 405 çift evlenmiştir. Bu evliliklerin çoğunda erkeğin yaşı daha büyüktür. Türkiye’de genel olarak erkeklerin eşlerinden daha büyük olmaları veya en azından eşit yaşta olmaları tercihi bilinen bir gerçektir. Kadınların eşlerinden büyük olması bir anlamda Türk toplumunda yadırganmaktadır.

²⁹⁹ Özer Serper, “1945-1960 Devresinde Türkiye’de Evlenmeler”, *İstanbul Ü İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1966, C. 25, S. 3, s. 111. Kaynaktaki verilerden 1950-55 ve 1955-60 dönemlerinin (Erkeklerde 19.5 ve 20.7; Kadınlarda 16.0 ve 17.4) ortalaması alınmıştır. 1950 ve 1960 yılları dâhil olduğu ve 11 yıllık süreyi kapsadığı için gerçek rakamdan küçük sapmalar olabilir. Çünkü karşılaştırdığımız dönem 1951-1960 (10 yıllık) dönemdir.

Tablo 29. Evlenen Çiftlerde Yaş Farkı (Erkeğe Göre)

GENEL	SAYI	YÜZDE	BEKÂR	SAYI	YÜZDE
BÜYÜK	318	78,52	BÜYÜK	295	77,84
KÜÇÜK	36	8,88	KÜÇÜK	34	8,97
EŞİT	51	12,6	EŞİT	50	13,19
TOPLAM	405	100	TOPLAM	379	100

DUL	SAYI	YÜZDE	BOŞANMIŞ	SAYI	YÜZDE
BÜYÜK	14	82,35	BÜYÜK	6	100
KÜÇÜK	2	11,77	KÜÇÜK	0	0
EŞİT	1	5,88	EŞİT	0	0
TOPLAM	17	100	TOPLAM	6	100

Evlenen çiftlerden (bekar,dul,boşanmış) 51 çiftin yaşları eşit olup, toplam evliliklerin %12,59'unu oluşturmaktadır. Aynı yaşlarda evlenenlerin biri hariç (dul) tamamı bekârdır. Diğer bir deyişle, bekârların % 12,59'u aynı yaşlarda evlenmeyi tercih etmişlerdir. Erkeğin büyük olduğu evlenmeler çoğunluktadır. 405 çiftten 318'inde damatlar eşlerinden daha büyük yaşta evlenmişlerdir. Damatların eşlerinden büyük olduğu oran % 78,52 iken kadınların büyük olduğu oran % 8,88'de kalmıştır³⁰⁰.

İlk evlenmelerde eşler arasındaki yaş farkları, genel evlenme yapısına uygun oranlar karşımıza çıkmaktadır. İlk evlenen 379 çiftin % 77,84'ünde damatların yaşı büyük, % 8,97'sinde gelinler büyük ve % 13,19'unda yaşlar eşittir. Dul ve boşanmış gruplarında yüzdeler farklılık göstermektedir. Dul çiftlerde erkeklerin % 82,35'i kadınlardan büyük, % 11,77'si kadınlardan küçük ve % 5,88'i ise yaşlar eşittir. Bu grupta yaşı büyük gelinlerin oranı ilk evlenenlere göre daha fazladır. Boşanmış olarak yeniden evlenen çiftlerin hepsinde erkekler kadınlardan daha büyüktür.

³⁰⁰TÜİK 2013 verilerine göre; 2012 yılında resmi nikahla evlenen çiftlerin % 75,2'sinde gelinin yaşı damadın yaşından küçük iken 2013 yılında bu oran 74,9 olmuştur. 2013 yılında gelinlerin büyük olduğu oran % 13,8 olarak hesaplanmış yaşları eşit olanların oranı ise % 8,2'de kalmıştır.

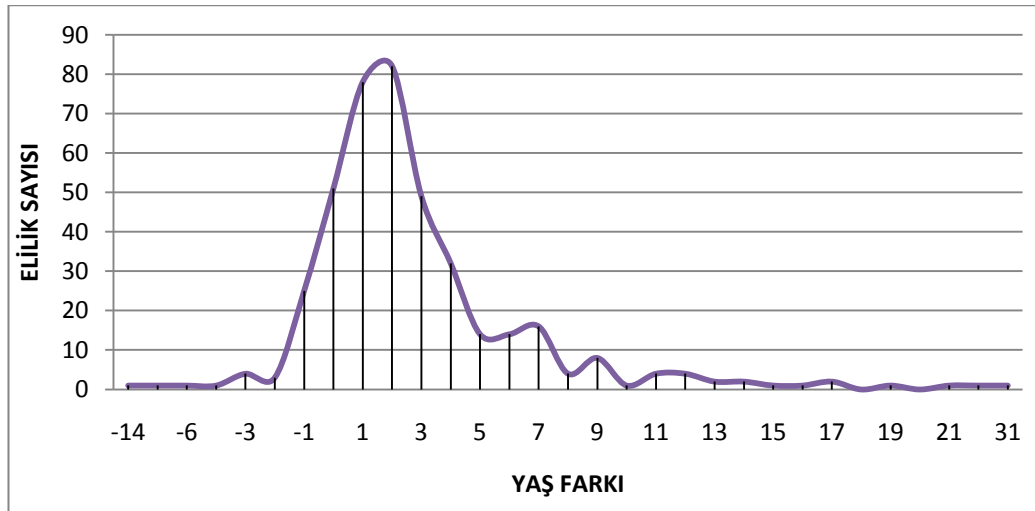
Tablo 30. Gelinlerin Büyük Olduğu Evlenmelerde Yaş Farkı

YAŞ FARKI	1	2	3	4	6	12	14	Toplam
EVLENME SAYISI	25	3	4	1	1	1	1	36
%	69,44	8,33	11,11	2,78	2,78	2,78	2,78	100,00

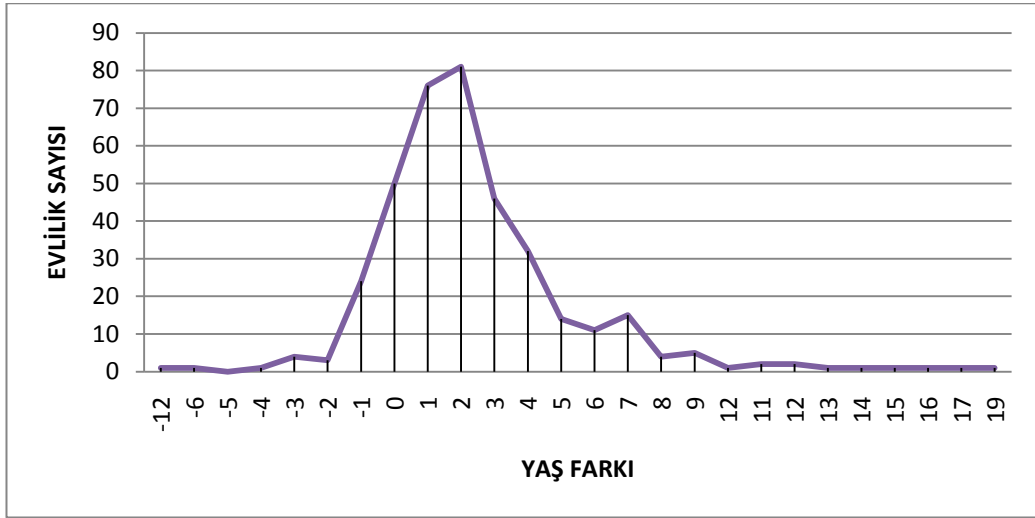
Tablo 31. Erkeklerin Büyük Olduğu Evlenmelerde Yaş Farkı

YAŞ FARKI	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	19	21	24	31	TOP
EVLENME SAYISI	78	82	49	32	14	14	16	4	8	1	4	4	2	2	1	1	2	1	1	1	1	318
%	24,53	25,79	15,41	10,06	4,40	4,40	5,03	1,26	2,52	0,31	1,26	1,26	0,63	0,63	0,31	0,31	0,63	0,31	0,31	0,31	0,31	100,00

Yapılan evlenmelerin bütün gruplarının ele alındığı genel yaş farkı 31'e kadar çıkmaktadır. En fazla fark olan 31 yaş farkı, 1937 yılında evlenen 25 yaşında dul bir kadınla evlenen 56 yaşındaki erkek arasındadır. İlk evlenen çiftlerin yaş farkları en çok 19'dur. Aşağıda vereceğimiz grafikte de görüleceği üzere, erkek ya da kadının büyük olup olmadığına bakılmaksızın en çok 2 yaş farkı dikkat çekmektedir. İki yaş farkı olan toplam 84 kişiden 81'inde erkek büyük, sadece 3'ünde kızlar büyüktür. Bu da yapılan evliliklerin genel itibariyle dengeli ve uyumlu olduğunu göstermektedir.

Şekil 26. Tüm Evliliklerde Yaş Farkı

Şekil 27. İlk Evliliklerde Yaş Farkı

Evlenme defterlerinden elde edilen verilere göre hazırlanan iki grafiğin birbirine benzediğini görüyoruz. Tüm evliliklerin içerisinde en büyük payın ilk evlenen çiftlerde olması belirleyici unsur olmuştur. Erkeklerle göre hazırlanan grafiklerde; yaş farkı tüm evliliklerde -14 ile 31 arasında değişmekte, ilk evliliklerde ise -12 ile 19 arasında değişmektedir. Yaş farkı olmayan (aynı yaşta olan) çift sayısı ile yaş farkı 3 olan çift sayıları hemen hemen aynıdır. Yaş farkı 1 ile 2 aralığında yoğunlaşmakta, sonrasında yaş farkı arttıkça evlilik sayısı azalmaktadır.

SONUÇ

XIV. yüzyıldan itibaren Balkan topraklarına yerleşmeye başlayan Osmanlı Türkleri, bu topraklara daha önce yerleşmiş diğer Türk topluluklarıyla karşılaştılar. Bu topluluklardan biri, Orta Asya'dan Karadeniz'in kuzeyine, oradan da Balkanlara yerleşen Kuman Türklerinin torunları oldukları kuvvetle muhtemel Pomak topluluğudur.

Pomaklar hakkında XIX. yüzyılda ortaya atılan; Bulgarların "*Müslümanlaşmış Bulgar*", Yunanlıların "*Müslüman Helen*" oldukları şeklindeki iddiaları tamamen siyasi olup bilimsellik ve tarihi gerçeklikten uzaktır. Pomakların etnik özellikleri, dini inancı, yaşam tarzı, adet ve gelenekleri, sosyo-kültürel ve toplumsal yapısı, Türk milli şuuruna sahip olmaları, kendilerinin Türk olduklarını ifade etmeleri Türk olduklarını ispatlamaktadır. Ayrıca yaşadıkları bölgelere Türkçe isimler vermeleri (Kumanova, Kumanitsa, Komana, Kumaniçevo... v.b) bu düşünciyi desteklemektedir.

Rodop dağlarının güneyinde, Arda nehri boyunda ve Makedonya'da kalabalık gruplar halinde yaşayan Pomakların Anadolu'ya ilk göçleri diğer Türk topluluklarıyla beraber 93 Harbi'nden sonradır. İkinci göç dalgası ise çalışmanın konusu olan Balkan Savaşları ve sonrasında gerçekleşmiştir.

Balkan Savaşları (1912-1913) sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya yaşanan göçler, dünya tarihinde benzeri az görülen bir insanlık dramıdır. Bu dramı yaşatanlar Osmanlı hoşgörüsü sayesinde yüzyıllar boyunca benliklerini koruyabilen Balkanların yeni hakim güçleriydi. Bu yeni hakim güçlerin Müslüman Türklere baskı ve zulüm yaparak onları katletmeleri ve göçe zorlamaları Osmanlı hoşgörüsünden uzak olduklarını göstermektedir.

Göç uzmanı J. McCarthy, 1821-1922 yılları arasında 5 milyon Türk'ün öldürüldüğünü ve 5.5 milyon Türk'ün de sürgün edildiğini belirtmektedir. Kemal Karpat ise 1877-1913 yılları arasında 1 milyon Müslüman Türk'ün öldürüldüğünü 2 milyon Türk'ün de göçe zorlandığını öne sürmektedir. Mağdur edilen ve katledilen Türklerin milyonlarla ifade edilmesi, konunun araştırılması ve gerçeklerin ortaya çıkarılması açısından önemli olduğunu göstermektedir.

Batı tarihçiliği, Türklerin mağdur ettiği topluluklardan çokça ve etraflıca bahsederken, Türklerin mağduriyetinden pek az bahseder. Günümüzde Türklerin 1915 olayları nedeniyle sıkça suçlanmaya çalışılması, fakat Türklerin maruz kaldığı milyonlarla ifade edilen katliamlardan ve göçlerden bahsedilmemesi bu düşünciyi desteklemektedir.

I. Balkan Savaşı Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Türk ordusunun Balkan topraklarından çekilmesi nedeniyle, bu topraklarda yaşayan Türkler, buldukları bölgenin yeni hâkim güçleri olan söz konusu ulusların ve onların desteklediği çetelerin insafına bırakılmış oluyordu. Savaş sırasında ve sonrasında 400 binden fazla Müslüman Türk göç etmeye zorlanmış, bir o kadarı da katledilmiştir. Bu

süreçte Türk halkına uygulanan etnik temizlik amaçlı zulümler dünya tarihinde emsali az görülen türdendir.

Daha savaş başlar başlamaz Bulgar ve Yunanlılar, ulus devlet oluşturmak gayesiyle sistemli ve programlı bir şekilde Müslüman Türklere baskı ve zulüm uygulamaya başlamışlardır. Bir göç uzmanının ifadesiyle; Türklerin kendilerine beş yüz yıl boyunca yapmadığını elli günde yapmaya çalıştılar. Etnik temizlik de diyebileceğimiz bu faaliyetler; isim ve din değiştirmeye zorlama, işkence, zulüm, katliam, yağma, talan, tecavüz, Müslüman Türk köylerinin topluca yakılarak imha edilmesi, camilerin kiliseye çevrilmesi, göçmenlerin göç yollarında öldürülmesi ve mallarına el koyulması şeklinde cereyan etmiştir.

Savaş sonrasında Bulgarlaştırmayı kabul etmeyen 8-10 bin Pomak Türkün katledildiği öne sürülmektedir. Balkanlar 1912’de kaybedilmesine rağmen Türkiye’nin hayatını her bakımdan etkilemeye devam etmiştir. Balkan Savaşında yarım milyon kadar Müslüman; Sırp, Bulgar ve Rum tarafından katledilmiş ve aynı sayıda kişi yerlerinden zorla çıkarılarak Trakya ve Anadolu’ya sığınmaya mecbur edilmiştir.

Balkanlardan Anadolu’ya gerçekleşen göçler Türkiye’de Balkan asıllı önemli miktarda nüfus oluşturmuştur. Günümüzde bu gruplar özellikle kurdukları sivil toplum örgütleriyle ülke siyasetine ve dış politikasına dolaylı olarak etki etmektedirler. Dolayısıyla Balkan ülkeleri ile Türkiye arasında dinamik bir ilişkinin devam ettiğini söyleyebiliriz.

Pomakların Anadolu’ya yerleşmesi Anadolu Türk nüfusunu arttırdığı gibi kendi kültür ve geleneklerini beraberlerinde getirdikleri için Anadolu kültürünün çeşitlenmesi ve renklenmesine neden olmuştur. Pomak muhacirler Balkanlardan getirdikleri kendilerine has Pomak kültürünü Anadolu kültürü ile yoğurarak günümüzde varlıklarını devam ettirmektedirler.

Bir Pomak köyü olan Reşadiye Köyü’nde iskân edilenler üç ayrı yerden gelmişlerdir. En kalabalık grup, günümüzde Yunanistan sınırları içinde yer alan Selanik İli Drama Sancağı Çiç nahiyesi Hamidiye-i Sani ve Fehemiye köylerinden göç etmiştir. Bu grubu, günümüzde Bulgaristan sınırlarında yer alan Filibe (Plovdiv) İline bağlı Ahi Çelebi/Paşmaklı (Smolyan) bölgesinden göç edenler takip etmiştir. Üçüncü grup ise yine Drama çevresi köylerinden olan Mugla, Katon ve Kirazalan (Çereşevu) köylerinden göç ederek köye yerleşmişlerdir.

Reşadiye Köyü’ne ait Evlenme Defterleri ile Nüfus Esas Defterleri verileri kullanılarak istatistikî bilgilere ulaşılmıştır. Benzer çalışmaların, köylerde bulunabilecek ve ana kaynak niteliğinde olan bu defterler üzerinde yapılması yerel tarih açısından son derece önemlidir. Türkiye’de 35 bin civarında köy olduğuna göre, söz konusu defterlerden elde kalanlarının incelenmesi hem tarihi hem de sosyolojik açıdan önemli veriler elde edilmesini sağlayacaktır. Yerel kaynaklardan elde edilen bu veriler, genel tarihin daha sağlıklı açıklanmasına katkıda bulunacaktır.

Dünü ortaya çıkararak amacımız dünde kalmak değildir. Amacımız dünü aydınlatarak yapılan hataları tekrarlamadan geleceğe daha güvenle bakmaktır.

KAYNAKLAR

1) Arşiv

- BCA. Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3124, s. 1-21.
 BCA. Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3123, s. 1-10.
 BCA. Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3125, s. 1-26.
 BCA. Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3121, s. 1-7.
 BCA. Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 865.3116, s. 12-16.
 BOA; *BEO*, Dosya No: 4251.
 BOA; *BEO*, Dosya No: 2792.
 BOA; *BEO*, Dosya No: 3719.
 BOA, *BEO*, Dosya No: 3811.
 BOA, *BEO*, Dosya No: 3944.
 BOA, *BEO*, Dosya No: 4335.
 BOA, *DH. İD*, Dosya No: 85.
 BOA, *DH. İD*, Dosya No: 165.
 BOA, *DH. MB. HPSM*, Dosya No: 8.
 BOA, *İ. DH*, Dosya No: 1490, Gömlek No: 1329.

2) Kitap ve Makaleler

- AĞANOĞLU, H. Yıldırım (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
 ALP, İlker (2012). *Pomak Türkleri*, Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2012/1, Eser Matbaası, Edirne.
 ANDONYAN, Aram (2002). *Balkan Savaşı*, (Çev: Zaven Biberyan), Aras Yayınları, İstanbul.
 ARI, Kemal (2003). *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
 ARI, Kemal (2014). "Yüzyıldan XX. Yüzyıla Uzanan Süreçte Balkanlardan Türkiye'ye Yönelik Göçlerin Nitelik ve Boyutlarını Belirleyen Temel Etkenler", *XIV. Askeri Tarih Kongresi Bildirileri I* (3-7 Aralık 2012), S. XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi, Genel Kurmay Basımevi, Ankara , (285-299)
 ARSLAN, Sezer (2008). *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devletinde İskânları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
 ATABAY, Mithat (2012). *XX. Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar (Savaş, Barış, Göç ve Dram Tarihi)*, Kriter yayınları, İstanbul.
 BAKIRCILAR, N. Ayşe (Aralık 2011), "Dünden Bugüne Pomaklar", *Türk Yurdu Dergisi*, C. 31, S.292, İstanbul (269-272).
 BARKAN, Ö. Lütfi (1942). "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. II, Ankara (279-304).
 BAŞARAN F. Nur-GÜRCÜM H. Banu (2009). "Pomak Dokümanlarıyla Modern Tasarımlar", *e-Journal of New World Sciences Academy*, Number 4, Article Number 2C0014, (153-168).
 BIYIKOĞLU, Tevfik (1992). *Trakya'da Milli Mücadele*, TTK, Ankara.
 CEMAL Paşa, (2006). *Hatırat (1913-1922)*, (Hazırlayan, Dr. Ahmet Zeki İZGÖER), Nehir Yay, İstanbul.

- CEVAD, Ahmed (2013). *Kırmızı Siyah Kitap 1328 (1912-1913) Faciası Neşr-i Vesaik Cemiyeti'nin Katip-i Fahrîsi*, (Sadeleştiren, Güngör Geçer), Pınar Yayınları, İstanbul.
- ÇAKMAK, Fevzi (2009). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Çalışmalar", *ÇTTAD*, VIII/18-19 (2009 / Bahar-Güz), (89-115).
- ÇELEBİ, Ercan (2006 Bahar). "Mübadillerin Yunanistan'daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri", *ÇTTAD*, V/12, (35-46).
- ÇELEN, Kuter (2014). *Balkanlarda Osmanlı'nın Acı Yılları*, Karataş Yayınları, İstanbul.
- DÜNDAR, Fuat (2011). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DÜRÜK, Filiz Emine (2007). *Pomaklarda "Pesne" Pratiği: Sembolik Kültür ve Etnisite*, Dokuz Eylül Ü. Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir
- ERDAL, İbrahim (2006). *Mübadele Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1925)*, IQ Yayınları, İstanbul.
- EREN, A. Cevad (1997). "Pomaklar", *İslam Ansiklopedisi*, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yay, Eskişehir.
- EROĞLU, Hamza (1992). "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi, Ankara. (15-46).
- ERTUĞ, Fusun (2005). "Kapadokya'da Bir Köyün Tarihine ve Tarımsal Geçmişine Dair Notlar", *Bir Allame-i Cihan: Stefanos Yaresimos (1942-2005)*, (261-287)
- Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (1984). *Yanya Savunması ve Esat Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984, s. 4-5.
- Göç Terimleri Sözlüğü (2004). Uluslararası Göç Hukuku No 18, Uluslararası Göç Örgütü (IOM).
- GÖKBEL, Ahmet (2000). *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- GÖZLER, Kemal, GEZER, Necdet Zeki (2003). *Yeniçiflik Beldesi Tarihi, Ekonomisi, Sosyal ve Kültürel Yapısı*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- GÜLAY, Özgür (2008). *Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Nüfus Göçü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, İzmir.
- HALAÇOĞLU, Ahmet (2014). *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK, Ankara.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (1988). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin İskânı*, TTK, Ankara.
- HOCHWACHTER, Gustav Van (2012). *Balkan Savaşı Günlüğü Türklerle Cephe*, (çev: Sumru Toydemir), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2005). Türkler ve Balkanlar, Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi *BAL-TAM Türklük Bilgisi 3*, Bal-Tam Yay. İstanbul.
- İNÖNÜ, İsmet (1987). *Hatıralar*, (Yayına Hazırlayan Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- İPEK, Nedim (1999). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK, Ankara.
- İPEK, Nedim (2000). *Mübadele ve Samsun*, TTK, Ankara.
- KARAKOÇ, Ercan (Bahar 2010). Ercan Karakoç, "Osmanlı Hariciyesinde Bir Ermeni Nazır: Gabriyel Noradunkyan Efendi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25 s. (157-177).
- KARPAT, Kemal (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul.

- KARPAT, Kemal (2010). *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, (Çev: Recep Bozdemir), Timaş Yayınları, İstanbul.
- KAYA, Mehmet (2013). “Balkan Savaşları Sırasında Anadolu’ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar”, *History Studies International Journal Of History*, Volume 5, Issue 6, November (1-16).
- KOYUNCU, Aşkın (2013). “Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)” *OTAM*, 33/Bahar (139-196).
- LOUZANNE, Stephane (2005). *Uçurumun Kenarındaki Türkiye I. Balkan Savaşı ve Çekilen Acılar*, Bilişim Yayınevi, İstanbul.
- LOUZANNE, Stephane (1990). *Balkan Acıları Hastanın Başucunda Kırk Gün*, Karataş Yayınları, İstanbul.
- McCARTHY, Justin (2012). *Ölüm ve Sürgün*, (Çev: Fatma Sarıkaya), TTK, Ankara.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin (2005). *Balkanlarda Pomak Türkleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin (1989). *Bulgar Zulmüne Bir Bakış*, Devran Matbaacılık, Ankara.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin (2007). “Pomaklar”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- MUHTAR, Mahmud (2012). *Balkan Harbi Üçüncü Kolordunun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri*, İlgi Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul.
- ÖZCAN, Seren (2013). *Pomak Kimliği*, Ceren Yayıncılık, Edirne.
- ÖZÇELİK, Ayfer (1993). *Ali Fuad Cebesoy*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÖZÇELİK, Ayfer (2006). *Kimliğini Arayan Meşrutiyet*, İlgi Kültür Yayınları, İstanbul.
- ÖZÇELİK, Selahittin (2010). “Yerel Tarih Araştırmalarında Yeni Bir Kaynak (Evlenme Defterleri) Hisarköy Örneği-200 Yıllık Gelenek”, *XV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 11-15 Eylül 2006, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4. C, 1. Kısım, TTK Basımevi, Ankara, (891-918).
- ÖZÇELİK, Selahittin (2008). *Prof. Dr. Yavuz Ercan’a Armağan*, “Kızılcaölük Dokumacılık Serüveni XIX. Yüzyıl Ortalarından XX. Yüzyıl Ortalarına (1844-1950)”, Turhan Kitabevi, Ankara (763-782).
- ÖZSOY, Ali (2014). *Balkanlarda Türk Soykırımı*, İleri Yayınları, İstanbul.
- SAMİ, Şemseddin (1978). *Kamus-î Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- SERPER, Özer (1966). “1945-1960 Devresinde Türkiye’de Evlenmeler”, *İstanbul Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 25. (105-137).
- ŞEREFGİL, Enver M. (1980). *Toponomik Bir Araştırma Göçler ve Yer Adları (Türkler, Pomaklar ve Bulgarlar)*, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞİR, N. Bilal (2014). *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kıyımlar-Kıyımlar-Göçler*, Terazi Yayınları, Ankara.
- ŞİMŞİR, N. Bilal (1989). *Rumeli’den Türk Göçleri*, C. II. TTK, Ankara.
- ŞİMŞİR, N. Bilal (1985). “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler*, TTK, Ankara.
- TEMİZGÜZEY, Firdevs (2014). “Balkanlardan Gelen Müslüman Göçmenlerin Malları Sorununa Genel Bir Bakış (1913-1918)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzurum.
- TOKER, Hülya-DEMİRTAŞ Sema-TOKER, Mustafa (2012). *Abdullah Paşa’nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmut Muhtar Paşa’nın Cevabı*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- UZER, Tahsin (1987). *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, TTK, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı (1988). *Osmanlı Tarihi*, C. I. TTK Basımevi, Ankara.

- YUMEROV, Aydan (2014). “Bir Osmanlı Şehri Olarak Filibe ve Filibe Mevlevihanesi”, Aksaray Üniversitesi *Mütefekkir Dergisi*, Bahar (193-211).
- ZEYREK, Suat (2012). “Balkan Savaşları’nda Trakya Cephesinin Erken Çöküşü Üzerine Düşünceler”, *TYB Dil ve Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2, S.6, (11-39).
- ZÜRCHER, Eric Jan (2010). *Modernleşen Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

EKLER

EK. 1 Drama Muhacirleri İsim Tablosu

HANE NO	ADI	SOYADI	CINSİYETİ	DOĞUM T. (RUMİ)	DOĞUM T.(MİLADİ)	1914 YAŞI	BABA ADI	ANNE ADI	ERKEK	KIZ	TOPLAM
2	LİNGO OĞ.SALİH	ÖZDEMİR	E	1282	1866	48	HÜSEYİN	FATMA			
2	RECEP	ÖZDEMİR	E	1309	1893	21	İBRAHİM	AYŞE			
2	SALİH OĞLU HÜSEYİN	ÖZDEMİR	E	1309	1893	21	SALİH	HANİFE			
2	SALİH EŞİ HANİFE	ÖZDEMİR	K	1282	1866	48	İSMAİL	AYŞE			
2	İBRAHİM ÖZDEMİR	ÖZDEMİR	E	1295	1879	35	HÜSEYİN	AYŞE	4	1	5
3	TOPALOĞLU SALİH	KARAPINAR	E	1295	1879	35	İBRAHİM	KEMİLE			
3	OĞLU HÜSEYİN	KARAPINAR	E	1322	1906	8	SALİH	HASİBE			
3	EŞİ HASİBE	KARAPINAR	K	1300	1884	30	TAHİR	HAVA			
3	KIZI HAVA	KARAPINAR	K	1327	1911	3	SALİH	HASİBE			
3	KIZI KAMİLE	KARAPINAR	K	1324	1908	6	SALİH	HASİBE			
3	HÜSEYİN	KARAPINAR	E	1321	1905	9	İSMAİL	FATMA			
3	SADİFE	KARAPINAR	K	1295	1879	35	İBRAHİM	HAYRIYE	3	4	7
4	TAHİR OĞLU RECEP	ŞAHAN	E	1290	1874	40	TAHİR				
4	OĞLU SALİH	ŞAHAN	E	1329	1913	1	RECEP	HANİFE			
4	EŞİ HANİFE	ŞAHAN	K	1295	1879	35	EMİN		2	1	3
5	KARAHASAN O. HASAN	ARSLAN	E	1305	1889	25	HÜSEYİN	FATMA			
5	KARAHASAN O. MEHMET	ARSLAN	E	1309	1893	21	HÜSEYİN	FATMA			
5	RAİF	ARSLAN	E	1325	1909	5	SALİH	HASİBE			
5	ANNESİ FATMA	ARSLAN	K	1286	1870	44	MEHMET	HESNA			
5	SAFİYE	ARSLAN	K	1323	1907	7	SALİH	HESNA	3	2	5
6	SAİT OĞLU SALİH	AKGÜR	E	1295	1879	35	HASAN	FATMA			
6	OĞLU SALİH	AKGÜR	E	1325	1909	5	SALİH	Ü.GÜLSÜM			
6	ANNESİ FATMA	AKGÜR	K	1275	1859	55	SALİH	AYŞE			
6	EŞİ ÜMMÜGÜLSÜM	AKGÜR	K	1298	1882	32	SALİH	FATMA			
6	CEDESİ AYŞE	AKGÜR	K	1250	1834	80	SÜLEYMAN	HAVA	2	3	5
7	DİKMEOĞLU İSMAİL	EROL	E	1326	1910	4	SALİH	SAFİYE			
7	ANNESİ SAFİYE	EROL	K	1300	1884	30	SALİH	Ü.GÜLSÜM			
7	KARDEŞİ AYŞE	EROL	K	1329	1913	1	SALİH	SAFİYE	1	2	3
8	KIRVILOĞLU SALİH	USLU	E	1276	1860	54	SAİT	HASİBE			
8	OĞLU İSMAİL	USLU	E	1301	1885	29	SALİH	Ü.GÜLSÜM			
8	OĞLU SALİH	USLU	E	1324	1908	6	SALİH	Ü.GÜLSÜM			
8	EŞİ ÜMMÜGÜLSÜM	USLU	K	1285	1869	45	SALİH	AYŞE	3	1	4
9	KETHÜDAOĞLU MUSTAFA	KAYA	E	1293	1877	37	HÜSEYİN	FATMA			
9	OĞLU ŞABAN	KAYA	E	1324	1908	6	MUSTAFA	FATMA			
9	ANNESİ FATMA	KAYA	K	1260	1844	70	HÜSEYİN	AYŞE	2	1	3
10	SAİT OĞLU MEHMET	****	E	1260	1844	70	SAİT	Ü.GÜLSÜM			
10	OĞLU HÜSEYİN	****	E	1295	1879	35	MEHMET	HAFİZE			
10	MEHMET	****	E	1328	1912	2	HÜSEYİN	ŞÜKRÜYE			
10	EŞİ HAFİZE	****	K	1270	1854	60	HASAN	NEFİSE			
10	ŞÜKRÜYE	****	K	1300	1884	30	OSMAN	AYŞE	3	2	5
11	HÜSEYİN OĞLU ADİL	ÖZKAYA	E	1275	1859	55	HÜSEYİN	FATMA			
11	OĞLU HÜSEYİN	ÖZKAYA	E	1306	1890	24	ADİL	FATMA			
11	OĞLU İSMAİL	ÖZKAYA	E	1311	1895	19	ADİL	FATMA			
11	OĞLU LATİF	ÖZKAYA	E	1322	1906	8	ADİL	FATMA			
11	EŞİ FATMA	ÖZKAYA	K	1285	1869	45	SELİM	FATMA	4	1	5
12	KETHÜDAOĞLU HÜSEYİN	KARAKOÇ	E	1288	1872	42	HÜSEYİN	FATMA			
12	OĞLU ADİL	KARAKOÇ	E	1312	1896	18	HÜSEYİN	AYŞE			
12	OĞLU RECEP	KARAKOÇ	E	1324	1908	6	HÜSEYİN	AYŞE			

12	EŞİ AYŞE	KARAKOÇ	K	1294	1878	36	MEHMET	HAFİZE			
12	KIZI FATMA	KARAKOÇ	K	1318	1902	1	HÜSEYİN	AYŞE			
12	AZİME	KARAKOÇ	K	1318	1902	12	FERHAT	FERİHA	3	3	6
13	KAPRUSKAOĞLU SALİH	KARAGÖZ	E	1291	1875	39	SÜLEYMAN	AYŞE			
13	EŞİ FATMA	KARAGÖZ	K	1299	1883	31	MEHMET	EMİNE			
13	ANNESİ AYŞE	KARAGÖZ	K	1275	1859	55	İBRAHİM	HAYRİYE			
13	KIZI AYŞE	KARAGÖZ	K	1325	1909	5	SALİH	FATMA	1	3	4
14	SÜLEYMAN O.İBRAHİM	KARAAĞAÇ	E	1294	1878	36	SÜLEYMAN	AYŞE			
14	OĞLU SÜLEYMAN	KARAAĞAÇ	E	1329	1913	1	İBRAHİM	FATMA			
14	EŞİ FATMA	KARAAĞAÇ	K	1300	1884	30	SALİH	AZİME			
14	KAYIN ANASI AZİME	KARAAĞAÇ	K	1290	1874	40	ABDULLAH	HAVA			
14	FATMA	KARAAĞAÇ	K	1328	1912	2	SALİH	HACER	2	3	5
15	HÜSEYİN OĞLU OSMAN	YILMAZ	E	1285	1869	45	HÜSEYİN	EMİNE			
15	OĞLU HÜSEYİN	YILMAZ	E	1320	1904	10	OSMAN	AYŞE			
15	AYŞE	YILMAZ	K	1320	1904	10	SALİH	GÜLSÜM			
15	BAYRAM	YILMAZ	E	1327	1911	3	OSMAN	AYŞE			
15	FATMA	YILMAZ	K	1326	1910	4	RAŞİT	AYŞE			
15	ARİF	YILMAZ	E	1329	1913	1	OSMAN	AYŞE			
15	EŞİ AYŞE	YILMAZ	K	1290	1874	40	HALİL	FATMA			
15	KAYIN ANASI FATMA	YILMAZ	K	1260	1844	70	HÜSEYİN	HAVA	4	4	8
16	KAPRUSKAOĞLU HASAN	SARIOVA	E	1270	1854	60	SALİH	AYŞE			
16	HAFİDİ (TORUNU) HASAN	SARIOVA	E	1324	1908	6	SALİH	Ü.GÜLSÜM			
16	EŞİ ÜMMÜGÜLSÜM	SARIOVA	K	1275	1859	55	SÜLEYMAN	HAVA			
16	ÜMMÜGÜLSÜM	SARIOVA	K	1295	1879	35	MEHMET	AYŞE			
16	ZEYNEP	SARIOVA	K	1321	1905	9	ADEM	SAFİYE	2	3	5
17	MEHMET O.MUHARREM	DÖNMEZ	E	1242	1826	88	MEHMET	AYŞE			
17	OĞLU MEHMET EFE	DÖNMEZ	E	1275	1859	55	MUHARREM	FETMA			
17	HAFİDİ MUHARREM	DÖNMEZ	E	1307	1891	23	MEHMET EFE	EMİNE			
17	HAFİDİ (TORUNU) ADEM	DÖNMEZ	E	1328	1912	2	MEHMET EFE	EMİNE			
17	MEHMET EFE EŞİ EMİNE	DÖNMEZ	K	1280	1864	50	ADEM	FATMA	4	1	5
18	MUHARREM O.MUSTAFA	ÇELİK	E	1280	1864	50	MUHARREM	FATMA			
18	OĞLU MEHMET	ÇELİK	E	1327	1911	3	MUSTAFA	CEMİLE			
18	KIZI FATMA	ÇELİK	K	1320	1904	10	MUSTAFA	AYŞE			
18	SAFİYE	ÇELİK	K	1322	1906	8	MUSTAFA	AYŞE			
18	FATMA	ÇELİK	K	1288	1872	42	HÜSEYİN	AYŞE	2	3	5
19	SAKALLIOĞLU SALİH	KARAKUŞ	E	1320	1904	10	İSMAİL	FATMA			
19	ANNESİ FATMA	KARAKUŞ	K	1290	1874	40	SALİH	NEFİSE			
19	KARDEŞİ AYŞE	KARAKUŞ	K	1322	1906	8	İSMAİL	FATMA			
19	KARDEŞİ SAFİYE	KARAKUŞ	K	1329	1913	1	İSMAİL	FATMA			
19	AYŞE	KARAKUŞ	K	1321	1905	9	HÜSEYİN	SABRİYE	1	4	5
20	SAKALLIOĞLU İBRAHİM	KARAKUŞ	E	1290	1874	40	İBRAHİM	HAYRİYE			
20	EŞİ ÜMMÜGÜLSÜM	KARAKUŞ	K	1292	1876	38	SALİH	NEFİSE			
20	KIZI AYŞE	KARAKUŞ	K	1320	1904	10	İBRAHİM	Ü.GÜLSÜM			
20	KIZI FATMA	KARAKUŞ	K	1323	1907	7	İBRAHİM	Ü.GÜLSÜM			
20	KATIN ANASI NEFİSE	KARAKUŞ	K	1262	1846	68	MUSTAFA	HAVA	1	4	5
21	İBRAHİM OĞLU SADIK	DOĞRU	E	1295	1879	35	İBRAHİM	HAYRİYE			
21	OĞLU ŞEVKET	DOĞRU	E	1325	1909	5	SADIK	EMİNE			
21	OĞLU İBRAHİM	DOĞRU	E	1329	1913	1	SADIK	EMİNE			
21	EŞİ EMİNE	DOĞRU	K	1300	1884	30	SALİH	NEFİSE	3	1	4
22	BOYACIOĞLU HÜSEYİN	****	E	1270	1854	60	MUSTAFA	GÜLSÜM			
22	OĞLU MUSTAFA	****	E	1310	1894	20	HÜSEYİN	AYŞE			
22	EŞİ AYŞE	****	K	1286	1870	44	SALİH	HANİFE			
22	KIZI FATMA	****	K	1312	1896	18	HÜSEYİN	AYŞE	2	2	4
23	KÜÇÜKOĞLU AHMET	YÜKSEL	E	1284	1868	46	MUSTAFA	FATMA			
23	OĞLU ŞABAN	YÜKSEL	E	1307	1891	23	AHMET	FATMA			
23	OĞLU AHMET	YÜKSEL	E	1307	1891	23	AHMET	FATMA			
23	EŞİ FATMA	YÜKSEL	K	1290	1874	40	MEHMET	AYŞE			
23	KIZI FATMA	YÜKSEL	K	1318	1902	12	AHMET	FATMA			
23	KARDEŞİ EMİNE	YÜKSEL	K	1260	1844	70	MUSTAFA	FATMA			
23	ŞABAN KARISI GÜLSÜM	YÜKSEL	K	1308	1892	22	SALİH	FATMA	3	4	7

24	EYÜP OĞLU İBRAHİM	ÖZKAN	E	1279	1863	51	HÜSEYİN	ZEYNEP			
24	EŞİ ALİYE	ÖZKAN	K	1283	1867	47	HALİL	FATMA			
24	KIZI FATMA	ÖZKAN	K	1319	1903	11	İBRAHİM	ALİYE			
24	KIZI AYŞE	ÖZKAN	K	1329	1913	1	İBRAHİM	ALİYE			
24	KARDEŞİNİN KIZI ZEYNEP	ÖZKAN	K	1321	1905	9	ADEM	SAFİYE	1	4	5
25	OSMAN OĞLU MUSTAFA	BOZKURT	E	1292	1876	38	MEHMET	AYŞE			
25	OĞLU ŞABAN	BOZKURT	E	1325	1909	5	MUSTAFA	AYŞE			
25	EŞİ AYŞE	BOZKURT	K	1304	1888	26	OSMAN	AYŞE	2	1	3
26	İBRAHİM OĞLU MEHMET	AKTAŞ	E	1320	1904	10	İBRAHİM	Ü.GÜLSÜM			
26	KARDEŞİ AYŞE	AKTAŞ	K	1325	1909	5	İBRAHİM	Ü.GÜLSÜM			
26	CEDDESİ AYŞE	AKTAŞ	K	1270	1854	60	İSMAİL	HAVA			
26	KARDEŞİ FATMA	AKTAŞ	K	1323	1907	7	İBRAHİM	HAVA	1	3	4
27	TOPALOĞLU MUSTAFA	ALTINKAYNAK	E	1295	1879	35	İBRAHİM	KAMİLE			
27	EŞİ SAFİYE	ALTINKAYNAK	K	1300	1884	30	SALİH	Ü.GÜLSÜM			
27	ÜVEY KIZI GÜLSÜM	ALTINKAYNAK	K	1322	1906	8	SALİH	SAFİYE	1	2	3
28	TOPALOĞLU MEHMET	AKPINAR	E	1285	1869	45	İBRAHİM	KAMİLE			
28	OĞLU MUSTAFA	AKPINAR	E	1323	1907	7	MEHMET	Ü.GÜLSÜM			
28	EŞİ ÜMMÜGÜLSÜM	AKPINAR	K	1290	1874	40	MUSTAFA	Ü.GÜLSÜM			
28	KIZI FATMA	AKPINAR	K	1327	1911	3	MEHMET	Ü.GÜLSÜM			
28	KIZI AYŞE	AKPINAR	K	1329	1913	1	MEHMET	Ü.GÜLSÜM	2	3	5
29	AK HASAN OĞLU AHMET	AKBUNAR	E	1304	1888	26	HASAN	FATMA			
29	EŞİ ZAHİDE	AKBUNAR	K	1308	1892	22	SALİH	HAVA			
29	ANNESİ FATMA	AKBUNAR	K	1270	1854	60	İBRAHİM	Ü.GÜLSÜM	1	2	3
30	AK HASAN O. SÜLEYMAN	AYDIN	E	1284	1868	46	HASAN	FATMA			
30	OĞLU MEHMET ALİ	AYDIN	E	1318	1902	12	SÜLEYMAN	EMİRZADE			
30	MEHMET ALİ EŞİ EMİNE	AYDIN	K	1321	1905	9	AHMET	AYŞE			
30	OĞLU HASAN	AYDIN	E	1322	1906	8	SÜLEYMAN	EMİRZADE			
30	EŞİ EMİRZADE	AYDIN	K	1292	1876	38	MEHMET	HAFİZE			
30	KIZI FATMA	AYDIN	K	1326	1910	4	SÜLEYMAN	EMİRZADE			
30	HASAN EŞİ AYŞE	AYDIN	K	1318	1902	12	İBRAHİM	CEMİLE	3	4	7
31	KÜÇÜKOĞLU MEHMET	KARAÇELİK	E	1312	1896	18	ABDİL	FATMA			
31	KARDEŞİ KANBER	KARAÇELİK	E	1324	1908	6	ABDİL	FATMA			
31	ANASI FATMA	KARAÇELİK	K	1270	1854	60	İSMAİL	AYŞE	2	1	3
32	OSMANCOZOĞLU MEHMET	TÜRKOĞLU	E	1289	1873	41	İSMAİL	AYŞE			
32	OĞLU SALİH	TÜRKOĞLU	E	1318	1902	12	MEHMET	FATMA			
32	EŞİ FATMA	TÜRKOĞLU	K	1295	1879	35	İSMAİL	HAVA			
32	KIZI AYŞE	TÜRKOĞLU	K	1324	1908	6	MEHMET	FATMA	2	2	4
33	HASAN OĞLU RAŞİT	ÜNAL	E	1297	1881	33	HASAN	FATMA			
33	OĞLU HASAN	ÜNAL	E	1324	1908	6	RAŞİT	AYŞE			
33	KARDEŞİ AYŞE	ÜNAL	K	1298	1882	32	HASAN	FATMA			
33	KIZI FATMA	ÜNAL	K	1326	1910	4	RAŞİT	AYŞE	2	2	4
34	RECEP OĞLU MEHMET	TEKİN	E	1304	1888	26	RECEP	HANİFE			
34	KARDEŞİ OSMAN	TEKİN	E	1309	1893	21	RECEP	HANİFE			
34	KARDEŞİ FATMA	TEKİN	K	1315	1899	15	RECEP	HANİFE			
34	OSMAN EŞİ AYŞE	TEKİN	K	1322	1906	8	MEHMET	SAFİYE	2	2	4
35	ŞAHİN OĞLU HASAN	KARAŞAHİN	E	1291	1875	39	SALİH	FATMA			
35	OĞLU SALİH	KARAŞAHİN	E	1325	1909	5	HASAN	AYŞE			
35	EŞİ AYŞE	KARAŞAHİN	K	1292	1876	38	HASAN	FATMA			
35	ANNESİ FATMA	KARAŞAHİN	K	1272	1856	58	SALİH	HASAN			
35	SALİH EŞİ AYŞE	KARAŞAHİN	K	1325	1909	5	MEHMET	RAHİME	2	3	5
36	ŞAHİNOĞLU ZAIM	ŞANLI	E	1283	1867	47	SALİH	FATMA			
36	EŞİ AYŞE	ŞANLI	K	1287	1871	43	ARİF	ZAHİDE			
36	KIZI AYŞE	ŞANLI	K	1323	1907	7	ZAIM	AYŞE			
36	OĞLU YAHYA	ŞANLI	E	1326	1910	4	ZAIM	AYŞE	2	2	4

37	BOYACIOĞLU ARIF	ÜNLÜ	E	1273	1857	57	MUSTAFA	Ü. GÜLSÜM			
37	OĞLU İSMAİL	ÜNLÜ	E	1309	1893	21	ARIF	HANİFE			
37	OĞLU İSKENDER	ÜNLÜ	E	1319	1903	11	ARIF	HANİFE			
37	EŞİ HANİFE	ÜNLÜ	K	1280	1864	50	İSMAİL	FATMA			
37	KIZI ÜMMÜGÜLSÜM	ÜNLÜ	K	1324	1908	6	ARIF	HANİFE	3	2	5
38	ARIF OĞLU MUSTAFA	BAŞPINAR	E	1302	1886	28	ARIF	HANİFE			
38	EŞİ AYŞE	BAŞPINAR	K	1309	1893	21	ŞABETTİN	SAFİYE			
38	MUSTAFA EŞİ FATMA	BAŞPINAR	K	1315	1899	15	RECEP	HANİFE	1	2	3
39	RECEP OĞLU SALİH	ÖZCAN	E	1280	1864	50	RECEP	AYŞE			
39	EŞİ HATİCE	ÖZCAN	K	1295	1879	35	HASAN	AYŞE			
39	KIZI FATMA	ÖZCAN	K	1312	1896	18	SALİH	SIDIKA	1	2	3
40	MOLLA AHMET O. SALİH	ÇAKIR	E	1288	1872	42	AHMET	FATMA			
40	OĞLU ŞABETTİN	ÇAKIR	E	1323	1907	7	SALİH	AYŞE			
40	OĞLU MEHMET	ÇAKIR	E	1325	1909	5	SALİH	AYŞE			
40	EŞİ AYŞE	ÇAKIR	K	1295	1879	35	SALİH	FATMA			
40	ANNESİ FATMA	ÇAKIR	K	1270	1854	60	SÜLEYMAN	HAVA	3	2	5
41	AHMET OĞLU SALİH	TOPKAYA	E	1260	1844	70	AHMET	AYŞE			
41	OĞLU ALİ	TOPKAYA	E	1292	1876	38	SALİH	SAFİYE			
41	ALİ OĞLU SALİH	TOPKAYA	E	1324	1908	6	ALİ	FATMA			
41	ALİ EŞİ FATMA	TOPKAYA	K	1296	1880	34	SALİH	AYŞE			
41	EŞİ SAFİYE	TOPKAYA	K	1265	1849	65	SALİH	HAVA			
41	SALİH EŞİ FATMA	TOPKAYA	K	1318	1902	12	HÜSEYİN	AYŞE	3	3	6
42	SALİH OĞLU AHMET	TOPKAYA	E	1289	1873	41	SALİH	SAFİYE			
42	OĞLU ALİ	TOPKAYA	E	1329	1913	1	AHMET	AYŞE			
42	EŞİ AYŞE	TOPKAYA	K	1293	1877	37	SALİH	SIDIKA	2	1	3
43	MEHMET OĞLU MEHMET	BULUT	E	1322	1906	8	SALİH	AYŞE			
43	KARDEŞİ SALİH	BULUT	E	1328	1912	2	SALİH	SAFİYE			
43	ANNESİ AYŞE	BULUT	K	1302	1886	28	AHMET	AYŞE	2	1	3
44	AHMET KETHÜDAOĞL. İSMAİL	****	E	1265	1849	65	AHMET	AYŞE			
44	OĞLU AHMET	****	E	1307	1891	23	AHMET	FATMA			
44	EŞİ FATMA	****	K	1275	1859	55	OSMAN	AYŞE			
44	ANNESİ AYŞE	****	K	1250	1834	80	İSMAİL	AYŞE	2	2	4
45	AHMET O. MOLLA HASAN	DENİZ	E	1271	1855	59	AHMET	AYŞE			
45	OĞLU ARIF	DENİZ	E	1312	1896	18	HASAN	Ü.GÜLSÜM			
45	OĞLU KAZIM	DENİZ	E	1322	1906	8	HASAN	Ü.GÜLSÜM			
45	EŞİ ÜMMÜGÜLSÜM	DENİZ	K	1270	1854	60	HALİL	HAVA			
45	ANNESİ FATMA	DENİZ	K	1245	1829	85	HASAN	Ü.GÜLSÜM	3	3	6
46	AHMET OĞLU ŞABETTİN	YAVUZ	E	1270	1854	60	AHMET	AYŞE			
46	EŞİ SAFİYE	YAVUZ	K	1285	1869	45	AHMET	FATMA			
46	KIZI AYŞE	YAVUZ	K	1314	1898	16	ŞABETTİN	SAFİYE	1	2	3
47	AK HASAN OĞLU AHMET	AKKUŞ	E	1278	1862	52	HASAN	AYŞE			
47	OĞLU KAMİL	AKKUŞ	E	1326	1910	4	AHMET	FATMA			
47	ÜVEY OĞLU SALİH	AKKUŞ	E	1323	1907	7	SALİH	FATMA			
47	EŞİ FATMA	AKKUŞ	K	1285	1869	45	SALİH	AYŞE			
47	ÜVEY KIZI FATMA	AKKUŞ	K	1320	1904	10	SALİH	FATMA	3	2	5
49	HOCADOĞLU RECEP	BAŞPINAR	E	1289	1873	41	SALİH	AYŞE			
49	OĞLU RECEP	BAŞPINAR	E	1327	1911	3	RECEP	AYŞE			
49	ANNESİ AYŞE	BAŞPINAR	K	1265	1849	65	MUSTAFA	AYŞE HAVA			
49	EŞİ AYŞE	BAŞPINAR	K	1298	1882	32	RAMAZAN	FATMA			
49	ZAHİDE	BAŞPINAR	K	1308	1892	22	SALİH	HAVA	2	3	5
50	HALİLİ OĞLU TEVFIK	ÇOŞKUN	E	1319	1903	11	HALİL	GÜLSÜM			
50	KARDEŞİ İSMAİL	ÇOŞKUN	E	1325	1909	5	HALİL	GÜLSÜM			
50	ANNESİ HANİFE	ÇOŞKUN	K	1270	1854	60	HASAN	HAHSİBE	2	1	3
51	SALİH OĞLU ETHEM	YALÇIN	E	1320	1904	10	SALİH	HASİBE			
51	ANNESİ HASİBE	YALÇIN	K	1298	1882	32	ABDİL	FATMA	1	1	2
52	HASAN OĞLU TAYYİP	KALKAVAN	E	1279	1863	51	HÜSEYİN	AYŞE			
52	OĞLU ABDULLAH	KALKAVAN	E	1323	1907	7	TAYYİP	HATİCE			
52	EŞİ HATİCE	KALKAVAN	K	1292	1876	38	HASAN	AYŞE	2	1	3

54	KÜÇÜKOĞLU ABDİ	ÜNAT	E	1308	1892	22	İBRAHİM	ALİYE			
54	ANNESİ ALİYE	ÜNAT	K	1292	1876	38	ABDİL	FADİME			
54	KARDEŞİ FATMA	ÜNAT	K	1320	1904	10	İBRAHİM	ALİYE	1	2	3
55	KÜÇÜKOĞLU SALİH	UĞUR	E	1288	1872	42	HASAN	FATMA			
55	KAYIN PEDERİ ADEM	UĞUR	E	1250	1834	80	SALİH	AYŞE			
55	KAYIN ANASI FATMA	UĞUR	K	1255	1839	75	HÜSEYİN	EMİNE			
55	EŞİ FATMA	UĞUR	K	1292	1876	38	ADEM	FATMA			
55	KIZI SABİRE	UĞUR	K	1318	1902	12	SALİH	FATMA	2	3	5
56	HASAN OĞLU İSMAİL	ÇALIŞKAN	E	1291	1875	39	HASAN	FATMA			
56	OĞLU HASAN	ÇALIŞKAN	E	1324	1908	6	İSMAİL	AYŞE			
56	ANNESİ FATMA	ÇALIŞKAN	K	1260	1844	70	HÜSEYİN	GÜLSÜM			
56	EŞİ AYŞE	ÇALIŞKAN	K	1292	1876	38	İSMAİL	FATMA			
56	KIZI FATMA	ÇALIŞKAN	K	1326	1910	4	İSMAİL	AYŞE			
56	ALİYE	ÇALIŞKAN	K	1325	1909	5	SIDIKA	GÜLSÜM			
56	HAFİZE	ÇALIŞKAN	K	1321	1905	9	SALİH	FATMA	2	5	7
57	HOCAOĞLU MEHMET	MUTLU	E	1291	1875	39	SALİH	AYŞE			
57	ANNESİ AYŞE	MUTLU	K	1270	1854	60	HÜSEYİN	EMİNE			
57	EŞİ SAFİYE	MUTLU	K	1295	1879	35	OSMAN	FATMA			
57	KIZI AYŞE	MUTLU	K	1323	1907	7	MEHMET	SAFİYE	1	3	4
58	ARABACIOĞLU İSMAİL	KALKAN	E	1274	1858	56	OSMAN	FATMA			
58	OĞLU NURİ	KALKAN	E	1307	1891	23	İSMAİL	GÜLSÜM			
58	FATMA	KALKAN	K	1320	1904	10	SALİH	FATMA			
58	OSMAN	KALKAN	E	1319	1903	11	SALİH	FATMA			
58	ANNESİ FATMA	KALKAN	K	1255	1839	75	OSMAN	FATMA			
58	EŞİ ÜMMÜGÜLSÜM	KALKAN	K	1282	1866	48	SALİH	FATMA	3	3	6
59	İSMAİL OĞLU SÜLEYMAN	KORKMAZ	E	1281	1865	49	İSMAİL	HANİFE			
59	OĞLU HASAN	KORKMAZ	E	1324	1908	6	SÜLEYMAN	HANİFE			
59	ANNESİ HANİFE	KORKMAZ	K	1255	1839	75	SALİH	HAVA			
59	EŞİ ARİFE	KORKMAZ	K	1305	1889	25	İSMAİL	GÜLSÜM			
59	KIZI FATMA	KORKMAZ	K	1322	1906	8	SÜLEYMAN	HANİFE	2	3	5
60	DİMEOĞLU SALİH	DİKME	E	1272	1856	58	İSMAİL	HANİFE			
60	OĞLU İSMAİL	DİKME	E	1313	1897	17	SALİH	GÜLSÜM			
60	OĞLU SALİH	DİKME	E	1325	1909	5	SALİH	GÜLSÜM			
60	EŞİ GÜLSÜM	DİKME	K	1282	1866	48	SALİH	FATMA			
60	KIZI AYŞE	DİKME	K	1320	1904	10	SALİH	GÜLSÜM			
60	ZAHİDE	DİKME	K	1329	1913	1	ARİF	FATMA	3	3	6
61	ŞERİF OĞLU SALİH	****	E	1281	1865	49	ŞERİF	FATMA			
61	ANNESİ FATMA	****	K	1259	1843	71	HÜSEYİN	HAVA			
61	EŞİ HÜSNIYE	****	K	1305	1889	25	İBRAHİM	HAVA			
61	KIZI SAFİYE	****	K	1322	1906	8	SALİH	AYŞE	1	3	4
62	YUSUF OĞLU HÜSEYİN	GÜVEN	E	1291	1875	39	YUSUF	AYŞE			
62	EŞİ HAYRİYE	GÜVEN	K	1295	1879	35	HÜSEYİN	FATMA			
62	KIZI AYŞE	GÜVEN	K	1321	1905	9	HÜSEYİN	HAYRİYE			
62	KIZI ALİYE	GÜVEN	K	1326	1910	4	HÜSEYİN	HAYRİYE	1	4	5
63	YUSUF OĞL. OSMAN	ATALAY	E	1283	1867	47	HÜSEYİN	AYŞE			
63	KAYIN ANASI AYŞE	ATALAY	K	1260	1844	70	İSMAİL	HAVA			
63	EŞİ FATMA	ATALAY	K	1286	1870	44	MUSTAFA	AYŞE			
63	KIZI FATMA	ATALAY	K	1324	1908	6	OSMAN	FATMA	1	3	4
64	İBRAHİM KETHÜDA OĞLU SALİH	****	E	1267	1851	63	İBRAHİM	GÜLSÜM			
64	OĞLU AHMET	****	E	1303	1887	27	SALİH	AYŞE			
64	EŞİ AYŞE	****	K	1274	1858	56	HÜSEYİN	HANİFE			
64	HAMİDE	****	K	1309	1893	21	EMİN	SAFİYE			
64	KIZI HAYRİYE	****	K	1320	1904	10	SALİH	AYŞE	2	3	5
65	HALİL OĞLU SALİH	DUMAN	E	1269	1853	61	HALİL	EMİNE			
65	OĞLU SALİH	DUMAN	E	1309	1893	21	SALİH	FATMA			
65	OĞLU HALİL	DUMAN	E	1313	1897	17	SALİH	FATMA			
65	FATMA	DUMAN	K	1319	1903	11	İBRAHİM	ALİYE			
65	EŞİ FATMA	DUMAN	K	1275	1859	55	MEHMET	AYŞE			
65	FEHİME	DUMAN	K	1309	1893	21	HASAN	ALİYE	3	3	6

66	SALİH OĞLU HÜSEYİN	****	E	1296	1880	34	SALİH	AYŞE			
66	EŞİ FATMA	****	K	1302	1886	28	HÜSEYİN	GÜLSÜM			
66	KIZI ZEKİYE	****	K	1329	1913	1	HÜSEYİN	FATMA	1	2	3
67	HAZİM OĞLU AHMET	ÖLMEZ	E	1269	1853	61	MEHMET	AYŞE			
67	OĞLU SALİH	ÖLMEZ	E	1299	1883	31	AHMET	FATMA			
67	RAHİME	ÖLMEZ	K	1318	1902	12	HÜSEYİN	AYŞE			
67	ŞABAN	ÖLMEZ	E	1307	1891	23	AHMET	FATMA			
67	EŞİ FATMA	ÖLMEZ	K	1275	1859	55	MEHMET	AYŞE	3	2	5
68	ARABACIOĞLU OSMAN	AKIN	E	1293	1877	37	HASAN	AYŞE			
68	ÜMMÜGÜLSÜM	AKIN	K	1316	1900	14	SALİH	NEFİSE			
68	OĞLU HASAN	AKIN	E	1327	1911	3	OSMAN	RABİYE			
68	EŞİ RABİYE	AKIN	K	1300	1884	30	İSMAİL	FATMA	2	2	4
69	HASAN OĞLU ŞABAN	YILDIZ	E	1303	1887	27	HÜSEYİN	AYŞE			
69	KARDEŞİ ALİ	YILDIZ	E	1309	1893	21	HÜSEYİN	AYŞE			
69	AYŞE	YILDIZ	K	1314	1898	16	ŞABETTİN	SAFİYE			
69	ANASI AYŞE	YILDIZ	K	1276	1860	54	ŞABETTİN	HANİFE			
69	EŞİ ÜGÜLSÜM	YILDIZ	K	1308	1892	22	SALİH	FATMA	2	3	5
70	HASAN OĞLU RECEP	KARABULUT	E	1291	1875	39	HASAN	FATMA			
70	OĞLU HASAN	KARABULUT	E	1325	1909	5	RECEP	AYŞE			
70	OĞLU SALİH	KARABULUT	E	1329	1913	1	RECEP	AYŞE			
70	EŞİ AYŞE	KARABULUT	K	1306	1890	24	SALİH	AYŞE	3	1	4
71	HASİNKA OĞLU HASAN	****	E	1260	1844	70	HÜSEYİN	HAVA			
71	OĞLU OSMAN	****	E	1303	1887	27	HASAN	FATMA			
71	EŞİ FATMA	****	K	1268	1852	62	OSMAN	FATMA			
71	OSMAN EŞİ ALİYE	****	K	1305	1889	25	SALİH	GÜLSÜM	2	2	4
72	KIR OĞLU MEHMET	YAMAN	E	1275	1859	55	İSMAİL	FATMA			
72	OĞLU ŞABAN	YAMAN	E	1305	1889	25	MEHMET	SAFİYE			
72	OĞLU İSMAİL	YAMAN	E	1314	1898	16	MEHMET	SAFİYE			
72	KARISI SAFİYE	YAMAN	K	1270	1854	60	SALİH	EMİNE	3	1	4
73	KIRAĞLU İSMAİL	KUTLU	E	1250	1834	80	MEHMET	HATİCE			
73	OĞLU SALİH	KUTLU	E	1287	1871	43	İSMAİL	FATMA			
73	SALİH OĞLU RECEP	KUTLU	E	1312	1896	18	SALİH	ZAHİDE			
73	İSMAİL	KUTLU	E	1314	1898	16	SALİH	ZAHİDE			
73	İBRAHİM	KUTLU	E	1325	1909	5	SALİH	SAFİYE			
73	SAFİYE	KUTLU	K	1305	1889	25	RAMAZAN	FATMA			
73	SABRİYE	KUTLU	K	1329	1913	1	SALİH	SAFİYE	5	2	7
74	RAMAZAN OĞLU SALİH	****	E	1307	1891	23	RAMAZAN	FATMA			
74	ANASI FATMA	****	K	1280	1864	50	İBRAHİM	AYŞE	1	1	2
75	OSMAN OĞLU KART İBRAHİM	****	E	1265	1849	65	OSMAN	HESNA			
75	OĞLU AHMET	****	E	1328	1912	2	İBRAHİM	HANİFE			
75	KIZI FATMA	****	K	1324	1908	6	İBRAHİM	HANİFE			
75	HANİFE	****	K	1298	1882	32	İBRAHİM	GÜLSÜM	2	2	4
76	HAZİM OĞLU SALİH	ATİK	E	1276	1860	54	MEHMET	AYŞE			
76	EŞİ FATMA	ATİK	K	1270	1854	60	HALİL	EMİNE			
76	ANASI AYŞE	ATİK	K	1248	1832	82	MUSTAFA	EMİNE			
76	HASAN	ATİK	E	1316	1900	14	MEHMET	FATMA			
76	EŞİ FATMA	ATİK	K	1285	1869	45	MUSTAFA	ÜGÜLSÜM			
76	KIZI SAFİYE	ATİK	K	1322	1906	8	SALİH	FATMA	2	4	6
77	DİKME OĞLU İBRAHİM	****	E	1276	1860	54	İSMAİL	HANİFE			
77	OĞLU İSMAİL	****	E	1306	1890	24	İBRAHİM	HANİFE			
77	OĞLU AHMET	****	E	1320	1904	10	İBRAHİM	HANİFE			
77	EŞİ HANİFE	****	K	1282	1866	48	AHMET	FATMA			
77	KIZI SIDIKA	****	K	1316	1900	14	İBRAHİM	HANİFE			
77	KIZI ASYA	****	K	1318	1902	12	İBRAHİM	HANİFE	3	3	6

78	AHMET KETHÜDAOĞLU OSMAN	****	E	1294	1878	36	AHMET	FATMA			
78	OĞLU AHMET	****	E	1326	1910	4	OSMAN	AYŞE			
78	EŞİ AYŞE	****	K	1300	1884	30	ŞABAN	TALMA			
78	KIZI FATMA	****	K	1319	1903	11	OSMAN	AYŞE			
78	KIZI SABİRE	****	K	1324	1908	6	OSMAN	AYŞE			
78	KIZI RAİFE	****	K	1322	1906	8	OSMAN	AYŞE	2	4	6
79	MUSTAFA OĞLU AGUŞ	KILINÇ	E	1285	1869	45	MUSTAFA	AYŞE			
79	OĞLU ARİF	KILINÇ	E	1313	1897	17	AGUŞ	AYŞE			
79	OĞLU MUUSTAFA	KILINÇ	E	1328	1912	2	AGUŞ	AYŞE			
79	EŞİ AYŞE	KILINÇ	K	1292	1876	38	TAHİR	FATMA	3	1	4
80	DEĞİRMENCİOĞLU HÜSEYİN	****	E	1290	1874	40	MUSTAFA	AYŞE			
80	EŞİ SIDIKA	****	K	1295	1879	35	İBRAHİM	HAYRİYE			
80	ANASI AYŞE	****	K	1265	1849	65	ABDULLAH	HAVA			
80	KIZI AYŞE	****	K	1327	1911	3	HÜSEYİN	SIDIKA	1	3	4
81	TARAKA OĞLU ABDİ	ÖZDENİZ	E	1268	1852	62	AHMET	DUDU			
81	OĞLU CEMAL	ÖZDENİZ	E	1308	1892	22	ABDİ	HATİCE			
81	OĞLU AHMET	ÖZDENİZ	E	1325	1909	5	ABDİ	HATİCE			
81	OĞLU HASAN	ÖZDENİZ	E	1328	1912	2	ABDİ	HATİCE			
81	EŞİ HATİCE	ÖZDENİZ	K	1276	1860	54	ABLUDULLAH	HAVA			
81	KIZI AYŞE	ÖZDENİZ	K	1317	1901	13	ABDİ	HATİCE			
81	KIZI FATMA	ÖZDENİZ	K	1321	1905	9	ABDİ	HATİCE	4	3	7
82	SALİH ÇAVUŞOĞLU ÖMER	CAM	E	1292	1876	38	SALİH	AYŞE			
82	KARDEŞİ FETTAH	CAM	E	1305	1889	25	SALİH	AYŞE			
82	EŞİ HATİCE	CAM	K	1300	1884	30	SALİH	EMİNE			
82	KIZI FATMA	CAM	K	1324	1908	6	ÖMER	HATİCE			
82	KIZI HATİCE	CAM	K	1329	1913	1	ÖMER	HATİCE			
82	AHMET	CAM	E	1330	1914	0	FETTAH	AYŞE	3	3	6
83	PORATIOĞLU MUSTAFA	TETİK	E	1265	1849	65	AHMET	GÜLSÜM			
83	OĞLU AHMET	TETİK	E	1328	1912	2	AHMET	AYŞE			
83	KARISI AYŞE	TETİK	K	1217	1801	113	HALİL	EMİNE	2	1	3
84	TUNKAOĞLU MUSTAFA	VUR	E	1286	1870	44	HASAN	AYŞE			
84	OĞLU HASAN	VUR	E	1327	1911	3	MUSTAFA	ALİYE			
84	EŞİ ALİYE	VUR	K	1292	1876	38	SALİH	FATMA	2	1	3
85	MİSKİOĞLU HASAN	****	E	1296	1880	34	SALİH	EMİNE			
85	OĞLU SALİH	****	E	1327	1911	3	HASAN	AYŞE			
85	EŞİ AYŞE	****	K	1299	1883	31	HÜSEYİN	FATMA	2	1	3
86	EFE HÜSEYİN OĞLU SALİH	****	E	1307	1891	23	HÜSEYİN	FATMA			
86	KARDEŞİ OSMAN	****	E	1312	1896	18	HÜSEYİN	FATMA			
86	ANASI FATMA	****	K	1286	1870	44	HÜSEYİN	FATMA	2	1	3
87	DELİ HÜSEYİN O. HÜSEYİN	DELEN	E	1285	1869	45	İSMAİL	FATMA			
87	OĞLU HÜSEYİN	DELEN	E	1321	1905	9	HÜSEYİN	AYŞE			
87	EŞİ AYŞE	DELEN	K	1292	1876	38	SALİH	NEFİSE			
87	KIZI RAHİME	DELEN	K	1318	1902	12	HÜSEYİN	AYŞE	2	2	4
88	HASAN KUVVELİ O. SALİH	UYSAL	E	1293	1877	37	HASAN	AYŞE			
88	EŞİ SAFİYE	UYSAL	K	1295	1879	35	OSMAN	FATMA			
88	KARDEŞİ MAHMUT	UYSAL	K	1318	1902	12	HASAN	AYŞE			
88	MAHMUT EŞİ FATMA	UYSAL	K	1324	1908	6	OSMAN	FATMA			
88	KARDEŞİ RAİF	UYSAL	E	1324	1908	6	HASAN	AYŞE			
88	ANASI AYŞE	UYSAL	K	1285	1869	45	ABDULLAH	HAVA			
88	ALİYE	UYSAL	K	1326	1910	4	HÜSEYİN	SABİRE			
88	SAFİYE	UYSAL	K	1327	1911	3	YONUZ	FATMA	2	6	8
96	HÜSEYİN OĞ SALİH	****	E	1292	1876	38	HÜSEYİN	****			
96	KARDEŞİ HASAN	****	E	1296	1880	34	HÜSEYİN	****			
96	OĞLU HASAN	****	E	1322	1906	8	SALİH	HAVA			
96	EŞİ HAVA	****	K	1300	1884	30	****	****			
96	HASAN EŞİ TAYYİBE	****	K	1300	1884	30	HASAN	HAVA			
96	KIZI FERİDE	****	K	1327	1911	3	SALİH	HAVA	3	3	6

103	HALİL OĞLU AHMET	BAŞKURT	E	1276	1860	54	HALİL	EMİNE			
103	OĞLU RECEP	BAŞKURT	E	1305	1889	25	AHMET	AYŞE			
103	OĞLU ŞABAN	BAŞKURT	E	1314	1898	16	AHMET	AYŞE			
103	ŞABAN EŞİ ŞÜKRIYE	BAŞKURT	K	1300	1884	30	OSMAN	AYŞE			
103	KIZI EMİNE	BAŞKURT	K	1321	1905	9	AHMET	AYŞE	3	2	5
104	LİNKU OĞLU HÜSEYİN	****	E	1299	1883	31	AHMET	GÜLSÜM			
104	ÜVEY OĞLU SALİH	****	E	1320	1904	10	HASAN	HASİBE			
104	EMİN	****	E	1322	1906	8	HASAN	HASİBE			
104	EŞİ HASİBE	****	K	1300	1884	30	HASAN	FATMA	3	1	4
105	TAHİR OĞLU SÜLEYMAN	****	E	1298	1882	32	TAHİR EFE	HATİCE			
105	EŞİ NURİYE	****	K	1308	1892	22	MUSTAFA	ATİKE	1	1	2
								TOPLAM	195	208	403

EK. 3 Karagöz Süleyman Oğlu Salih'e Ait Tasfiye Talepnamesi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 130.16.13.02, Yer No: 866.3125.25

(18 EYLÜL 1924)

DEVLET ARŞİVERİ GENEL MÜDÜRÜ 059
CUMHURİYET ARŞİVİ
C. M. E. P. I. G. T.
Enregistré le _____
No. 40554
Classement sous Dena des et Liendation

قید کاربندی ۱۸۸۱ ایلول ۲۴
قید نومبروسو ۲۲

METEOROLOGICAL
انظار

اصحاب سر اموالک با کس و با جانعلی پاتار اعطا ایتاسی وکس مالک کسلی مزبور نومب اوردی اوتار اولور.

تصفیه طلبنامسی

زورده واضح الامتثالین س ۳۰ کانون آتی ۱۹۲۳ تاریخلی جملده متاولو ایتاسی موصیجه آیتده ارایه اولان اموال متواله و غیر متواله ملک عیال مادده قومیسونی مرتقبه متاقمه موافق مورده تصفیه ایتاسی رجا ایدم .

مستعینک هوتی
(۱)

تورده تصفی ن اولفه صها		اسم و پدرینک اسمی
رسمه	لاری	ممالکتی
قناسی	قناسی	
شیری	شیری	الیوم ساکن بوزاندینی محل
قرهسی	قرهسی	
لاری	لاری	
قناسی	قناسی	
شیری	شیری	
قرهسی	قرهسی	صفتی

رکب

استغوث : ایلیم شلیسی

EK. 4. Evlenme Defteri Örneği

Sayfa No 22

Sicil muamelesi

Erkeğin		Kadının
<i>M. Emin Öngül</i>	Adı ve şöhreti	<i>Fatma Karoğay</i>
<i>nasadığı köyü 999</i>	Doğduğu yer ve tarih	<i>nasadığı köyü 999</i>
	Nüfusla yazılı olduğu yer	
	Şimdi oturduğu yer	
<i>Çiftlik</i>	İşi	<i>ev işi</i>
<i>T. C.</i>	Tabiiyeti	<i>T. C.</i>
<i>emin</i>	Babasının adı	<i>babak</i>
<i>fatma</i>	Anasının adı	<i>fatma</i>
<i>Şehin</i>	Evlenme izni KARISININ ADI KOCASININ	<i>Şehin</i>
	Dullüğün sebep ve vasfakları	

Bületen No: 0
Dosya No: 9
İfâzin yapıldığı yer: *nasadığı köyü*
(tarih) *15-11-1999*
İtiraz muamelesi: *gelmek*

İsimlerimiz yazılı olan bizler *5-6-1999* tarihindenberi nişanlıyız. Şimdi evlenmeğe karar verdik. Muamelemizin yapılmasını rica ederiz. *15-11-1999*

Bizde muvafakat ediyoruz.

Erkek *M. Emin Öngül* Kadın *Fatma Karoğay*

Vasal Baba Ana

Birbirleriyle evlenmek isteyen *Fatma Karoğay* Hanım ile *M. Emin Öngül* Bey bin *Doğruyüz* *Şah Döğruç* senesi *birinci* *hanım* ayının *birinci* günü *nasadığı köyü* aşağıda imzaları bulunan şahitler hazır olduğu halde evlenme işlerini hâya memur Ben *Mehmet Ali Akdoğan* evrak ve lâzım olan vesikaları tedak ve evlenmeleri için ehliyet kanunıyla hazırladıklarını anladıktan sonra birbiriyle evlenmek isteyip istemediklerini sordum. Her ikisinde evlenmek istediklerini rıza ve muvafaklarıyla söylediler. Ben dahi bu evlenmeyi kanun namına kayıt ve tescil ettigimi beyan etedim, ve bu zaptın alımı kadın erkek ve şahitlerle birlikte imza eyedik *15-11-1999*

Bahit Bahit Erkek Kadın Memur

Bahit Öngül *Mehmet Ali Akdoğan* *M. Emin Öngül*

119 *15-11-1999*

Evlenmiş *Bahit Öngül* *Fatma Karoğay*

EK. 6 Reşadiye Köyü'nden Manzaralar

EK. 7 Reşadiye Köyü Pomak Dokumalarından Bir Örnek

ÖZGEÇMİŞ

26.10.1971 tarihinde Afyon Sandıklı ilçesine bağlı Reşadiye Köyü'nde doğdu. Reşadiye Köyü İlkokulu'nda ilk öğrenimini tamamladı. Orta ve lise eğitimini Denizli Cumhuriyet Ortaokulu ve aynı okulun lise bölümünde tamamladı. 1995 yılında Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. Lisans eğitimini 1999 yılında tamamladı. 2012 yılında başladığı Pamukkale Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Programında Yüksek Lisans eğitimini 2016 yılında tamamladı. 2005 yılında özel sektörde başladığı eğitim faaliyetlerine devam etmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.